

TARTU ÜLIKOOL
ÕIGUSTEADUSKOND
Karistusõiguse osakond

Cornelia Bormann

ALAEALISTELE KOHALDATAVAD KARISTUSED JA MÕJUTUSVAHENDID EESTIS
JA EUROOPAS

Magistritöö

Juhendaja: õig. tead. knd.,
prof. Jaan Ginter

Tallinn
2017

SISUKORD

SISSEJUHATUS	4
1. ALAEALISTE KURITEGEVUS NING KOHALDATAVAD KARISTUSED JA MÕJUTUSVAHENDID EESTIS.....	7
1.1. Alaealiste kuritegevus Eestis viimastel aastatel.....	7
1.1.1. Alaealiste kuritegude struktuur ja dünaamika viimastel aastatel	8
1.1.2. Alaealiste kuritegevuse soodustegurid	14
1.2. Alaealiste kuritegudele kohaldatavad karistused ja mõjutusvahendid	16
1.2.1. Karistusseadustikust tulenevad sanktsioonid	17
1.2.2. Alaealiste komisjoni poolt määratavad mõjutusvahendid	20
1.2.3. Olukord alaealiste kriminaalasjade menetlemisel	23
1.2.4. Alaealisele mõjusa karistuse määramine	24
1.2.5. Mõjutusvahendite rakendamise praktika	31
2. ALAEALISTE KURITEGEVUS NING KOHALDATAVAD KARISTUSED JA MÕJUTUSVAHENDID TEISTES EUROOPA RIIKIDES	34
2.1. Alaealiste karistusõigus Prantsusmaal	34
2.2. Alaealiste karistusõigus Hispaanias	42
2.3. Alaealiste karistusõigus Suurbritannias: Inglismaa ja Walesi jurisdiktsioon	49
2.4. Alaealiste karistusõigus Soomes.....	54
3. ALAEALISTE KARISTUSÕIGUSE ERINEVUSED JA SARNASUSED EUROOPA RIIKIDES	62
3.1. Alaealiste kuritegevus Euroopa kontekstis	62
3.2. Alaealistele kohalduva sanktsionisüsteemi erinevused ja sarnasused	62
3.3. Kohaldatavate karistuste ja mõjutusvahendite sarnasused ja erinevused	65
3.4. Eeskujuks Eestile - järelused ja ettepanekud	67
KOKKUVÕTE	73

PENALTIES AND MEASURES APPLICABLE TO MINORS IN ESTONIA AND EUROPE	76
LÜHENDID	81
KASUTATUD MATERJAL.....	82
Kasutatud kirjandus:	82
Muud allikad:.....	86
Kasutatud õigusaktid:.....	88
Kasutatud kohtupraktika	89
Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks.....	91

SISSEJUHATUS

Alaealiste kuritegevuse ja korduvkuritegevuse vähendamine on ennetamise kõrval olnud päevakajaline teema ja oluline kriminaalpoliitika eesmärk aastaid ning kinnitatud kriminaalpoliitika arengusuundadesse vähemalt 2018. aastani. Alaealiste kuriteos kahtlustatavate arv ja toimepandud kuritegude arv on vähenenud viimase 10-15 aastaga ligi kolm korda. Sellised tulemused on pikaajalise ennetustöö ja aktiivse kuritegevuse vastu võitlemise tulemus ning selleks, et alaealiste kuritegevuse tase jätkaks vähenemist, tuleb võitlust jätkata. Siinkohal tuleb ka arvesse võtta, et ühiskond on pidevas muutumises ning muutmist ja kaasajastamist vajab ka alaealistele õigusrikkujatele kohalduv sanktsioonisüsteem.

Alaealiste kuritegevusest, selle ennetamisest, ennetamise tulemuslikkusest, mõjutusvahenditest ning mõjutusvahendite efektiivsusest on kirjutatud rohkelt teadustöid ning tehtud uuringuid ja uurimistöid, mistõttu läheneb töö autor käesolevas töös probleemile ja võimalikele lahendustele mõnevõrra teise nurga alt ning keskendub alaealistele kohaldatavatele karistustele ja mõjutusvahenditele Eestis ja Euroopas. Karistuste ja mõjutusvahendite peamine eesmärk on isiku suunamine õiguskäitumisele ja selle tulemusena ka kuritegevuse vähendamine. Kui alaealistele kohalduv sanktsioonisüsteem on puudulik või aegunud, pidurdab see ka kuritegevuse vähenemist, sõltumata aktiivsest ennetustööst. Seetõttu on oluline pöörata tähelepanu ka sanktsioonisüsteemi korrastamisele ja kaasajastamisele.

Ka Euroopa Liit on võtnud eesmärgiks ühtlustada liikmesriikides nii kriminaalpoliitikat kui karistusõigust. Täna kujundab Euroopa Liit karistusõigust direktiivide kaudu, nõudes teatud kuritegude eest tõhusate, teatud miinimumist karmimate karistuste kehtestamist, kuid kohtute suure kaalutusõiguse tõttu paljudes riikides on sellel praktikas vähene mõju.¹ Samuti ei suuna direktiivid liikmesriike uusi karistusliike ja mõjutusvahendeid otsima. Sellest tulenevalt üks lahendustest olekski riigil iseseisvalt suunata tähelepanu Eestist väljapoole ning proovida leida eeskju konkreetsetest karistuse liikidest teistes Euroopa riikides.

Kuivõrd kõikide süütegude eest kohaldatavate mõjutusvahendite ja karistuste uurimine ja analüüsimine Eestis ja veel neljas Euroopa riigis oleks käesoleva töö jaoks liialt mahukas, piiritleb töö autor käesoleva töö teemat, käsitledes vaid alaealiste poolt toimepandud kuritegude eest kohaldatavaid karistusi ja mõjutusvahendeid. Euroopa riikidest keskendus töö

¹ Siitam-Nyiri, K. Karistusõiguse areng revisjonist Euroopa Liidu ühtse karistusõiguseni. JURIDICA 2014/VIII

autor suurematele, vanematele ja rohkem arenenud Euroopa riikidele, millistelt võiks Eesti kui võrdlemisi noor riik eeskuju võtta. Suurbritannia on kontrastseks näiteks juba oma angloameerika õigussüsteemi poolest, samas kui Hispaania ja Prantsusmaa õigussüsteemid kuuluvad samuti Mandri-Euroopa õigussüsteemi, kuid tänu oma pikale ajaloole on alaealistele kohalduv sanktsioonisüsteem oluliselt erinev Eesti omast. Lisaks soovis töö autor võrdlusesse kaasata ka ühe naaberriigi. Kuivõrd töö eesmärk eeldab, et kõik valitud riigid oleks potentsiaalsed eeskujud Eestile, siis oli tugevaimaks kandidaadiks käesoleval hetkel Soome. Samas antakse käesolevas magistritöös ka ülevaade alaealiste kuritegevusest viimastel aastatel, kuritegevuse soodusteguritest ja dünaamikast, alaealiste kriminaalrajade menetlemise üldisest olukorrast ning kohaldatavate mõjutusvahendite rakendamisel esinevatest probleemidest, et anda töö teemast terviklikum ülevaade.

Magistritööle seatud eesmärgiks on välja selgitada võimalikud eeskujud alaealiste sanktsioonisüsteemi arendamiseks ja kaasajastamiseks Eestis. Selleks uuris autor esmalt Eestis alaealistele kohalduvat regulatsiooni, alaealiste kuritegevust, selle põhjuseid, karistusi, mõjutusvahendeid ning praktikas rakendamise probleeme. Mõjutusvahendite ja karistuste tulemuslikkuse väljatoomisel, mis oli vajalik töös käsitletava probleemi rõhutamiseks, lähtuti erinevate autorite poolt läbiviidud uuringutest (K. Tamm, Markina & Žarkovski, Markina & Märtsen, jt.) Lisaks Eestile veel nelja Euroopa riigi: Hispaania, Prantsusmaa, Suurbritannia (Inglismaa ja Walesi jurisdiktsioonis) ja Soome alaealiste kriminaalõigust ja alaealistele kohalduvat kehtivat sanktsioonisüsteemi kõigis eelnimetatud riikides.

Magistritöö peamised allikad on erialane eesti- ja võõrkeelne kirjandus, rahvusvahelise kohtunike koolituse materjalid, erinevate autorite poolt läbiviidud uuringud ja nende tulemused, alaealistele õigusrikkujate suhtes kohalduvad õigusaktid (Eesti, Hispaania, Suurbritannia, Prantsusmaa, Soome), alaealiste komisjonide tegevusaruanded ning autori teabenõude tulemusel saadud andmed kohtumenetluste ja kohtumenetluste lõpetamise kohta. Magistritöö allikatena on kasutatud ka erinevate riikide valitsuste poolt hallatavaid õigusteavet sisaldavaid veebilehekülgi ning ajaleheartikleid näidete leidmiseks mõjutusvahendite praktikas rakendamise kohta. Autor on kasutanud oma seisukohtade väljakujundamiseks asjakohaseid kohtulahendeid ning artikleid erinevatest õigusajakirjadest. Lisaks on uuritud mitmeid esimese astme kohtulahendeid seoses mõjutusvahendite kohaldamisega kohtute poolt.

Magistritöö uurimistüübiks on peamiselt teoreetiline uurimus, töö meetoditeks on magistratöö esimeses pooles andmekogumismeetod ning teises pooles tulemuste tõlgendamise meetod.

Uurimismeetodiks esimeses kahes peatükis on nii kvalitatiivne kui kvantitatiivne meetod, kolmandas peatükis on valitsevaks võrdlev meetod.

Magistritöö on liigendatud kolmeks peatükiks. Esimene peatükk annab ülevaate alaealiste kuritegevusest viimastel aastatel ja kohalduvast regulatsioonist Eestis. Esimene peatükk jaguneb kaheks alapeatükiks, millest esimeses keskendub autor alaealiste kuritegevusele ning selle soodusteguritele, dünaamikale ja struktuurile, et välja selgitada alaealiste kuritegevusega seonduv hetkeolukord ja soodustavad tegurid. Teises alapeatükis, mis on jagatud omakorda alapeatükkideks, käsitletakse Eestis kohalduvat sanktsioonisüsteemi kuriteo toimepannud alaealiste suhtes, põgusalt on uuritud ka kriminaalasjade menetlemise kiirust, sest menetluse kiirusest sõltub ka karistuste ja mõjutusvahendite efektiivsus, seejärel on autor uurinud karistuste ja levinumate mõjutusvahendite efektiivsust erinevate autorite poolt läbiviidud uuringute kaudu ning mõjutusvahendite rakendamisel praktikas tekkivaid probleeme. Teises peatükis on käsitletud nelja Euroopa riigi alaealiste kuritegevust ja kohalduvat sanktsioonisüsteemi ning sanktsioonisüsteemi kujunemisele kaasa aidanud ajaloo olulisemaid aspekte ja õiguse allikaid. Kolmandas peatükis on autor erinevate riikide alaealiste kuritegevust, sanktsioonisüsteemi ning kohaldatavaid karistusi ja mõjutusvahendeid omavahel võrrelnud ning teinud järeldused uuritust. Kolmandas peatükis on lisaks järeldustele ka töö tulemusena selgunud erinevuste pinnalt tehtud autori ettepanekud alaealistele kohalduva sanktsioonisüsteemi täiendamiseks.

Autor on püstitanud käesoleva töö raames kaks hüpoteesi. Esimeseks hüpoteesiks on, et alaealistele kohaldatav sanktsioonisüsteem vajab täiendamist ja kaasajastamist, sest puudulik ja aegunud regulatsioon põhjustab probleeme karistuste ja mõjutusvahendite rakendamisel praktikas. Teiseks hüpoteesiks on, et teistelt Euroopa riikidelt on alaealiste sanktsioonisüsteemi arendamisel nii mõndagi õppida.

Töö autor valis magistritöö teema eelkõige isikliku huvi tõttu alaealiste karistusõiguse ning välisriikide karistusõiguse vastu. Lisaks usub autor, et siseriikliku sanktsioonisüsteemi arendamisel oleks oluliselt abiks laialdased teadmised eri riikide karistusõigusest. Töö autor loodab, et käesoleva töö idee – vaadelda ja analüüsida (peale Saksamaa ja teiste Eestile õigussüsteemi poolest kõige sarnasemate riikide) ka teistes Euroopa riikides kehtivaid regulatsioone ning seeläbi arendada siseriiklikku õigust – leiab tulevikus laialdasemat kasutust.

Käesolevat tööd kõige enam iseloomustavad märksõnad on: alaealiste kuritegevus, karistusõigus, karistused, mõjutusvahendid.

1. Alaealiste kuritegevus ning kohaldatavad karistused ja mõjutusvahendid Eestis

1.1. Alaealiste kuritegevus Eestis viimastel aastatel

Kuigi alaealiste kuritegevuse tase on viimastel aastatel olnud stabiilne ja iga aastaga veidi vähenenud, on vähemalt 2018. aastani kriminaalpoliitika esimene prioriteet just alaealiste kuritegevus.² Kuigi on selge, et kuritegevust ei ole võimalik täielikult ühiskonnast välja juurida, sest see on ühiskonna loomulik osa, on kriminaalpoliitika eesmärk kuritegevuse vähendamine ja selle kontrolli alla saamine. Viimaste aastate tulemused näitavad, et kontrolli alla on alaealiste kuritegevus saadud. Miks siis jätkata nii aktiivset võitlust alaealiste kuritegevuse vastu, paigutades selle esimeseks prioriteediks kriminaalpoliitika eesmärkides? Ühest küljest on noored paindlikumad ja vastuvõtlikumad uutele ideedele, teadmistele, seisukohtadele ja väärtustele, mistõttu annab just noorte mõjutamine paremale käitumisele rohkem tulemusi kui vanema vanusegrupi mõjutamine. Näiteks aastaid süstemaatilisi vargusi toimepannud täiskasvanud isiku õiguskulekaks kodanikuks kasvatamine on vähetõenäoline, sest varem või hiljem pöördub ta tagasi tegevuse juurde, mida ta endale teadaolevalt kõige paremini oskab. Kehvades tingimustes kasvanud noorel võib olla veel lootust õppida õiguskulekaks, saada kätte haridus, minna tööle ning elada õiguskulekalt täisväärtuslikku elu. Lisaks on noored riigi tulevik, seda nii heas kui halvas tähenduses. Alaealised kurjategijad võivad jätkata sama käitumist ka hilisemas eas, soodustades sellega üldist kuritegevuse tõusu ja korduvkuritegevust. Seega on alaealiste kuritegevuse ennetustööl oluline roll vähendamaks üldist kuritegevuse taset ja korduvkuritegevuse tõenäosust. Ja arvestades ühiskonnas toimunud ja kiirelt toimuvaid muutusi, sellest tulenevat pörkumist vanade ja uute väärtuste ja arusaamade vahel ning üha enam tihenevat kultuurivahetust, on noored ümbritseva suhtes vastuvõtlikumad kui kunagi varem. Ka alaealistele kohalduvas sanktsioonisüsteemis ja ennetustöös on alati arenguruumi, eelkõige just kaasajastamise tähenduses ning olukorda annab veelgi parandada. Kõige probleemsem on olukord kohaldatavate kasvatuslike meetmetega ning alaealistega tegelevate asutustega. Neid ei ole mitte ainult vähe, vaid kogu režiim põhineb aegunud põhimõtetel, mis vajavad uuendust. Probleemi küll teadvustatakse ning vahemikus 2010-2012 erikoolide hooneid ka renoveeriti, kuid uuendamist vajab ka kogu süsteem, sest probleemseid alaealisi ei tohiks kohelda kurjategijatena ning erikoolid ei tohiks täita vangla rolli. Ka vanglad tänapäeval ei kujuta

² Kriminaalpoliitika arengusuunad aastani 2018. Täitmise aruanne 2013 lk 2.

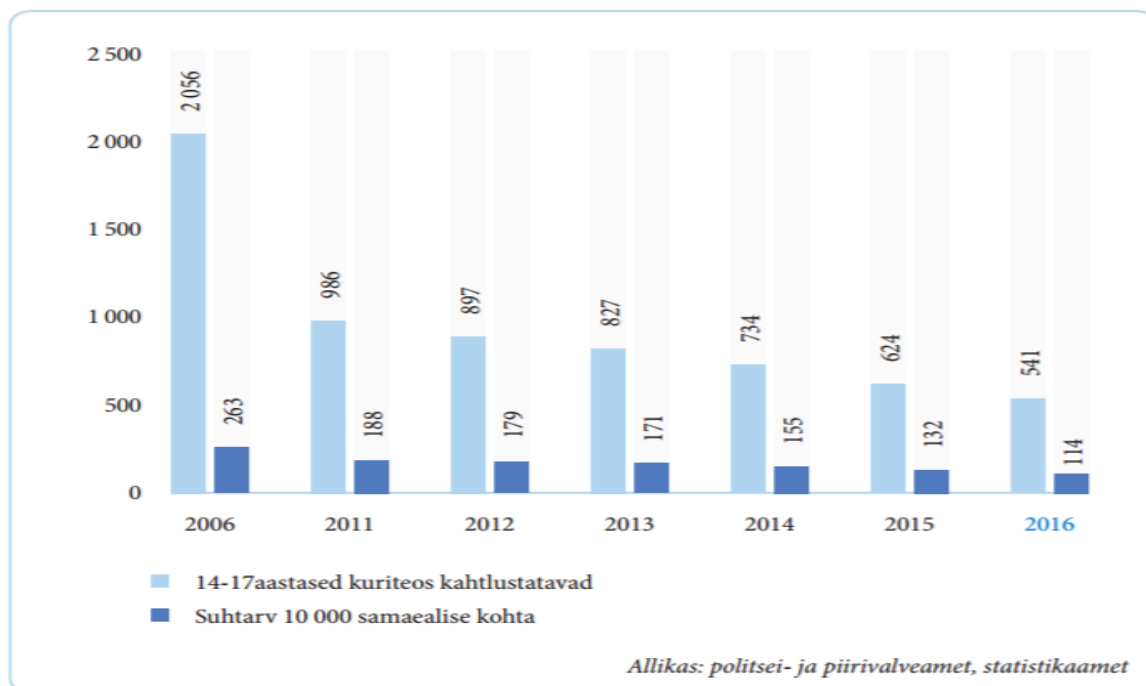
² Samas, lk 2.

endast enam pelgalt karistusasutusi, vaid asutusi, kus taasühiskonnastatakse teelt eksinud kodanikud. Kordades vastuvõtlikumad alaealised peaksid veelgi enam karistuspõhise suhtumise eest kaitstud olema ning näiteks erikoolid peaks endast kujutama rohkem rehabilitatsiooniasutusi kui vanglarežiimiga erikooli, millega noorukit halva käitumise korral tavakoolides hirmutatakse.²

1.1.1. Alaealiste kuritegude struktuur ja dünaamika viimastel aastatel

Alaealiste kuritegevus on viimasel kümnel aastal olnud kindlalt vähenemistrendis. 2016. aastal selgitas politsei välja 541 14–17- aastast kuriteos kahtlustatavat³. 2015. aastal selgitas politsei välja 624 kuriteos kahtlustatavat alaealist vanuses 14–17- aastat.⁴ 2014. aastal selgitas politsei välja 734 14–17- aastast kuriteos kahtlustatavat⁵. 2016. aastal võrreldes 2015.aastaga oli kahtlustatavaid 412 võrra (29%) vähem, 2015. aastal võrreldes 2014. aastaga oli 14–17-aastaseid kuriteos kahtlustatavaid 15% vähem. 2014. aastal võrreldes 2013. aastaga oli 14–17-aastaseid kuriteos kahtlustatavaid 11% vähem. Kümne aastaga on kuriteos kahtlustatavate alaealiste arv vähenenud ligi 4 korda (joonis 1).

Joonis 1. 14-17 aastaste kuriteos kahtlustatavate arv Eestis 2006-2016.

³A.Ahven, K-C, Kruusmaa, K.Tamm jr. Kriminaalpoliitika uuringud. Kuritegevus Eestis 2016, Tallinn 2017. Lk 24. Kättesaadav arvutivõrgus: http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/kuritegevus_eestis_est_web_0.pdf

⁴ K.Tamm, T.Kõiv. Kriminaalpoliitika uuringud. Kuritegevus Eestis 2015. Tallinn 2016, lk 16. Arvutivõrgus: http://ift.ee/admin/upload/files/kuritegevus_eestis_2015.pdf

⁵ Politsei andmed kahtlustatavana prokuratuuri saadetud kordumatute isikute kohta.

See on osaliselt põhjendatav asjaoluga, et ka 14-17 aastaste isikute arv on võrreldes eelmiste aastatega vähenenud. Näiteks 2014.aastal võrreldes 2013.aastaga vähenes 14-17aastaste isikute arv 1,2%.⁶ Siiski on ka selle grupi suhtarv samaealisest elanikkonnast märgatavalt vähenenud: kui 2011. aastal oli 10 000 14–17aastase kohta 188 kuriteos kahtlustatavat, siis 2013. aastal 171 ja 2014. aastal oli see näitaja 155 ning 2015. aastal juba 132. Eelnev on siiski statistika, mis põhineb registreeritud kuritegudel, ning arvestades ka alaealiste kuritegevuse küllaltki suurt latentsust on põhjust arvata, et õigusrikkumiste levik alaealiste seas on tegelikkuses oluliselt levinum kui näitab kriminaalstatistika.

2016. aastal registreeriti 1016 alaealiste poolt toime pandud kuritegu, mida on võrreldes 2015. aastaga 412 võrra (29%) vähem. 2015. aastal registreeriti 1428 alaealiste poolt toime pandud kuritegu. Võrreldes 2014. aastaga oli 2015.a. neid 86 võrra (6%) rohkem. Kümne aastaga on alaealiste toime pandud kuritegude arv vähenenud veidi üle kolme korra.⁷

Alaealiste toime pandud kuritegudest moodustavad suurima rühma isikuvastased ja varavastased kuriteod. Võrreldes 2015. aastaga registreeriti isikuvastaseid kuritegusid viiendiku võrra vähem (2015: 623; 2016: 490) ja need moodustasid ligi poole (48%) kõigist alaealiste kuritegudest (näiteks 2007. aastal ligi viiendiku). 2016. aastal registreeriti 341 alaealiste toime pandud varavastast kuritegu, mida on ligi kaks korda vähem kui 2015. aastal ja mis moodustas kolmandiku kõigist alaealiste kuritegudest. Seega värskeimate andmete põhjal on isikuvastaste kuritegude osatähtsus liigina ületanud varavastaste kuritegude osatähtsust. 2015. aastal registreeriti 615 alaealiste toime pandud varavastast kuritegu, mida on peaaegu sama palju kui 2014. aastal (614) ja mis moodustas 43% kõigist alaealiste kuritegudest.

Tabel 1. Levinuimad 14-17-aastaste alaealiste poolt toime pandud kuriteod. 2005-2016.

	2005	2009	2012	2014	2015	2016
Kehaline väärkohtlemine	276	479	574	463	575	429
Vargus	1889	640	629	442	407	220
Asja omavoliline kasutamine	212	86	77	54	78	34
Röövimine	166	59	32	33	54	35
Avaliku korra raske rikkumine	342	119	44	27	42	86
Omastamine	88	33	27	30	15	17

⁶ Statistikaamet. Rahvaarv ja rahvastiku koosseis.RV0212: Rahvastik aasta alguses ja aastakeskmise rahvaarv soo ja vanuse järgi.

⁷A.Ahven, K-C, Kruusmaa, K.Tamm jr. Kriminaalpoliitika uuringud. Kuritegevus Eestis 2016, Tallinn 2017. Lk 26.

Narkokuriteod	76	34	26	27	12	21
Mootorsõiduki joobes juhtimine	47	17	19	14	12	21
Väljapressimine	43	16	23	11	21	11

Allikas: A.Ahven, K-C, Kruusmaa, K.Tamm jr. Kriminaalpoliitika uuringud. Kuritegevus Eestis 2016, Tallinn 2017.

Kogu kuritegevuses moodustasid 2015. aastal vargused 35% kõigist registreeritud kuritegudest ja 76% varavastastest kuritegudest. Alaealiste toime pandud varavastaste kuritegude suurema osa moodustasid samuti vargused (66%). 2015. aastal alaealiste toime pandud vargustest olid 60% süstemaatilised vargused. Pooled vargustest pandi toime kaubandusettevõttest. Kui näiteks 2014. aastal kauplusevargused aastaga ligi kümnendiku võrra sagesid, siis alaealiste toime pandud kauplusevargusi registreeriti aastaga 21% vähem ning alaealiste seas on kauplusevargused jätkanud vähenemistrendi ka 2015. aasta statistikas. Alaealised varastasid kauplustest kõige sagedamini toidukaupu, riideid, kosmeetikat, alkoholi. Ligi viiendik oli isiklike asjade vargusi, kus alaealised varastasid järelevalveta jäetud (nt valveta garderoobi, rietusruumi) asju või võtsid need ohvrielt vahetult ära tänaval, koolis või muudes avalikes kohtades. Eluruumist toime pandud vargused moodustasid alaealiste kõigist vargustest 15%.⁸

Muid alaealiste toime pandud varavastaseid kuritegusid registreeriti 2015.aasta seisuga oluliselt vähem, kuid võrreldes 2014. aastaga kasvas 2015.aastal ka selliste kuritegude arv (tabel 1). Näiteks asja omavolilise kasutamise juhtumeid registreeriti 2015. aastal 78, kuid 2014 aastal oli neid 54. Röövimisi registreeriti 2014. aastal 33 korral, kuid 2015.aastal oli see arv tõusnud 54-le. 2014. aasta uuringu kohaselt sagedamini tungiti ohvrile kallale tänaval, pargis, mänguväljakul, bussipeatuses ja võeti ära mobiilitelefoni, ehted, rahakott koos sularaha, pangakaartide ja dokumentidega; veidi enam kui pooled röövimised pandi toime grupi poolt. Isikuvastaseid kuritegusid registreeriti ligi veerandi võrra rohkem kui 2014. aastal (2014: 507; 2015: 623) ja need moodustasid 44% kõigist alaealiste kuritegudest.

Alaealiste toime pandud isikuvastaste kuritegude suurima osa moodustab kehaline väärkohtlemine ⁹(92%).¹⁰ 2015. aastal registreeriti kehalise väärkohtlemise juhtumeid 575, mis võrreldes 2014.aastaga (462) on suurenenud. Oluline roll sellel näitajal on koolivägivallal, mis ei ole õpilaste seast kadunud, kuid on suundunud kooli territooriumilt

⁸ K.Tamm, K.Kraas.Kuritegevus Eestis 2014 (viide 6), lk 23.

⁹ Kõrge protsendi põhjuseks võivad olla osaliselt ka registratsiooni muutused – kehalisest väärkohtlemisest, sh kergemast valu tekitamisest teatatakse politseile järjest rohkem.

¹⁰ K.Tamm, K.Kraas. Alaealiste kuritegevus. Kuritegevus Eestis 2015. Tallinn 2016. Lk 19.

väljapoole. 2015. aastal moodustas koolivägivald 37% kõigist alaealiste registreeritud kehalise väärkohtlemise juhtumitest, kuid näiteks 2013. aastal toimus veel ligi pool kehalise väärkohtlemise juhtumitest õppeasutuses või selle territooriumil.¹¹ Ähvardamisi registreeriti 22 korral, enamjaolt ähvardati füüsilise vägivaldaga teist last, kolmandikul juhtudel ähvardati noaga. Enamik ähvardustest esitati suuliselt, mõned ka telefonikõne, SMS-i ja Facebooki teel. Alaealiste toime pandud vägistamisi registreeriti 15 (sh üks katse) ja piinamist kahel korral. Eluvastaseid kuritegusid registreeriti 2014. aastal kaks, nende seas oli ka Viljandi koolis aset leidnud õpetaja tulistamisjuhtum.¹²

2014. aastal registreeriti 1342 alaealiste kuritegu. Võrreldes 2013. aastaga oli neid 302 võrra (19%) vähem ja võrreldes 2006. aastaga kaks ja pool korda vähem. Vastavalt 2014. aasta statistikale suur osa (74%) alaealiste kuritegudest registreeriti viies maakonnas: Harju (415; 31%), Ida -Virumaa (224; 17%), Tartu (132; 10%), Lääne-Virumaa (114; 8%) ja Pärnu (110; 8%) maakonnas (siinkohal tuleb arvestada, et eelnimetatud maakonnad on ühtlasi ka Eestis kõige suurema rahvaarvuga, vastavalt 2014.aasta andmetele: Harjumaa 582 377; Ida-Virumaa 155 936; Tartu 149 154; Lääne-Virumaa 62 088 ja Pärnu 86 397). Tallinnas registreeriti 27% kõigist alaealiste kuritegudest. Võrreldes 2013. aastaga registreeriti alaealiste kuritegusid rohkem vaid ühes maakonnas, Saaremaal (16 kuriteo võrra), kõikides teistes maakondades alaealiste kuritegude arv vähenes. Suurema kuritegude suhtarvu poolest 10 000 samaealise inimese kohta paistsid 2014. aastal silma Lääne- (461), Lääne-Viru- (443), Ida-Viru- (436) ja Jõgevamaa (436). Alaealised panid toime keskmiselt 4% maakonnas registreeritud kuritegudest. Seda on 0,5% vähem kui möödunud aastal. Kõige suurema osakaalu kõigist maakonnas registreeritud kuritegudest moodustasid alaealiste kuriteod Hiiumaal (10%), kus alaealiste kuritegusid registreeriti 12 ja kuritegusid kokku 121. Teisalt aga selgus 2015. aasta statistikast, et Hiiumaal ei registreeritud 2015.aastal ühtegi alaealise poolt toimepandud kuritegu ning alaealiste toime pandud kuritegude arv vähenes lisaks Hiiumaale rohkelt ka Pärnu (-20), Lääne (-15), Rapla (-14) maakonnas ning kasvas kõige rohkem Harju (+85), Ida-Viru (+48) ja Põlva maakonnas (+30).

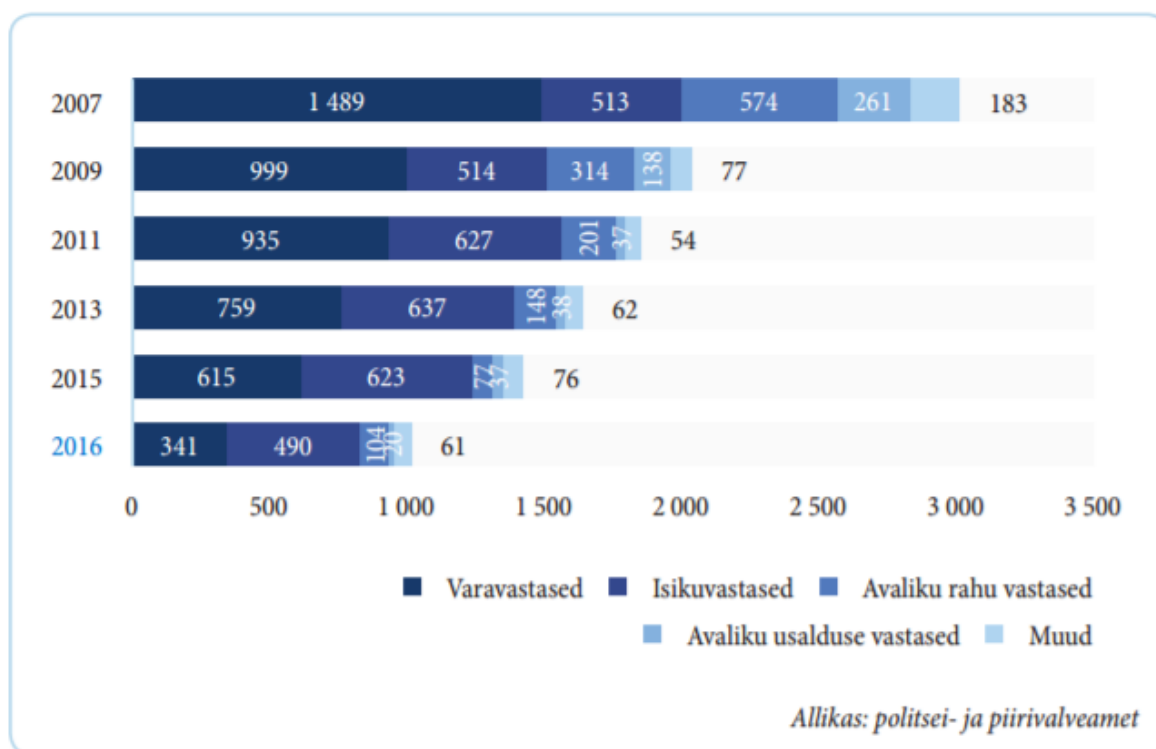
Võrreldes 2007. aastaga on muutunud alaealiste toime pandud kuritegude rühmade struktuur. 2007. aastal moodustasid varavastased kuriteod ülekaalukalt suurima osa alaealiste kuritegudest, järgnesid avaliku rahu vastased kuriteod. Alates 2009. aastast on teise suurema rühmana registreeritud isikuvastaseid kuritegusid ning 2015. aastal registreeriti vara- ja

¹¹ B.Tammiste. Alaealiste kuritegevus. Kuritegevus Eestis 2013. Tallinn 2014, lk 19

¹² K.Tamm, K.Kraas. Alaealiste kuritegevus. Kuritegevus Eestis 2014, lk 23.

isikuvastaseid kuritegusid peaaegu võrdsest. 2016. aastal ületas isikuvastaste kuritegude osatähtsus varavastaste kuritegude osatähtsust (joonis 2).

Joonis 2. Alaealiste toime pandud kuritegude struktuur. 2005-2016.

Kümne aastaga on varavastaste kuritegude osakaal kõigist alaealiste kuritegudest märkimisväärselt vähenenud (2005: 70%; 2011: 50%; 2015: 43%; 2016: 34%) ja isikuvastaste kuritegude osakaal suurenenud (2005: 9%; 2011: 34%; 2015: 44%; 2016: 48%).¹³ Kui 2014. aastal moodustasid varavastased kuriteod ligi poole (614; 46%) kõigist registreeritud alaealiste kuritegudest ning isikuvastaseid kuritegusid registreeriti 507 korral (38%), siis 2015. aastal oli varavastaste kuritegude osakaal vähenenud 43%-le, kuid isikuvastaste kuritegude osakaal tõusnud 44%-le¹⁴ ning 2016. aasta statistikast nähtuvalt on isikuvastaste kuritegude rühma osatähtsus (48%) juba ületanud varavastaste kuritegude osatähtsust (34%).¹⁵

Laste hälbiva käitumise uuringu (Markina & Žarkovski, 2014) andmetel on tõsisemate õigusrikkumiste levik laste seas siiski väike ning üldiselt on alaealised elu jooksul toime pannud kõige sagedamini järgmisi õigusrikkumisi: grafiti joonistamine (11,6%), kauplusevargus (8,3%), külmrelva kaasaskandmine (7,5%), vandalism (5,6%), kambakaklus

¹³K.Tamm, T.Kõiv jt. Kriminaalpoliitika uuringud. Kuritegevus Eestis 2015. Alaealiste kuritegevus. Tallinn 2016. Lk 19.

¹⁴ A.Ahven, K.Tamm. Kuritegevus Eestis 2015 (viide 2), lk 19

¹⁵ A.Ahven, K-C, Kruusmaa, K.Tamm jr. Kriminaalpoliitika uuringud. Kuritegevus Eestis 2016, Tallinn 2017. Lk 28.

(5,4%), isiklike asjade vargus (4,8%). Kõige vähem on laste seas levinud röövimine, väljapressimine, sissemurdmine varguse eesmärgil, jalgrattavargus ja ärandamine (0,7%).¹⁶

Vaadates alaealiste kuritegevuse dünaamikat viimase viieteistkümne aasta jooksul, võib väita, et ligi kümme aastat tagasi kriminaalpoliitika eesmärgina suurema tähelepanu alla võetud alaealiste kuritegevuse ennetamine, mis on kriminaalpoliitika arengusuundadesse kinnitatud vähemalt 2018.aastani, on viimase viie aasta jooksul liikunud jõudsalt eesmärkide suunas ning andnud positiivseid tulemusi alaealiste kuritegevuse vähenemises.

Kui 2004. a, 2005. a ja 2006.a alaealiste poolt toime pandud kuritegude arv oli võrreldes varasemate aastatega hakanud suurenema ja ületas absoluutarvudes 3000 piiri, hakati probleemiga samal aastal aktiivsemalt tegelema ning alates 2012.a on alaealiste kuritegevus olnud tugevalt vähenemas trendis. 2016.a võrreldes 2006.a, see tähendab viimase kümne aastaga, on alaealiste kuritegude arv veidi üle kolme korra vähenenud.¹⁷ Ühest küljest võib selle põhjuseks olla noorte üldarvu vähenemine, mille mõju avaldub ka statistikas. Samuti on oma mõju nutiajastuga kaasneval ja noorte seas üha enam populaarsust kogoval vaba aja sisustamisel nutiseadme või arvutiga, mis toob endaga paratamatult kaasa ka kodusema eluviisi. Sülearvutid ja nutiseadmed on tänapäeval küll kaasaskantavad, kuid vajavad sellegipoolest võimalust aku laadimiseks, sobivat temperatuuri, sobivat valgust jms ega sobi pikaajaliselt kasutamiseks välitingimustes. Sellest tulenevalt veedetakse arvuti ja nutiseadme kasutamiseks rohkem aega tehnikale sobivas keskkonnas, milleks on siseruumid. Seega viibitakse kas kodus või sõbra juures ning väljas käiakse üha vähem. Vähem noori väljas vaba aega sisustamas toob endaga kaasa ka vähenenud õigusrikkumiste arvu. Olenemata eelnevast on suureks mõjuteguriks ikkagi ka aastatepikkune aktiivne ennetustöö ja tugevamad lastekaitse ja sotsiaal- ning tugisüsteemid, mistõttu on saavutatud tulemus märkimisväärne ning tunnustus kõigile, kes on alaealiste kuritegevuse ennetamisse panustanud.¹⁸

Tänaseks saavutatud tulemus on üle kümne aasta parim ning ka värskeimate andmete põhjal on alaealiste kuritegevus vähenemistrendis, kuid sellise trendi jätkamiseks on alaealiste kuritegevuse ennetamine jätkuvalt asjakohane ja endiselt oluline kriminaalpoliitika eesmärk. Võitlus alaealiste kuritegevusega jätkub ning alates 2015.a on suurem tähelepanu suunatud tõsiste õigusrikkumistega noortele.

¹⁶ Markina, A., Žarkovski, B. (2014), Laste hälbiva käitumise uuring. lk 24. Arvutivõrgus: http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/laste_kaitumise_uuring_2014.pdf.

¹⁷ A.Ahven, K-C, Kruusmaa, K.Tamm jr. Kriminaalpoliitika uuringud. Kuritegevus Eestis 2016, Tallinn 2017.Lk 28.

¹⁸ J.Salla <http://www.postimees.ee/3843299/alaealiste-kuritegevus-on-kumne-aastaga-oluliselt-vahenenud>

1.1.2. Alaealiste kuritegevuse soodustegurid

Kuritegelikule teele sattumise põhjuseid on palju ning soodustegureid tuleb jätkuvalt juurde, sest infoajastu ja noortele kättesaadav hoomamatu informatsioon võimaldavad noortel oma seisukohad ja tõekspidamised üles ehitada vabalt levivale kontrollimata informatsioonile ning pere ja lähedaste roll eeskujudena ei oma enam sama tähendust mis varem.

Kuritegevuse põhjustajateks võivad olla sotsiaalsed, majanduslikud ja ühiskondlik-poliitilised faktorid. Majanduslikest faktoritest võib nimetada töötust noorte seas ja seega kindlustunde puudumist tuleviku suhtes. Töötute üldarvust kõige suurema hulga moodustavad üldkeskharidusega ja põhiharidusega isikud. See näitab kui olulist rolli mängib tulevikuperspektiivis kutsesuunitlus ning karjäärinõustamisalane töö haridusasutustes. Tõenäosus jääda töötuks on just neil noortel, kel puuduvad põhikooli lõpuks vajalikud sotsiaalsed oskused, õpivilumus, ning kelle haridustase on madal. Sellistel noortel on tihti ka madal osalemistahe ja puudub järjekindlus.¹⁹

Olulisel kohal on ka kasvatus ja perekondlikud suhted. Esimesed hälbivat käitumist soodustavad faktorid puudutavad eelkõige lapse esmase sotsialiseerumise allikaid – perekonda ja kooli. Perekond mängib olulist rolli alaealiste kasvatamisel moraalselt ja õiguskuulekateks inimesteks. Vanemate ebaõiged hoiakud, nende puudulikud kasvatuspraktikad, konfliktid pereliikmete vahel ja laste vähene emotsionaalne seotus perekonnaga on alaealiste narkootikumide tarvitamise riskifaktorid.²⁰ Lisaks perekondlikele suhetele mängib rolli ka perekonna struktuur. Praktika näitab, et perekond, kus puudub üks vanematest, reeglina isa, ei saa kindlustada piisavat järelevalvet noore käitumise üle. Samas leitakse, et perekonna struktuur mõjutab eeskätt probleemset käitumist, mitte niivõrd õigusrikkumiste esinemist, kuid on aga olemas tihe seos probleemse käitumise ja õigusrikkumiste vahel, sest esimene põhjustab teist. Selgus, et üksikemaga perekonnas kasvamine suurendab õigusrikkumiste esinemise riski. Sellist tulemust võib põhjendada sellega, et üksikema staatus tähendab sageli perekonna kehvemat majanduslikku olukorda. Madalam sotsiaalne staatus omakorda suurendab õigusrikkumiste toimepanemise riski²¹

¹⁹A.Lokk. Tööturuteenused tagamaks paremaid võimalusi hõives osalemiseks. Sotsiaalministeerium 2016. Kättesaadav internetis:

https://www.innove.ee/UserFiles/Struktuuritoetused/Infop%C3%A4evad/1_Avatud%20taotlusvoorud_A%20Lokk_august_2016_2.pdf.

²⁰J. Hawkins, R. Catalano. Communities That Care. San Francisco: Jossey Bass 1992.

²¹Markina, A., Žarkovski, B. (2007), Eesti alaealiste hälbiv käitumine. Tallinn 2007. lk 21.

Peale perekonna struktuuri on ka väga suur roll omavahelistel suhetel perekonnas: kuidas lapsed saavad läbi oma vanematega, missugust eeskujut näitavad vanemad oma lastele ning kui suur autoriteet on vanematel laste ees. Vanemate kontroll vähendab probleemse käitumise riski. Probleemse käitumise ennetamise vaatenurgast on tähtis, kas vanemad teavad, kelle seltsis nende laps aega veedab ning kas laps allub vanemate nõudmistele tulla koju kokkulepitud ajal. Tugevama otsese kontrolliga peredes tarvitavad lapsed harvemini alkoholi ja narkootikume.²²

Perekonnal lasub väga oluline roll lapse kontrollimise osas selleks, et laps ei satuks nn halvale teele. Noored satuvad tihti kuritegelikule teele, kuna oma noore ea tõttu ei ole nad võimelised olukorda õigesti hindama ja tihtipeale ei tea ega saa aru oma teo keelatusest. Esimesed teadmised ja ettekujutuse sellest, mis on lubatud ja mis mitte, mis on õige, mis vale, saavad lapsed just oma eeskujudelt, kelleks on üldjuhul vanemad. Kui eeskujud annavad väärade ettekujutuse sobivast ja sobimatust, on ka tulemus väär ja lapse valikud valed.²³

Ka koolikohustuste mittetäitmise ja hälbiva käitumise vahel on tihe seos, sest alaealise kohustus on koolis käimine, mis võtab suurema osa ajast. Kui alaealine ilma mõjuva põhjuseta koolist puudub, siis jääb tal rohkem aega muude asjadega tegelemiseks. Vabal ajal meelelahutust otsides satuvad tihti alaealised kuritegelikule teele. Koolis sagedamini puudunud lastel esineb tihedamini ka tõsisid õigusrikkumisi, vägivaldset käitumist ning õigusrikkumisi üldiselt. Seega, ka liigne vaba aeg ja oskamatus selle ajaga midagi kasulikku peale hakata, on üks olulistest teguritest, mis alaealise valesid valikuid tegema suunab.²⁴

Olulisteks teguriteks kuritegelikule teele sattumisel on ka alkohol ja teised keelatud ained. Alkoholi tarvitamine iseenesest on juba süütegu ning viib tihtipeale ka vägivalalani. Viimased kaks on statistikaid jälgides ka alaealiste levinuimad väärted. Alkohol soodustab vägivaldset käitumist, mis omakorda suurendab tõenäosust, et alaealine saab hakkama teoga, millega kaasneb kriminaalvastutus. Seega on alkoholarvitamisest ja kriminaalsel käitumisel otsene põhjuslik seos. Kõige rohkem kasutavad alaealised vägivalda tänaval ja muudes avalikes kohtades - veidi enam kui iga kolmas vägivaldajuhtum toimus koolis või muus lasteasutuses. Alaealistele omane omavaheliste tülide lahendamine vägivalda abil viitab, et noored ei oska suhelda ega ennast mõistetavaks teha teisi kahjustamata. Samuti näitab see noorte sallivat suhtumist vägivalda kasutamisse (Vägivalda vähendamise arengukava 2010-2014).

²² Markina, A., Žarkovski, B. (2007), lk 29.

²³ Samas, lk. 21-22.

²⁴ Samas, lk 29.

Psühholoogid rõhutavad, et noorte alateadvust mõjutavad suurel määral vägivaldseid aktsioone sisaldavad arvutimängud, kus kahjutunne ja kaastunne on märk nõrkusest.²⁵

Seega, on tänapäeva ühiskonnas väga palju faktoreid, mis alaealise kuritegelikule teele sattumist ainult soodustavad ning seetõttu tuleb leida vastumeetmed, et seda olukorda parandada ning tuua alaealiste igapäevaellu faktoreid, mis suunaksid neid õigete valikute suunas. Ära kaotada ja välistada negatiivseid faktoreid ei saa, kuid nende mõju alaealistele saab kindlasti vähendada ning see on hetkel ka kriminaalpoliitika üheks oluliseks eesmärgiks.

1.2. Alaealiste kuritegudele kohaldatavad karistused ja mõjutusvahendid

Alaealiste karistusõigus kui iseseisev haru- ehk kõrvalkaristusõigus omaette materiaalõigusliku ja menetlusliku osaga Eestis puudub. Seega Eestis alaealistele spetsiaalset kohut ja kohtunikku ei ole ning kriminaalmenetlus alaealiste õigusrikkujate suhtes toimub samadel alustel ja sama süsteemi järgi nagu täiskasvanutel. Riigikohus on sellega seoses väitnud, et kuigi Eesti õigussüsteem ei tunne iseseisvat alaealiste karistus õigust ja alaealiste (vanuses 14–17 eluaastat) poolt toime pandud kuritegusid menetletakse samadel alustel nagu täiskasvanute omi, ei tähenda see, et menetlemine toimuks igasuguste erisusteta.²⁶ Nii Karistusseadustik²⁷ kui ka Kriminaalmenetluse seadustik²⁸ teevad alaealiste kriminaalasjade menetlemisel erandeid põhimenetlusest ning erinevalt tavalisest teo- ehk süükaristusõigusest on alaealise poolt toime pandud kuritegude korral rõhuasetus teistsugune: karistusõiguse jaoks on tähtis just täideviija isik, mitte aga niivõrd tegu ja selle raskus.²⁹ Kuivõrd paljudel juhtudel on alaealiste õigusrikkumised vaid juhuslikku laadi, siis on enne karistuse määramist oluline välja selgitada konkreetselt alaealise isikust tulenevad põhjused, miks alaealine mingisuguse teo toime pani. Alaealiste väljaarenematus tõttu on alaealised mõjutatavad ning avatumad kasvatuslikele mõjutustele. Tulenevalt sellest on alaealiste karistamisel kõige olulisem just eripreventiivne eesmärk. Ka kohtupraktikas on jõutud seisukohale, et alaealise karistamisel on kõige olulisem eripreventiivse eesmärgi saavutamine.³⁰ Eripreventsiooni eesmärgiks on kurjategija parandamine, resotsialiseerimine ning teisalt ka hirmutamise, mis mõjutaks kuriteo sooritanud isikut edaspidi õiguskuulekalt käituma. Konkreetsete preventiivsete

²⁵C. A. Anderson; D. A. Gentile; K. E Buckley. (2007). Violent video game effects on children and adolescents: Theory, research, and public policy. New York, NY: Oxford University Press.

²⁶J.Sootak. Karistusseaduse mõistest: omad, manulised ja lapulised. Juridica 2011/1 lk .

²⁷Karusseadustik. 06.06.2001 - RT I, 31.12.2016, 14

²⁸Kriminaalmenetluse seadustik. 12.02.2003- RT I, 31.12.2016, 16

²⁹RKKKo 3-1-1-43-06, p 13

³⁰RKKKo 3-1-1-43-06 p 13.1.

eesmärkide saavutamine sõltub kurjategija tüübist ning kui käsitleda alaealist õigusrikkujat parandatava kurjategija kontekstis, siis on oluline, et mõjutamine oleks pikaajaline ja intensiivne.³¹ Eelneva saavutamiseks ei sobi alati karistusseadustikus sätestatud sanktsioonid, mistõttu sätestab KarS § 87 mõjutusvahendid, milliste rakendamisel kohus lõpetab kriminaalmenetluse ja määrab alaealisele mõjutusvahendi tema käitumise parandamiseks. Kohus võib jätta eelnimetatud mõjutusvahendid ka kohaldamata kui leiab, et alaealist saab mõjutada ka ilma KarS §-s 87 ettenähtud mõjutusvahendeid kohaldamata. Sellisel juhul edastab kohus kriminaaltoimiku alaealise elukohajärgsele alaealiste komisjonile vastavalt KrMS § 201 lg 2 ja KrMS § 274 lg-le 3. Vastavalt KrMS § 201 lg-le 2 võib ka prokuratuur kohtuga samadel alustel kriminaalmenetluse iseseisvalt määrusega lõpetada ning kriminaaltoimiku alaealise elukohajärgsele alaealiste komisjonile edastada. Seega määrab alaealistele õigusrikkujatele karistuse või mõjutusvahendi kas kohus või määrab mõjutusvahendi alaealiste komisjon.

Seega, jaguneb kuriteo toime pannud alaealiste õigusrikkujate suhtes kehtiv sanktsioonisüsteem sisuliselt kolmeks. Esimene osa kui karistusseadustikus sätestatud kriminaalvastutus, mis on üldise kriminaalõiguse osa, teine osa kui karistusseadustikus sätestatud mõjutusvahendite kohaldamise võimalus, mis kohaldub ainult alaealistele ning mille rakendamisel mõistetakse alaealine kohtus süüdi, kuid karistuse asemel kohaldatakse karistusseadustikus sätestatud mõjutusvahendit ning kolmandaks osaks on alaealiste komisjonide poolt alaealistele õigusrikkujatele kohaldatavad mõjutusvahendid, milliste rakendamist reguleerib alaealise mõjutusvahendite seadus.³²

1.2.1. Karistusseadustikust tulenevad sanktsioonid

2002. aastal jõustunud karistusseadustik sätestab, et isik on süüvõimeline, kui ta on teo toimepanemise ajal süüdiv ja vähemalt neljateistaastane. Karistusseadustik ei nimeta *expressis verbis* alaealise piiratud süüvõimet ega tunne sellist mõistet, kuid võimaldab seda sisuliselt arvestada, vabastades alaealise karistustest KarS § 87 alusel. See sõltub alaealise võimest oma teo keelatusest aru saada ja oma käitumist vastavalt sellele juhtida, arvestatakse, et alaealisel ei ole tema sotsiaalse ebaküpsuse tõttu eelnimetatud võime oma teo keelatusest aru saada võrdne täiskasvanuga.³³ Seega võib vähemalt 14-aastast isikut karistada täiskasvanutega samade sanktsioonide järgi, arvestades seejuures alaealiste õigusrikkujate suhtes seaduses sätestatud erandeid ning põhimõtet, et kõik karistused alaealistele ei sobi. Näiteks KarS § 44

³¹ J. Sootak. Sanktsiooniõigus. Tallinn: Juura 2007, lk 54.

³² Alaealise mõjutusvahendite seadus. 28.01.1998. RT I, 30.12.2015, 75.

³³ J. Sootak (koost) Karistusõigus. Üldosa. Tallinn: Juura 2010. Lk 446.

lõige 5 piirab alaealistele mõistetava rahalise karistuse määrasid ning sätestab, et alla 18-aastasele isikule, kellel puudub rahaline sissetulek, ei mõisteta rahalist karistust. Lisaks sätestab KarS § 45 lg 2, et kuriteo toimepanemise ajal nooremale kui kaheksateistaastasele isikule ei ole lubatud määrata tähtajalist vangistust üle kümne aasta ega eluaegset vangistust. Samuti vastavalt KarS § 73 lg -le 2 kui kohus otsustab, et mõistetud vangistust ei pöörata osaliselt täitmisele, siis kohe ärakandmisele kuuluva reaalse vangistuse kestus alaealisele ei tohi olla määratud rohkem kui 30 päeva. Ka vangistusest tingimisi ennetähtaegsel vabastamisel kehtivad alaealisena kuriteo toimepannud süüdlasele mõnevõrra leebemad nõuded kui täiskasvanuna teo toimepannud süüdlastele. Näiteks esimese või teise astme kuriteos süüdimõistetud alaealise ennetähtaegsel vabastamisel ei ole eelduseks elektroonilise valve kohaldamine, kuigi ajalised määrangud ennetähtaegseks vabastamiseks on samad ning erinevalt täiskasvanutele kohalduvatest ennetähtaegse vabastamise sätetest, mille alusel kohus võib vabastada isiku ennetähtaegselt, näeb KarS § 76¹ ette, et kui isik oli alaealine teo toimepanemise ajal ning on süüdimõistetud teise astme kuriteos või ettevaatamatu esimese astme kuriteos, vabastab kohus isiku, kui ta on tegelikult ära kandnud vähemalt poole mõistetud karistusajast, kuid mitte vähem kui neli kuud. Seega, on alaealisena teo toimepannud isikul seaduse alusel täiskasvanutest leebemad kriteeriumid ennetähtaegsele vabastamisele. Sellegipoolest ei ole ka alaealiste ennetähtaegse vabastamine Eestis automaatne, sest vaatamata leebematele kriteeriumitele alaealise isiku vabastamiseks, peab kohus siiski tegema sellekohase otsuse. See on vajalik näiteks seetõttu, et kui vabastamine toimub tingimisi enne tähtaega koos katseaja ja käitumiskontrolli aja määramisega, saab kohus määrata isikule lisakohustusi KarS § 75 lõike 2 kohaselt, kuid vangla ei saaks seda automaatsel vabastamisel teha.³⁴ Lisaks on ennetähtaegse vabastamise otsustamine kohtupädevuses eelkõige seetõttu, et tuvastada mõistetud tähtajalise vanglakaristuse ärakandmise otstarbekus konkreetse süüdlase puhul. Seadusest ei tulene alaealiste ennetähtaegsel vabastamisel kohustust allutada nad seejuures ka käitumiskontrollile, kuid alaealiste karistamisel on eripreventsioon üks olulisemaid eesmärke ning käitumiskontrollile allutamine efektiivse kasvatusliku meetmena on alaealistele kurjategijatele igati vajalik ning toetab omakorda eripreventsiooni eesmärki. Lisaks võib veel ühe erisusena, võrreldes täisealistega, välja tuua KarS § 54 lõike 2, mille kohaselt on keelatud ka isiku riigist väljasaatmine, kui ta oli kuriteo toimepanemise ajal alaealine.

Seega näeb ka üldine kriminaalõigus ette erisusi alaealistele kohaldatavate sanktsioonide osas, mis on leebemad kui täiskasvanutele, kuid olenemata eranditest ei ole üldine kriminaalõigus

³⁴ J. Salla. Karistuse asendamist ja karistusest vabastamist puudutavad muudatused- Juridica 2014/VIII, lk 601.

alaealiste karistamiseks alati parim variant, sest kasvatuslikud meetmed, mis on alaealistele tulenevalt alaealise sotsiaalsest ebaküpsusest ning eripreventsioonist üldiselt sobivamad, kuuluvad eelkõige mõjutusvahendite alla. Tulenevalt KrMS § 306 lõike 1 punktist 8 on kohtul alati kohustus alaealise süüdistatava puhul kaaluda, kas teda karistada kuriteo eest või kohaldada hoopis mittekarakteristlikku mõjutusvahendit.

KarS § 87 lg-s 1 sätestatud mõjutusvahendid on kohaldatavad sõltumata sellest, kas alaealine on toime pannud väärteo või kuriteo. Lõike 1 punktides 1-5 loetletud mõjutusvahendeid võib aga kohaldada vaid isikute suhtes, kes olid teo toimepanemise ajal piiratud süüvõimega ja on seda ka kohtuotsuse tegemise ajal.³⁵ Kohaldades lõikes 1 punktides 2-4 sätestatud mõjutusvahendeid, peab kohus kohtuotsuses määrama ka selle tähtaja lg-tes 2 ja 3 ettenähtud piirides.³⁶

KarS § 87 lg-s 1 sätestatud mõjutusvahendid on järgmised: hoiatus; allutamine käitumiskontrollile vastavalt KarS § 75 sätestatule, noortekodusse paigutamine; kasvatuseritingimusi vajavate õpilaste kooli paigutamine ja sotsiaalprogrammi suunamine. Mõnes mõjutusvahendis sisaldub teine mõjutusvahend ka eritingimuse või lisakohustusena. Näiteks sotsiaalprogrammi suunamine on iseseisvalt mõjutusvahend KarS § 87 lg 1 p 5 tähenduses, kuid käitumiskontrollile allutamine kui mõjutusvahend sisaldab endas võimalust suunata alaealine sotsiaalprogrammi lisakohustusena vastavalt KarS § 75 lg-le 2.

Vastavalt KarS § 75 lg-le 1 kohustub isik käitumiskontrollile allutamisel: elama kohtu määratud alalises elukohas; ilmuma kriminaalhooldaja määratud ajavahemike järel kriminaalhooldusosakonda registreerimisele; alluma kriminaalhooldaja kontrollile oma elukohas ning esitama talle andmeid oma kohustuste täitmise ja elatusvahendite kohta; saada kriminaalhooldusametnikult eelneva loa elukohast lahkumiseks Eesti territooriumi piires kauemaks kui viieteistkümneks päevaks; saada kriminaalhooldusametnikult eelneva loa elu-, töö- või õppimiskoha vahetamiseks ning saada kriminaalhooldusametnikult eelneva loa Eesti territooriumilt lahkumiseks ja väljaspool Eesti territooriumi viibimiseks.

Vastavalt KarS § 75g-le 2 arvestades kuriteo toimepanemise asjaolusid ning süüdlase isikut, võib kohus määrata, et süüdlane on käitumiskontrolli ajal kohustatud: heastama kuriteoga tekitatud kahju määratud ajaks, mitte tarvitama alkoholi, mitte omama või tarvitama narkootilisi või psühhotroopseid aineid; mitte omama, kandma ja kasutama relva; otsima endale töökoha, omandama üldhariduse või eriala kohtu määratud tähtjaks, alluma

³⁵ J.Sootak (koost) Karistusõigus. Üldosa. Tallinn: Juura 2010. Lk 446.

³⁶ J.Sootak, P.Pikamäe (koost.). Karistusseadustik. Kommenteeritud väljaanne (IV vlj). Juura: Tallinn 2015, lk 317.

ettenähtud ravile, kui ta on selleks eelnevalt nõusoleku andnud; täitma ülalpidamiskohustust; mitte viibima kohtu määratud paikades ega suhtlema kohtu määratud isikutega, osalema sotsiaalprogrammis, alluma elektroonilisele valvele, kui ta on selleks eelnevalt nõusoleku andnud. Kuriteo toimepanemise asjaolude ja süüdlase isikuga arvestamine tähendab eelkõige seda, et kohus võib määrata seaduses etteantud loetelust vaid need kohustused, mis on seotud süüdlase isiku ja tema poolt toimepandud teoga ning mis on vajalikud mõjutusvahendi eesmärgi täitmiseks selle konkreetse alaealise puhul. Võrreldes Harju Maakohtu lahendeid, milles kriminaalmenetlus on lõpetatud KarS § 87 sätteid kohaldades, on näha, et kohus ei pea vajalikuks määrata alkoholihoobes ja sellega seondult kuriteo toimepannud alaealisele narkootikumide omamise keeldu ja vastupidi. See on ka mõistetav, sest vastasel juhul oleks ka isiku tegeliku teoga mitteoseotud õigusrikkumised, mis on pandud käitumiskontrolli täiendavaks kohustuseks, aluseks algse karistuse täitmisele pööramiseks. Laiemalt on seadusega on sellised teod keelatud igal juhul. Samuti sõltub konkreetselt süüdlase isikust kas isikule tuleks määrata töökoha otsimise kohustus või hoopis näiteks üldhariduse omandamise kohustus.

1.2.2. Alaealiste komisjoni poolt määratavad mõjutusvahendid

Kui kohus või kohtueelses menetluses prokuratuur leiab, et alaealist on võimalik mõjutada ilma karistusseadustikus sätestatud karistust või mõjutusvahendeid kasutamata, lõpetab kohus või kohtueelses menetluses prokuratuur kriminaalmenetluse ning alaealise kriminaaltoimik antakse üle alaealiste komisjonile.

Alaealiste komisjonide põhiülesandeks on kuriteoennetusliku töö korraldamise ning mõjutusvahendite kohaldamise abil alaealiste suunamine, leidmaks nende probleemidele võimalikke lahendusi. Alaealiste komisjoni, koosseisu, tegevust ja kohaldatavaid mõjutusvahendeid reguleerib 1998. aastal jõustunud alaealise mõjutusvahendite seadus. Eelnimetatud seadus on valdavalt haldusõiguse alla kuuluv regulatsioon. Seega võib väita, et alaealiste komisjon on haldusmenetluse seaduse³⁷ § 8 alusel seadusega avaliku halduse ülesandeid täitma volitatud kogu. Alaealiste komisjoni tegevus kuulub korraldava ning koormava halduse valdkonda ning on avalikele huvidele orienteeritud.³⁸ Vastavalt AMVS § 12 lg-le 1 on alaealiste komisjon seitsmeliikmeline ning maavalitsuste juurde moodustatavatesse komisjonidesse kuuluvad vastavalt AMVS § 12 lõikele 2 haridus-, sotsiaal- ja tervishoiualaste töökogemustega isikud, politseiametnik, kriminaalhooldusametnik

³⁷ Haldusmenetluse seadus. 06.06. 2001.- RT I 2001, 58, 354; RT I, 25.10.2016, 5.

³⁸ H. Maurer. Haldusõigus. Üldosa. 14. tr. Tallinn: Juura 2004, § 1 äärenr 1, 10, 15 ja 20.

ja maavalitsuse koosseisuline teenistuja, kes on ühtlasi ka alaealiste komisjoni sekretär. Linna- või vallavalitsuse juurde kuuluvasse alaealiste komisjoni kuuluvad vastavalt AMVS § 12 lõikele 3 haridus-, sotsiaal- ja tervishoiualaste kogemustega isikud, politsei ja volikogu esindajad ning alaealiste komisjoni sekretär. Alaealiste komisjoni poolt kohaldatavad mõjutusvahendid ei ole küll karistuslikud, kuid siiski võib neid määratleda kui sanktsioone, sest õigusvastase teo ja õigusjärelmi vahel on otsene seos.³⁹ Seda põhimõtet kinnitab ka kohtupraktika.⁴⁰

AMVS ei ole 18 aasta jooksul palju muutunud. Enamus muudatusi on tingitud kas teiste seaduste muudatustest või terminoloogia muutumisest. On selge, et lisaks eelnevale on muutunud kogu ühiskond, sealhulgas kuritegevus ja sellega seotud trendid. Mõjutusvahendid kui ühed olulisemad meetmed alaealiste õiguskuulekale käitumise suunamiseks vajavad ulatuslikku ülevaatamist ja kaasajastamist. Samuti sellega seonduv regulatsioon, sest hoolimata tõhusast ennetustööst ja asjaolust, et alaealiste kuritegevus on viimased aastad olnud vähenemistrendis, hakkab aegunud regulatsioon alaealiste kuritegevuse vähenemist pidurdama. Näiteks on esimesed kuritegevust puudutavad statistikad näidanud olulisi muutusi kuritegevuse struktuuris ning välja on kujunemas uus kuritegevuse valdkond küberkuritegevuse näol, mis on vaid üks muutunud elukorralduse ja harjumustega kaasnevast negatiivsetest nähtusest. Küberkuritegudega seotud regulatsioon üleüldiselt vajab üha enam tähelepanu, kuid mõjutusvahendid või muud kasvatuslikud meetmed küberkuritegudele reageerimiseks või nende vähendamiseks praktiliselt puuduvad.

Vastavalt AMVS § 3 võib alaealisele kohaldada ühte või mitut järgmistest mõjutusvahenditest: hoiatus; koolikorralduslikud mõjutusvahendid; vestlusele suunamine psühholoogi, narkoloogi, sotsiaaltöötaja või muu spetsialisti juurde; lepitamine, kohustus elada vanema, kasuvanema, eestkostja või perekonnas hooldaja juures või asenduskodus; üldkasulik töö; käendus; noorte- või sotsiaalprogrammides või sotsiaalhoolekande seaduse⁴¹ § 56 lõikes 3 sätestatud sotsiaalse rehabilitatsiooni teenuses või ravikuurides osalemine; kasvatus eritingimusi vajavate õpilaste kooli suunamine.

Üldkasulikke tööd on võimalik alaealisele (ja täiskasvanule) määrata kohtu poolt KarS §69 järgi vangistuse asenduskaristusena ning kuriteo toimepannud alaealisele alaealiste komisjonide poolt mõjutusvahendina AMVS §3 lg 1 p 6 alusel ja eeldusel, et prokurör või

³⁹ J. Sootak. Sanktsioon kui õigusjärelm.- J. Sootak (koost). Kuri karjas. Tartu: Ilmamaa, 2008, lk 338.

⁴⁰ Nt RKKKo 3-1-1-76-07 p 11.3, 11.4.

⁴¹ Sotsiaalhoolekande seadus. 87. Sotsiaalhoolekande seadus. 09.12.2015. -RT I, 30.12.2015, 5... RT I, 21.12.2016, 21.

kohus on leidnud, et isikut saab mõjutada karistust või karistusseadustiku §-s 87 ettenähtud mõjutusvahendit kohaldamata ja kriminaalmenetlus on tema suhtes lõpetatud. Üldkasuliku töö rakendamist reguleerib üldkasuliku töö ettevalmistamise, täitmise ja järelevalve kord⁴² ning alaealiste komisjoni otsuse alusel valib komisjoni poolt määratud sotsiaaltöötaja Vabariigi Valitsuse poolt kinnitatud üldkasulike tööde loetelust⁴³ alaealisele sobivaima kohaldatava töö. Vastavalt AMVS § 5 lg-le 1 rakendatakse alaealine üldkasulikule tööle 10–50 tunniks üksnes tema nõusolekul ning tööst ja õppimisest vabal ajal. Üldkasulik töö on kasvatusliku iseloomuga mõjutusvahend, mille käigus saab alaealine sotsiaalseid kogemusi ning arendatakse alaealise enesedistsipliini ja elementaarseid tööoskusi.⁴⁴

Erinevalt üldkasulikust tööst, mis on praktikas väga levinud, näeb alaealise mõjutusvahendite seadus muuhulgas ette ka käenduse mõjutusvahendina kasutamise, mis on praktikas vähelevinud. Käendus on mõjutusvahend, mille kohaldamise käigus kontrollitakse alaealise käitumist, abistatakse teda, et hoida ära uute õigusrikkumiste toimepanemist. Vastavalt alaealise mõjutusvahendite seadusest tulenevate õigusaktide kehtestamise määrusele⁴⁵ võib käendajaks olla käendatava perekonnaliige, sugulane või muu isik, kellel on alaealise suhtes kasvatuslik mõju ja kes on eelnevalt tutvunud alaealiste komisjonis olevate materjalidega alaealise kohta. Eelnimetatud määrus vajab kaasajastamist, arvestades, et kohaldamise osas viidatakse määruks alaealise mõjutusvahendite seaduse kehtetule redaktsioonile (RT I 1998, 17, 264) ning selle paragrahvi 1 lõigetes 2 ja 3 nimetatule, mis omakorda viitab .tänapäevaks kehtetule kriminaalkoodeksile⁴⁶, mistõttu ei ole võimalik üheselt öelda, millistel juhtudel käendust kui mõjutusvahendit kohaldada saab, kuid vastavalt alaealise mõjutusvahendite seadusest tulenevate õigusaktide kehtestamise määrusele ja AMVS § 3 lg 1 p-le 7 peaks käenduse kui mõjutusvahendi kasutamise võimalus siiski kehtiv ja võimalik olema ka tänapäeval. Arvestades mõjutusvahendi olemust, on tõenäoline, et mõjutusvahend sobib rohkem sellistel juhtudel, kus alaealise madala õppeedukuse ja halva käitumise peamiseks põhjuseks on halvad eeskujud - halb suhtlusringkond, vähene vanemate tähelepanu jms. Näiteks kui alaealisel, kes tegelikult saab aru, mis on õige või vale, kuid ümbritseva keskkonna tõttu puudub tahtejõud olla õiguskäitlane, edasipüüdlik ja jõuda kaugemale,

⁴² Üldkasuliku töö ettevalmistamise, täitmise ja järelevalve kord. Justitsministri määrus 05.07.2004. - RT I, 30.12.2016, 9.

⁴³ Üldkasulike tööde loetelu kinnitamine. Vabariigi valitsuse määrus 18.08.1998 nr 181- RT I 1998, 75, 1237.

⁴⁴ Alaealise mõjutusvahendite seadusest tulenevate õigusaktide kehtestamine. Sotsiaalministri määrus nr 44, 14.08.1998 - RTL 1998, 250, 1037.

⁴⁵ Alaealise mõjutusvahendite seadusest tulenevate õigusaktide kehtestamine. Sotsiaalministri määrus nr 44, 14.08.1998 - RTL 1998, 250, 1037.

⁴⁶ Kriminaalkoodeks. RT 1992, 20, 288 - jõustunud 1. 06. 1992, kehtestatud Ülemnõukogu 7. 05. 1992. a seadusega «Eesti NSV Kriminaalkoodeksi» uue redaktsiooni - Kriminaalkoodeksi kehtestamise kohta (RT 1992, 20, 288).

tekiks ühel hetkel võimalus suhelda ja saada tuge inimeselt, kes on talle eeskujuks, paneks see alaealise oma väärtusi ümber hindama. Seda on kinnitanud ka mitmed välisriikide uuringud. Sellised individuaalseid tugiprogramme ja mentorlust rakendatakse rohkelt näiteks USA-s.⁴⁷

1.2.3. Olukord alaealiste kriminaalasjade menetlemisel

Alaealise mõjutatavusest ja täiskasvanutega võrreldes kiiremast kohanemisvõimest tulenevalt on äärmiselt oluline, et kogu kriminaalmenetlus oleks alaealise suhtes kiire ja õiglane ning alaealist koheldaks väärilt. See on oluline eeldus alaealise loobumiseks kuritegude toimepanemisest. Kui alaealise suhtes läbiviidav kriminaalmenetlus on tema jaoks arusaamatu või ebaõiglane, võib see hoopis süvendada alaealise probleemset käitumist ning soodustada veelgi tema eemaldumist ühiskonnast. Selles osas on aastatega tehtud ka edusamme. Kriminaalasjades, kus alaealine oli kahtlustatavaks, oli 2012. aasta teisel poolaastal kohtueelse menetluse pikkuseks keskmiselt 2,5 kuud ning kohtumenetluse pikkuseks 2,4 kuud (I poolaastal 2,0 kuud)⁴⁸, mis on alates 2007. aastast kõige lühem – näiteks 2008. aastal oli keskmine menetluse pikkus veel 6,4 kuud.⁴⁹ Kriminaalpoliitika arengusuundades aastani 2018 on eesmärgiks võetud ning prokuratuurile ja uurimisasutustele kohustuseks pandud tagada alaealiste kriminaalasjade kiire kohtueelne menetlus selliselt, et kohtueelne menetlus ei kestaks üldjuhul üle ühe kuu.⁵⁰ Kohtusse saadetud asjade puhul tuleb lõpliku menetluse pikkuse saamiseks arvestada ka kohtumenetlusele kuuluva ajaga. Nii nagu kohtueelse menetluse kestus erineb menetlusliikide lõikes, on see erinev ka kohtumenetluses.

2004. aastast hakkas prokuratuur üha enam alaealiste osas kasutama võimalust menetlus lõpetada. Lõpetamisest enam kui 2/3 toimus KrMS § 201 alusel, mis näeb ette alaealise materjalide esitamise alaealiste komisjoni. Kui 2004 aastal teises pooles lõpetati eelnimetatud alusel veidi rohkem kui 250 alaealise suhtes, siis 2005.aasta esimesel poolaastal juba ligi 400 alaealise osas. 2004. aastal saatis prokuratuur kohtusse ligi pooled alaealiste asjad, ning enamasti otsustati alternatiivsete menetluste kasuks. Seejuures moodustasid

⁴⁷The Peace Alliance. Factsheet: Community Youth Peacebuilding Solutions. Kättesaadav internetist:

<http://peacealliance.org/cms/assets/uploads/2014/08/Community-Peacebuilding-Solutions.pdf>

⁴⁸ A.Ahven. Alaealiste kriminaalasjade menetlemise kiirus 2012. aasta II poolaastal. Justiitsministeerium 2013, lk 1-4. Arvutivõrgus (kättesaadav rahvusraamatukogu sisevõrgus): <http://www.digar.ee/arhiiv/nlib-digar:259594>.

⁴⁹P. Talv. Alaealiste kriminaalasjade menetlemine on muutunud kiiremaks. Justiitsministeerium 21.08.2012, 13.02.2017. Arvutivõrgus: <http://www.just.ee/et/uudised/alaealiste-kriminaalasjade-menetlemine-muutunud-kiiremaks>.

⁵⁰ A.Ahven. Alaealiste kriminaalasjade menetlemise kiirus 2012. aasta II poolaastal. Justiitsministeerium 2013, lk 1; Riigikogu 09.06.2010. otsuse (757 OE I) „Kriminaalpoliitika arengusuunad aastani 2018“ heakskiitmine LISA ,lk 2. Arvutivõrgus:

http://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/elfinder/article_files/kriminaalpoliitika_arengusuunad_aastani_2018.pdf

kokkuleppemenetlused kohtusse saadetud asjadest enam kui 2/3. Riigiprokuratuurist saadud statistiliste andmete kohaselt lõpetati 2011. aastal alaealiste õiguserikkujate suhtes 814 menetlust. Neist KrMS § 201 alusel 529 isiku suhtes. Kohtu alla saadeti 2011. aastal 516 alaealist õigusrikkujat, neist kiirmenetluses üks isik, kokkuleppemenetluses 263 isikut, käskmenetluses 4 isikut, lühimenetluses 139 isikut ja üldmenetluses 109 isikut.⁵¹ Seega 2011. aastal lõpetati ligi 61% alaealiste kriminaalasjadest ning kohtusse saadeti ligi 39% kõigist alaealiste kriminaalasjadest (1330). 2016. aastal lõpetati alaealiste õiguserikkujate suhtes 654 kriminaalmenetlust. Neist KrMS § 201 alusel 213 isiku suhtes. Kohtu alla saadeti 281 alaealist õigusrikkujat, neist kokkuleppemenetluses 150 isikut, lühimenetluses 96 isikut, üldmenetluses 29 isikut ning 6 muud liiki menetluses.⁵² Seega 2016. aastal lõpetati ligi 70% alaealiste kriminaalasjadest ning kohtusse saadeti ligi 30%. Lisaks on 2016. aastal võrreldes 2011. aastaga kriminaalmenetluste lõpetamise osatähtsus veelgi suurenenud ning üldmenetluste osatähtsus vähenenud. KrMS §201 alusel kriminaalmenetluse lõpetamise osatähtsus on aga võrreldes 2011. aastaga vähenenud ning KrMS §202, §203 ja §203¹ alusel lõpetamise osatähtsus on suurenenud vaid 1% (2011: 35% ;2016: 36%).

KrMS § 201 on kohaldatud väga erinevaid süütegusid toimepannud alaealistele. Näiteks 2004-2006 aastatel lõpetati KrMS § 201 alusel menetlus kõige enam varguse toimepannud alaealiste suhtes (KarS §199 lg 1, 199 lg 2 p 4 ja lg 2 p 7), kuid selle üheks põhjuseks on kindlasti ka asjaolu, et neil aastatel oli vargus alaealiste seas ka üleüldiselt kõige levinum kuritegu. Teise suurema grupi moodustasid varasemalt avaliku korra vastased kuriteod. Teisest küljes on see seletatav ka asjaoluga, et kriminaalmenetluse lõpetamine KrMS § 201 alusel on õigustatud eelkõige kergemate tagajärgedega õiguserikkumise toimepannud alaealise suhtes. Näiteks eluvastase kuriteo puhul kriminaalmenetluse lõpetamine oleks õigustatud vaid väga erandlikel juhtudel, seetõttu on iseenesest mõistetav, et vastavad tulemused avalduvad ka statistikas.

1.2.4. Alaealisele mõjusa karistuse määramine

Kuivõrd alaealise mõjutamisel õiguskuulekale käitumisele on täiskasvanute mõjutamisest rohkem perspektiivi, siis on karistuse määramisel oluline lähtuda eelkõige alaealise isikust, mitte niivõrd tema toimepandud teo raskusest. Riigikohus on teinud mitu olulist otsust, mis käsitlevad alaealisele karistuse mõistmise erisusi ning mille põhirõhk on just nimelt karistuse

⁵¹ K.Mäger. Kriminaalmenetluse lõpetamine alaealise suhtes kriminaalmenetlusseadustiku § 201, § 202 ja § 203¹ alusel. Tallinn 2013, lk 8.

⁵² K. Tamm. Kohtueelse menetluse tulemused alaealiste suhtes. Vastus teabepäringule (andmed töö autori valduses).

eripreventiivsel küljel.⁵³ 24. aprilli 2006. a otsuses⁵⁴ rõhutab Riigikohus, et alaealiste puhul tuleb muuhulgas meeles pidada, et nad on mõjutatavamad ja isiksusena reeglina veel välja kujunemata ning et alaealiste kuritegevuse põhjused ja sellest tulenevalt nende meelestus õiguskorra suhtes on teistsugune kui täiskasvanud isikul.

Karistusseadustiku järgi on kuriteo eest määratavad karistused rahaline karistus või vangistus. Alaealiste suhtes kehtivad mõningaid piirangud karistuste määramisel, mis on väljatoodud käesoleva töö punktis 1.2.1. Vastavalt KarS § 73 lg-le 1 võib kohus süüdimõistetud isiku karistusest tingimisi vabastada ning KarS §74 lg 1 näeb ette võimaluse süüdimõistetud isiku karistusest tingimisi vabastamise allutades ta käitumiskontrollile. Lisaks võib karistuse pöörata täitmisele ka osaliselt ning alaealiste puhul võib osaliselt täitmisele kuuluva vangistuse pikkuseks olla kuni üks kuu vastavalt KarS § 73 lg-le 2.

Rahaline karistus ei ole alaealistele efektiivne karistuse liik, lähtudes juba varasemalt selgunud põhimõttest, et alaealise mõjutamiseks õiguskaualekäitumisele tuleb temaga tegeleda eelkõige kasvatuslike meetmete kaudu ning kallutada eeskujuga võtma õiguskaualekatelt isikutelt. Rahaline karistus ei õpeta alaealisele laiemas pildis muud kui seda, et rahaga saab heastada mõningaid tehtud tegusid, kuid see ei muuda tema põhimõtteid ja arusaamu ühiskonnast ja kõlbelisest käitumisest. Seda eriti siis kui alaealine ei ole tegelikult majanduslikult iseseisev. Alaealisel võib olla sissetulek ka vaid selleks, et lihtsalt taskuraha teenida ning kõige muu osas peavad teda üleval vanemad. Täiskasvanul, kes peab end täielikult iseseisvalt ära majandama, võib tekkida rahatrahvi kui lisakohustuse maksmise tõttu raskusi ja sellega kaasnev negatiivne emotsioon võib tõepoolest olla talle õpetlik, et ta ei sooviks enam oma olukorda raskendada, kuigi ka sellisel juhul jääb alles võimalus, et rahalise karistuse tasumise koormus kandub süüdimõistetud perekonnale, kuid alaealise puhul see tihtipeale pigem nii ongi ja rahatrahv tuleb hoolimata alaealise sissetulekust ikkagi ära maksta tema vanematel. Kuidas tekib alaealisel seos teo ja tagajärje põhjuslikust seosest ja sellega kaasnevast vastutusest kui vastutuse võtavad tema vanemad või keegi kolmas? Sisuliselt ei ole võimalik ka kontrollida, kes rahatrahvi tegelikult ära tasus, mistõttu ei ole rahatrahv ei õpetlik ega seotud konkreetselt isikuga, see tähendab, et ei ole võimalik kuidagi kindlaks teha kas teo toimepannud alaealine võttis vastutuse oma teo eest või tegi seda keegi tema eest. Lisaks on alaealise õiguskaualekäitumine eelkõige intensiivse kasvatustöö tulemus, mistõttu kui alaealine paneb toime tahtliku kuriteo, siis on probleem eelkõige sotsiaalne või

⁵³ H.Sepp. Ohtlikkuse arvestamine karistuse mõistmisel kohtupraktikas. Juridica 2008/VIII, lk 541.

⁵⁴ Nt RKKKo 3-1-1-14-06 p 7.; Riigi peaprokuröri juhised KrMS § 213 lg 5 alusel, tagamaks isikute võrdset kohtlemist ja avaliku menetlushuvi järgimist KrMS §-de 202, 203 ja 2031 kohaldamisel, 12. aprill 2007, RP-1-4/07/3.

on kasvatustöös olnud puudujääke ning sellised tühimikud tuleb täita kasvatuslike meetmetega. Eelnev ei kehti nende alaealiste kohta, kes ongi majanduslikult iseseisvad ning kelle jaoks rahatrahv võibki olla piisav ja proportsionaalne karistus, arvestades toimepandud tegu.

Ka vangistus iseenesest ei ole alaealisele sobilik karistuse liik, sest võib põhjustada alaealise desotsialiseerumist ühiskonnast, minnes sellisel juhul vastuollu karistuse eesmärgiga. Kohus on seisukohal, et alaealise vangistusega karistamist tuleb eriti põhjalikult motiveerida ning karistuse määramisel tuleb eelkõige arvesse võtta võimalusi mõjutada teo toimepanijat olema edaspidi õiguskuulekas. Alaealise karistamine vangistusega üleüldiselt peaks kõne alla tulema vaid siis, kui alaealise kuriteod ei ole enam episoodilist või juhuslikku laadi või on tegu kõige raskema rikkumisega, nt eluvastase kuriteoga ning ühegi muu karistuse või mõjutusvahendi rakendamine ei ole põhjendatud või need ei saavutaks soovitud tulemust. Riigikohus on seisukohal, et karistuse mõistmisel tuleb arvestada, et see kujundaks alaealises arusaama ühiskondlike normide sidususest ka tema suhtes ning ei muutuks takistuseks tema ühiskondlikul integreerumisel.⁵⁵ Markina & Märtsoni uuringust⁵⁶ selgus, et vahi all viibimise pikkus mängib alaealise psüühika osas olulist rolli. Kriitiliseks perioodiks nimetasid vanglas töötavad spetsialistid 3 kuud. See on periood, mil alaealine tunneb end vanglas veel võõrana, on šokis ning veel ei toimu nn vangistumise (*prisonisation*) protsessi, mille jooksul kinnipeetav harjub vangla eluga, selle reeglitega ning võtab omaks subkultuuri. Šokivangistus, mis on KarS §73 lg 2 järgi lubatud määrata alaealise puhul kuni üks kuu võib alaealise jaoks olla kasvatuslik ja hirmutav kogemus, mis korduvaid rikkumisi toimepannud alaealisele oleks õigustatud karistus just seetõttu, et alaealisel võib liiga leebete karistustega tekkida karistamatuse tunne. Kui alaealine saab aru, et ükskõik mis ta teeb, tagajärjed tema jaoks pole rasked ja karistust ta ei karda, siis ei ole tal ka mingit takistust õigusrikkumisi toime panna. Sarnast arvamust on jaganud ka Karistusseadustiku kommentaatorid, kelle seisukoht on, et „šokivangistus omab suurt preventiivset toimet, mis avaldub selles, et paigutatuna lühiajaliselt kinnipidamisasutusse tajub süüdlane vahetult ise oma õigusvastase käitumise tagajärgi, ning võib saadud kogemuse mõjul edaspidi hoiduda uute kuritegude toimepanemist. Mõistetud karistuse ühe osa kohene täitmisele pööramine aitab vältida karistamatuse tunnet, mis süüdlase tingimisi karistusest vabastamisel on kerge tekkima⁵⁷. Alaealise, kelle puhul ei ole toimunud kasvatuslikud meetmed ning ta jätkab kuritegude

⁵⁵ RKKKo 3-1-1-43-06.

⁵⁶ A. Markina, M. Märtson. Alaealiste karistuste tulemuslikkus. Tallinn 2008.

⁵⁷ J. Sootak, P. Pikamäe (koost.). Karistusseadustik. Kommenteeritud väljaanne, 1. trükk. Tallinn, Juura 2002, lk 194.

toimepanemist, võiks küll proovida rakendada šokivangistust, kuid kui ka see ei ole saavutanud eesmärki, siis õiguskuulekale käitumisele ei mõjuta teda tõenäoliselt ka pikemaajaline vangistus. Eestis ei ole alaealistele eraldi vanglat ning karistust tuleb kanda täiskasvanud kurjategijatega samas asutuses. Alaealisi hoitakse täiskasvanutest eraldi noorteosakonnas, mis ühest küljest vähendab sotsiaalset riski ja negatiivset mõju alaealisele, kuid kui võtta arvesse asjaolu, et alaealise käitumise üheks suurimaks mõjutajaks on teda ümbritsev keskkond ning alaealine võtab eeskujuks teda ümbritsevad inimesed ja oma sotsiaalse ebaküpsuse tõttu näiteks ei tee iseseisvalt vahet õigel ja vahel, siis võimalus, et alaealisest saab õiguskuulekas kodanik vanglas, kus teda ümbritsevad pigem raskeid kuritegusid toime pannud inividid, on peaaegu, et olematu. Tihtipeale toimub kuritegevus ka vanglasiseselt ning sealt saadud kogemustel võib alaealise jaoks olla tagasipöördumatu negatiivne mõju. Tulenevalt eelnevast on ainuõige suhtuda alaealistele vanglakaristuse määramisse erilise ettevaatlikkusega. Praktikas määrab kohus reaalse vangistuse peamiselt eluvastaste kuritegude eest. Näiteks 2008. aastal rohkem kui pooltel juhtudel vabastati alaealine tingimisi karistusest ja allutati käitumiskontrollile⁵⁸. Võttes arvesse juba eelnevas peatükis selgunud asjaolu, et ligi 60% alaealiste asjades kriminaalmenetlus lõpetatakse, mis tähendab, et kohtu alla jõuab iseenesest väiksem osa alaealistest õigusrikkujatest ning fakti, et täna kannab reaalselt vanglakaristust 23 alaealist⁵⁹ on selge, et alaealisele reaalse vanglakaristuse määramine on pigem äärmuslik meede, mida püütakse igal võimalusel vältida ning ka siis kui kohus leiab, et reaalse vanglakaristuse määramine on ainus sobiv karistus, vabastatakse alaealine pigem tingimisi käitumiskontrollile allutamiseega. Koos käitumiskontrollile allutamiseega on karistusest tingimisi vabastamine alaealise jaoks tõenäoliselt kõige efektiivsem, sest vähendab karistamatuse tunde tekkimise võimalust, erinevalt lihtsalt tingimisi vangistusest vabastamisest, kuid alaealine ei pea ka viibima reaalselt vanglas, mis säästab teda reaalse vanglakaristusega kaasnevatest riskidest. Küll aga on alaealiste maailmapilti, arusaamu, põhimõtteid ja käitumist võimalik suunata eelkõige õpetamise ja kasvatuse kaudu, mistõttu kasvatuslike meetmete rakendamine võib olla veelgi tõhusam meede kui karistuse määramine. Seetõttu on karistuse määramine karistusseadustiku alusel põhjendatud sellistel juhtudel, kus mõjutusvahendid ei ole eesmärki täitnud või on põhjendatud eeldada nende vähest efektiivsust konkreetse juhtumi osas.

Käesoleva peatüki aluseks on põhimõte, et kuigi mõjutusvahend ei ole karistuslik, võib mõjutusvahendit käsitleda kui sanktsiooni, sest õigusvastase teo ja tagajärje vahel on otsene

⁵⁸ A. Markina, M. Märtson. Alaealiste karistuste tulemuslikkus. Tallinn 2008, lk

⁵⁹ Justiitsministeeriumi vanglate osakod. Vangide ja kriminaalhooldusaluste arv. 13.02.2017. Arvutivõrgus: <http://www.vangla.ee/et/uudised-ja-arvud/vangide-ja-kriminaalhooldusaluste-arv>

põhjuslik seos, mis tähendab, et alaealise õigusrikkuja vaatenurgast on tegu põhimõtteliselt ikkagi karistusega. Seetõttu on käesolevas peatükis käsitletud lisaks kriminaalkaristustele ka kohtu poolt kohaldatavaid mõjutusvahendeid. Siinkohal võib tõusetuda küsimus miks ei ole käesolevas peatükis käsitletud alaealiste komisjoni poolt kohaldatavaid mõjutusvahendeid? Esmalt seetõttu, et levinumad mõjutusvahendid ühtivad nii karistusseadustikus kui alaealise mõjutusvahendite seaduses. Teisalt aga nendel mõjutusvahenditel, mida on võimalik mõjutusvahendina kohaldada alaealiste komisjonil nagu üldkasulik töö või käendus, on küll mõjususe koha pealt potentsiaali, kuid praktikas esineb rakendamisel mitmeid probleeme, mistõttu ei ole käesoleva töö raames võimalik rääkida nende efektiivsusest karistusena küll aga võib käsitleda nende rakendamist praktikas, mis paigutub käesolevas töös järgmisesse alapeatükki. See tähendab, et kui käendust on rakendatud aasta-aastalt üha vähem ning juba 2011. aastal oli selle mõjutusvahendi osatähtsus kõigist alaealiste komisjonide kohaldatavatest mõjutusvahenditest vaid 0,7%, siis tõenäoliselt ei ilmne sellel mõjutusvahendil statistiliselt olulist efektiivsust. Üldkasulik töö võib olla küll vangistuse asenduskaristusena efektiivne ja toimiv lahendus, kuid alaealisele mõjutusvahendina kohaldamisel esineb praktikas jällegi mitmeid probleeme. See ei tähenda, et üldkasulik töö ei oleks alaealisele efektiivne mõjutusvahend, vaid käesoleva peatüki raames on mõjusust keeruline hinnata. Seetõttu keskendub autor käesolevas peatükis eelkõige karistusseadustikus sätestatud karistustele ja praktikas levinud mõjutusvahenditele, mille efektiivsust on erinevate uuringutega retsidiivsuse kaudu ka uuritud.

Näiteks võib kohus määrata mõjutusvahendina alaealisele hoiatuse, mis on kõige leebem mõjutusvahend alaealisele ja tõhus pigem nooremale kui 14-aastasele alaealisele, mistõttu on see eelkõige alaealiste komisjoni poolt määratav mõjutusvahend, sest alla 14-aastast süüvõime puudumise tõttu kohtulikult karistada ei saa. Praktikas peetakse hoiatust vähese efektiivsusega meetmeks. Selle vähest tõhusust näitasid uuringu juba 20 aastat tagasi ning tulemused selles osas ei ole siiani muutunud. Kohtu poolt võidakse rakendada teatud tingimustel (nt esmakordsel õigusrikkumisel) väärteoasjades, kuid kriminaalmenetlus eeldab juba tõsisema rikkumise toimepanekut, mille eest hoiatus on selgelt liiga leebe karistus ja seda kinnitab ka kohtupraktika, arvestades, et kriminaalasjadest ei suutnud vähemalt töö autor leida ühtegi kohtulahendit, kus kohus oleks piirdunud hoiatuse määramisega.

Praktikas levinud ja üks efektiivsemaid mõjutusvahendeid on käitumiskontrollile allutamine, mille võib kohus määrata kas karistusest tingimisi vabastamisel ehk kriminaalhooldusena või mõjutusvahendina. Käitumiskontrollile allutamine mõjutusvahendina erineb tingimisi vabastamisel määratavast käitumiskontrollile allutamisest selle poolest, et mõjutusvahendina

kohaldamisel alaealise suhtes kriminaalmenetlus lõpetatakse ning karistust ei määrata, mistõttu ei ole võimalik kriminaalhoolduse nõuete mittetäitmise korral tema karistust ka täitmisele pöörata ehk teisisõnu vanglasse saata. Sellisel juhul on võimalik mõjutada isikut vaid käitumiskontrolli tähtaja pikendamise või mõjutusvahendi liigi muutmisega. Mõjutusvahendina saab käitumiskontrollile allutamist rakendada vaid alaealistele. Käitumiskontrolli efektiivsus seisneb alaealisega tehtavas sotsiaaltöös.⁶⁰ Alaealist on võimalik mõjutada küll tähtajaliselt, kuid selle perioodi jooksul on tema üle kontroll ning ta peab täitma teatud nõudeid, lisaks on võimalik kohaldada tema suhtes järelevalvet ja kohustada teda sotsiaalprogrammides osalema, mis on alaealisele nii õpetlik kui kasvatuslik. Lisaks sisaldab käitumiskontrollile allutamine mõjutusvahendina ka teisi mõjutusvahendeid, näiteks juba varasemalt mainitud sotsiaalprogrammi suunamine. See on karistusseadustikus eraldiseisev mõjutusvahend, kuid käitumiskontrollile allutamisel on võimalik kohustada teda käima ka sotsiaalprogrammides. Sotsiaalprogrammi suunamine tähendab alaealise käitumise muutmise algatamist mõne sotsiaalvaldkonnaga seotud programmi kaudu. Eraldi sättena võimaldab sotsiaalprogrammi suunamine kasutada intensiivset perepõhist programmi alaealiste korduvkuritegevuse ennetamiseks ja kinnisesse asutusse paigutamise vältimiseks.⁶¹ Ainult sotsiaalprogrammides osalemise kui mõjutusvahendi rakendamisel muid nõudeid ja kohustusi sama mõjutusvahendi raames alaealisele määrata ei saa. Tulenevalt sellest on käitumiskontrollile allutamine kõige laiahaardelisem mõjutusvahend ning võimaldab kohtul lähtudes konkreetselt alaealise isikust, tema vajadustest ning mõnevõrra ka teost lähtudes kokku panna nõ konkreetsele alaealisele sobiliku paketi.

Ka kasvatuseritingimusi vajavate õpilaste kooli paigutamine on praktikas kasutatav mõjutusvahend, kuid tänapäeval pigem vähelevinud. Kui 2000ndate aastate alguses moodustasid alaealiste komisjonide erikooli suunamise otsused 7-9% kõikidest alaealiste komisjonide otsusega määratud mõjutusvahenditest, siis 2008. aastal oli see langenud 2,3%-le ning 2014 aasta seisuga on kasvatuseritingimusi vajavate õpilaste kooli suunamise osatähtsus alaealiste komisjonide statistiliste andmete alusel vaid 1,8%.⁶² (2001: 161; 2009: 88). Selle mõjutusvahendi vähene rakendamine praktikas on igati õigustatud. Erikooli paigutamine on sisuliselt alaealise vabaduse piiramine ning erikoolides alaealist ümbritsev

⁶⁰ Sootak, J, Pikamäe P. (koost.). Karistusseadustik. Kommenteeritud väljaanne (IV vlj). Juura: Tallinn 2015, lk 318.

⁶¹J. Salla. Karistuse asendamist ja karistusest vabastamist puudutavad muudatused- Juridica 2014/VIII lk 602.

⁶²Alaealiste komisjonide 2014 aasta statistika ülevaade EHISe andmete põhjal. Eesti Noorsootöö Keskus 2015, lk 22-23.; Alaealiste komisjonide tegevuse ülevaade 2008. aasta statistika põhjal. Haridus- ja Teadusministeerium 2009, lk 28.; K.Tamm. Erikooli suunamise kohtupraktika. Justiitsministeerium: Tallinn 2010, Arvutivõrgus: http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/erikooli_suunamise_kohtupraktika._justiitsministeerium_2010.pdf.

keskkond on kohati võrreldav vanglaga, eelkõige just neis leviva subkultuuri osas. Riigikohus on öelnud, et eelnimetatud mõjutusvahend riivab alaealise mitmeid põhiõigusi, eelkõige vabaduspõhiõigust (PS § 20). Vabaduspõhiõigus on üks kõige kaalukamaid põhiõigusi põhiseaduses ja eelduseks paljude teiste põhiõiguste kasutamiseks⁶³. Seetõttu tuleks nimetatud mõjutusvahendi rakendamisel kaaluda eelnevalt muid mõjutusvahendeid ning alles siis kui ollakse veendumusel, et muud mõjutusvahendid on end ammendanud võiks proovida erikooli paigutamist mõjutusvahendina rakendada. Sarnane seisukoht kehtib ka praktikas. Näiteks ajavahemikul 2008-2010 I poolaastal menetlesid maakohatud KIS andmetel 165 erikooli suunamise taotlust ning $\frac{3}{4}$ juhtudest jäeti taotlus rahuldamata, sest alaealiste komisjonid polnud piisavalt proovinud rakendada muid mõjutusvahendeid, puudus juriidiline tõestus õigusrikkumise toimepanemise kohta või ei olnud arvesse võetud asjaolu, et alaealise käitumine oli enne temaga tegelema hakkamist alaealiste komisjonide poolt tegelikult paranenud. Seega on erikooli paigutamine kui vabadust piirav ja sellega isiku põhiõigusi riivav meede juba iseenesest pigem äärmuslik ja rakendatav erandjuhtudel, kuid lisaks ei ole nimetatud mõjutusvahend välja paistnud ka oma efektiivsuse poolest. Esimese astme kohtute otsustest jäi autorile silma asjaolu, et mitmed kuriteod olid toimepandud erikooli territooriumil, mis näitab seda, et erikoolides on nii kontrolli järjepidevus kui järelevalve puudulik ning alaealised jätkavad kuritegude toimepanemist juba koolis viibides ning sealt lahkudes. Justiitsministeerium uuris koos ülikoolidega 2008.a erikoolide praktikat mõjutusvahendite kasutamisel ning leidis, et erikoole iseloomustab korrarikkumiste ja käitumisprobleemide laialdane levik, õpilase individuaalsete vajaduste ja probleemide eiramine ning distsipliini ja korra ületähtsustamine, mõjutusvahendid erikoolides ei vii soovitud tulemuseni ning õpilase käitumise korrigeerimine ei ole järjepidev ja tõhus.⁶⁴ Riigikontrolli 2010. a auditist selgus, et ligi 4/5 õpilastest paneb kahe aasta jooksul toime uue süüteo ja 2/5 kuriteo. Vaid mõne aasta jooksul pärast erikoolist lahkumist jõuab kinnipidamiskohta 43% noorukitest.⁶⁵ Seega on erikoolidesse paigutamine vähetõhus mõjutusvahend. Seda soodustab kindlasti ka asjaolu, et järelhooldussüsteem erikoolist lahkunud alaealise suhtes puudub. Kuigi probleemi on teadvustatud vähemalt aastast 2004 ning erikoolide töö ümberkorraldamine ja järelhooldussüsteemi loomine on olnud üheks oluliseks ülesandeks alaealiste kuritegevuse vähendamiseks seotud arengukavades vähemalt

⁶³ Nt RKPJKo 3-4-1-20-12

⁶⁴ Salla, K.-A., Tamm, K. (2008). Mõjutusvahendite kasutamine erikoolides. Tallinn: Justiitsministeerium. Kriminaalpoliitika osakond.

⁶⁵ K. Nõmm, K.Paas jt. Riigikontrolli aruanne Riigikogule - Erikoolide ja alaealiste komisjonide järelaudit. Tallinn 2010, lk 14. rvutivõrgus: <http://www.riigikontroll.ee/Riigikontrollipublikatsioonid/Auditaruanded/tabid/206/Audit/2163/language/et-EE/Default.aspx>

2007. aastast.⁶⁶ Käesolevaks hetkeks aga selles osas suuri muutusi toimunud ei ole ning seetõttu on põhjust jääda seisukohale, et erikoolidesse paigutamine mõjutusvahendina ei ole alaealisele mõjus karistus ning selle asemel on otstarbekam kasutada eelkõige muid alternatiive.

1.2.5. Mõjutusvahendite rakendamise praktika

Sellest, et mõjutusvahendite kaudu alaealise mõjutamine õiguskuulekale käitumisele on teoorias perspektiivikas, on oluline pöörata tähelepanu ka mõjutusvahendite rakendamise võimalikkusele. See tähendab, et kuigi karistusseadustik ja alaealise mõjutusvahendite seadus sätestavad hulga mõjutusvahendeid jättes mulje üsna mitmekesisest valikust, esineb mitme mõjutusvahendi rakendamisega praktikas probleeme ning mõne mõjutusvahendi rakendamine ei olegi tegelikkuses võimalik.

Esimeseks näiteks oleks asjakohane KarS § 87 lg 1 p 3 sätestatu, mille alusel võib kohus määrata alaealisele mõjutusvahendina noortekodusse paigutamise. Mida see mõjutusvahend endast kujutab? Kahjuks ei leidu nimetatud mõjutusvahendi rakendamise kohta kohtupraktikat ning ei õnnestunud autoril leida ka teaduslikke artikleid või allikad, mis selgitaks, mida see mõjutusvahend endast kujutab ning ei nähtu ka statistikatest, et sellist mõjutusvahendit oleks siiani rakendatud. Karistusseadustiku kommentaatorid on noortekodusse paigutamist käsitlenud kui tähtajalist ja vabadust piiravat mõjutusvahendit⁶⁷ Tõenäoliselt on selle peamiseks põhjuseks asjaolu, et selliseid noortekodusid kui asutusi, mis oleksid pädevad vastu võtma alaealisi õigusrikkujaid või tegeleksid alaealiste õigusrikkujate kasvatamise ja suunamisega, Eestis ei eksisteeri. Tegutsevad küll noortekodude nimelised asutused, kuid need ei ole spetsialiseerunud tegelema alaealiste kurjategijatega. Mõjutusvahendite teemalistes artiklites, teadustöodes ja statistikates on noortekodusse paigutamist küll mõjutusvahendina mainitud, kuid nimetatud mõjutusvahendi sisu ehk mida see endast tegelikult kujutab, on teadmata.

Üldkasulik töö on rakendatav nii vangistuse asenduskaristusena kui ka mõjutusvahendina alaealistele. Vangistuse asenduskaristusena on ÜKT määramine kasvatuslikum alternatiiv vangistamisele, kuid alaealistele kohaldamisel esineb praktikas siiski mitmeid probleeme. Kuigi üldine suhtumine ÜKT määramisse on positiivne ning laialtlevinud on arvamus, et ÜKT kui kasvatuslik meede paneb alaealise oma teo üle järele mõtlema, õpetab alaealisele

⁶⁶ Sama töö, lk 6.

⁶⁷ Sootak, J, Pikamäe P. (koost.). Karistusseadustik. Kommenteeritud väljaanne (IV vlj). Juura: Tallinn 2015, lk 318.

töötegemist ja muuhulgas saab alaealine heastada oma teoga põhjustatud kahju. Ideena on tegu mõjusa meetmena, eriti sobilik näiteks avaliku korra ja varavastaste süütegude eest määramisel, kuid praktikas on selle rakendamisega probleeme mitmel põhjusel. Seda kinnitab ka statistika⁶⁸, mille kohaselt ÜKT negatiivselt lõpetanute osakaal on suurim just alaealiste seas. Esmalt on keeruline leida asutusi, kes alaealisi tööle võtaks, sest noorte rakendamine on tööandjatele suhteliselt ajamahukas, kuna nad nõuavad täiskasvanuist oluliselt enam tähelepanu oma väheste sotsiaalsete ja tööalaste oskuste tõttu. Niisuguste oskuste arendamine pole tööandja ülesanne ning selle rolli enda kanda võtmine võib isegi kaasa tuua probleeme.⁶⁹ Lisaks on üldkasuliku töö tegemiseks vajalik alaealise enda nõusolek. Praktikas paljud probleemsed noored ei ole ka ise huvitatud üldkasuliku töö tegemisest. Ka sellisel juhul kui nad on üldkasuliku tööga nõustunud, siis ei võta paljud seda tõsiselt või ei pea seda karistuseks. Lisaks on üldkasulik töö pigem lühiajaline meede ning pärast sellelt lahkumist jääb noor sageli igasugusest toetusest ilma.⁷⁰ Seega võib üldkasulik töö olla oma olemuselt küll kasvatuslik ja sellest tulenevalt mitmetel juhtudel efektiivsem mõjutusvahend kui vangistus või rahatrahv, kuid näiteks alaealistele, kelle mõjutamisel mängib suurt rolli mõjutusvahendi pikaajalisus, ei ole üldkasulik töö kui valdavalt lühiajalise iseloomuga mõjutusvahend tänu praktikas esinevatele probleemidele ja järelhooldussüsteemi puudumisele pikas perspektiivis samuti kõige efektiivsem mõjutusvahend. ÜKT saaks muuta efektiivsemaks mõjutusvahendiks ainuüksi sellega kui noored ei jääks pärast karistuse täitmist uuesti tähelepanuta.

Käendus, nagu juba eelnevalt väljatoodud, on praktikas vähelevinud mõjutusvahend. Samas on spetsialistid korduvalt väljendanud positiivset meelestatust selle mõjutusvahendi suhtes. Paljud on seisukohal, et käendus kui mõjutusvahend, mille rakendamisel tegeleb alaealisega individuaalselt temale eeskujuks olev isik, pöörab talle tähelepanu ja pakub toetust, peaks olema just alaealise vajadustele vastav. Näiteks ÜKT rakendamisel mõjutusvahendina on täheldatud, et mõnel juhul nägid noored oma tööandjas tänuväärset suhtluspartnerit ja psühholoogilist toetajat ning soovisid endise tööandjaga suhelda ka pärast oma ÜKT kohustuse täitmist, mida tööandjad tõlgendasid kui märki muu toetuse (sotsiaaltöö) puudumisest.⁷¹ Eelnev viitab sellele, et alaealisel on vaja individuaalset lähenemist ja kontrolli. Isikut, kes alaealist suunab, kontrollib, õpetab, kasvatab ja juhhib õigele teele täpselt nii kaua kuni tal on väljakujunenud arusaam õiguskuulekast käitumisest ja mis kõige

⁶⁸ A.Ahven. Üldkasuliku töö tulemuslikkuse parandamise võimalustest. Justiitsministeerium 2012, lk 14.

⁶⁹ A.Ahven. Üldkasuliku töö kohaldamine ning mõju retsidiivsusele. Tallinn. 2009, lk 28.

⁷⁰ Sama töö, lk 28.

⁷¹ A.Ahven. Üldkasuliku töö kohaldamine ning mõju retsidiivsusele. Tallinn. 2009, lk 28.

olulisem, see isik peab olema alaealise jaoks eeskuju. Alaealisel võib küll olla arusaam õigest ja valest, aga kui ta sisimas ei võta eeskuju õiguskuulekatelt inimestelt, siis ei ole tal ka piisavalt tahet oma käitumist muuta. Seetõttu on oma olemuselt käendus üks sobivaimaid meetmeid alaealise muutmiseks. Miks on siis käenduse kui mõjutusvahendi osatähtsus niivõrd väike, et selle efektiivsusest ei ole hetkel võimalik rääkida? Selle peamiseks põhjuseks on käendajate puudus⁷² Käendajate mõjutusvahendina rakendamine eeldab toimiva süsteemi olemasolu. Sellise süsteemi väljaarendamine nõuab aga rohkelt ressursse, kuid kuna tegu on perspektiivika mõjutusvahendiga, võiks sellesse ka rohkem ressursse panustada, korraldada kampaaniaid käendajate leidmiseks ning arendada välja toimiv süsteem. Esmalt tuleks aga tõsta inimeste teadlikkusest sellise mõjutusvahendi olemasolust, et ka perekondlikul tasandil oskaksid sugulased probleemsetele noortele abi pakkuda ja probleemse noore vanemad abi küsida. Eestis leidub palju heatahtlikke inimesi, mistõttu on täiesti mõeldav, et kui inimeste teadlikkust tõsta erinevate kampaaniate abil, leidub ka inimesi, kes oleksid nõus programmis osalema ning käendajaks hakkama. Sobivate käendajate leidmine võiks toimuda läbi konkursi ning selle läbiviimine kohaliku omavalitsuse tasandil. Loomulikult jääb alles programmi rahastamise küsimus, kuid perspektiivikate projektide rahastamiseks on ennegi vahendeid leitud. Hetkel aga on takistuseks pigem huvi puudumine ja vähene teadlikkus nii mõjutusvahendi olemasolust kui selle efektiivsusest.

Veel üks võimalus käenduse rakendamiseks oleks selle sidumine teiste mõjutusvahenditega. Kuivõrd üldkasuliku töö tööandjad on täheldanud, et alaealised võtavad neid eeskujuks ja on näidanud välja huvi suhelda ka edaspidi ning üldkasuliku töö põhiliseks miinuseks on selle äkiline lõpp ja alaealise tähelepanuta jäämine, siis käenduse olemust proovida rakendada üldkasuliku töö järelhooldussüsteemis selliselt, et üldkasuliku töö lõppemisel määratakse alaealisele ka tugiisik, kelle poole pöörduda ning üldkasuliku töö lõppemise järel saaks alaealine sama tugiisiku poole pöörduda ka hiljem vastavalt alaealise vajadustele. Probleem ei pruugi olla niivõrd kasutatavates mõjutusvahendites kui nende lühiajalisuses. Seega kui käenduse eraldi mõjutusvahendina edasiarendamine ja laiemalt kasutuselevõtmine ei osutu käesoleval hetkel reaalsuses võimalikuks, tuleks käenduse ideed ja olemust ära kasutada teiste mõjutusvahendite nagu näiteks erikooli paigutamise ja üldkasuliku töö järelhooldussüsteemi loomisel.

⁷² I.-E. Rannala, A. Tiko, A. Rohtla 2006, lk 36.

2. Alaealiste kuritegevus ning kohaldatavad karistused ja mõjutusvahendid teistes Euroopa riikides

2.1. Alaealiste karistusõigus Prantsusmaal

Prantsusmaa on Euroopa üks suurematest ja pika ajalooga väga vana riik, milles kehtiv õigussüsteem on küll Mandri-Euroopa õigussüsteemis, kuid allsüsteemina on kasutusel Prantsuse õigussüsteem, mille põhimõtte erinevalt Saksa õigussüsteemist on reguleerida seadustega vaid käitumisreeglite põhimõttelisi küsimusi ning mitte anda liiga üksikasjalikke reegleid.⁷³ Tulenevalt eelnevast, kehtib Prantsusmaal üsnagi omapärane alaealiste sanktsioonisüsteem. Kuni 17. sajandi lõpuni võisid vanemad oma lapsi vangistada ilma kindla põhjusega⁷⁴ ning järgneva 250 aasta jooksul polnud alaealiste karistusüsteemi ega seadusi, mille alusel spetsiaalselt noorte kurjategijatega tegeleda, mistõttu koheldi alaealisi kurjategijaid kui täiskasvanuid.⁷⁵

Alaealiste karistusõiguslik süsteem hakkas kujunema pärast 2. veebruaril 1945.a vastuvõetud määrust, mille järgi parimaks noorte kurjategijate ümberkasvatuse viisiks olid kasvatuslikud meetmed ning vangistus oli ette nähtud vaid äärmisel juhul. Kasvatuslikud meetmed olid individuaalsed ja arvestasid noorte vajadusi.⁷⁶ Valitsuse määrusega loodi ka noorsookohus (*Juvenile Court*) ja alaealiste kohtuniku ametikoht. Määrus julgustas kohtunikke määrama noortele õigusrikkujatele järelevalve ja kasvatuslikke sanktsioone ning andis kohtule õiguse piirata noore õigusrikkuja vabadust ainult sel juhul, kui õigusrikkuja isiksus (kahetsuse aste) ja tema õigusrikkumise asjaolud (vägivalla ulatus) õigustavad seda otsust.⁷⁷

2000 - 2007. aasta statistika näitas alaealiste vara- ja isikuvastase kuritegevuse taseme järjepidevat kasvu. Selle tulemusena muutus ka kriminaalpoliitika alaealiste suhtes rehabilitatsioonipõhisest vangistuspõhiseks, mis tõi kaasa karmimad ja vabadust piiravad karistused alaealistele. 16-18 aastased, kes on õigusrikkumisi toime pannud korduvalt, võivad saada täisealistega võrdse karistuse vangistuse näol.⁷⁸ Lisaks kahele sekkumisvahendile, mis olid kasutusel aastast 1945 (vabadusekaotus ja kasvatuslikud sanktsioonid), sai noorsookohus

⁷³ Loengukonseptist õppeaines võrdlev õigussüsteemide ajalugu. Õppejõud T.Anepaio.2013.

⁷⁴ C. Blatier. *Juvenile Justice in France : The Evolution of Sentencing for Children and Minor Delinquents*. Br J Criminol (1999).

⁷⁵ S.B.Peterson. *France.Juvenile Justice and Youth Justice*. Global Youth Justice System. 31.07.2014. Arvutivõrgus: <http://blog.globalyouthjustice.org/?p=2689> (21.02.2017)

⁷⁶ J. Castaignède & N. Pignoux. (2010). *France*. In F. Dünkel, J. Grzywa, P. Horsfield & I. Pruin (Eds.), *Juvenile Justice Systems in Europe* (pp. 483-545). Mönchengladbach: Forum Verlag Godesberg.

⁷⁷ C. Blatier, 1999, samas.

⁷⁸ S.B.Peterson, samas.

2002. aasta 9. septembri määrusega kolmanda võimaluse: vahepealsed sanktsioonid. Need kehtivad õigusrikkujatele, kelle vanus jääb 10 ja 18 aasta vahele ja sisaldavad endas kodanikuõpetust, kannatanu ja tunnistajatega suhtlemise keelu ning kuriteopaiga külastamise keelu.⁷⁹ Lisaks võivad kohtud määrata muid sekkumisvahendeid nagu järelevalve, naasmine vanemate hoolduse alla, rahalised karistused, üldkasulik töö, elektrooniline järelevalve ning tingimisi karistused.⁸⁰

2015. aastal oli alaealisi kuritegijaid arvult 217 800 ehk 3,3 % 10.-17. aasta vanustest elanikkonnast. 49% alaealiste kuriteo tunnustele vastavatest tegudest panid toime 16.-17.-aastased kodanikud, 42% 13.-15.-aastased, 8% 10.-12.-aastased kodanikud. 84% kõigist kurjategijatest moodustasid meessoost isikud. Alaealiste kuritegude osatähtsus liigiti erineb täiskasvanute omast. Kõige sagedasemad kuriteod ehk 43% kõigist kuritegudest, mida alaealised toime panid, olid varavastased kuriteod, 33% neist vargused (täiskasvanute hulgas moodustasid vargused kõigist kuritegudest 13%) ja 24% alaealiste kuritegudest moodustasid isikuvastased kuriteod (täiskasvanute puhul 16% kõigist kuritegudest).⁸¹ Näiteks 1980.ndatel moodustasid varavastased kuriteod 74% kõigist alaealiste poolt toimepandud kuritegudest. Vastavalt 2015. aasta statistikale on kõigist alaealiste kuritegudest varavastaste kuritegude osatähtsus endiselt isikuvastaste kuritegude osakaalust suurem, kuid isikuvastaste kuritegude, eriti vägivaldsete aktide arv on suuresti kasvanud ka Prantsusmaal ning muutust olulisemate kuriteoliikide struktuuris on märgata ka seal. Näiteks oli 1990. aastal alaealiste poolt toime pandud isikuvastaste kuritegude osakaal 7.2%.

Alaealiste kuritegevuse osatähtsus kogu kuritegevusest on alates 1998. aastast olnud vähenemistrendis (joonis 3). Näiteks moodustas alaealiste kuritegevus 2000. aastal 21% kogu kuritegevusest. 34.4% varavastastest kuritegudest panid toime alaealised, kusjuures 32.5% kõigist sisseмурdmistest ja 57.8% autode vargustest teostasid alaealised. Alaealiste osakaal isikuvastaste kuritegude toimepanijate hulgas oli 2000. aastal 15.9%, kusjuures alaealiste arvele langes 16.6% kõigist vägivalda aktidest, 21.3% ähvardamistest ja 20.6% vägistamistest. 2005. aastal langes alaealiste kuritegevus 18.2%le. Varavastased kuriteod vähenesid 34.4%lt 30.7 %le ja isikuvastaste kuritegude protsent langes 15.9 %-lt 14.4%le. 2010. aastal kasvas alaealiste osa kuritegevuses võrreldes 2005. aastaga ehk moodustas 18.9% kogu kuritegevusest, aga protsent oli siiski madalam võrreldes 2000. aasta 21.0%-ga. Alaealiste toime pandud varavastased kuriteod moodustasid 31.7% kõigist varavastased kuritegudest

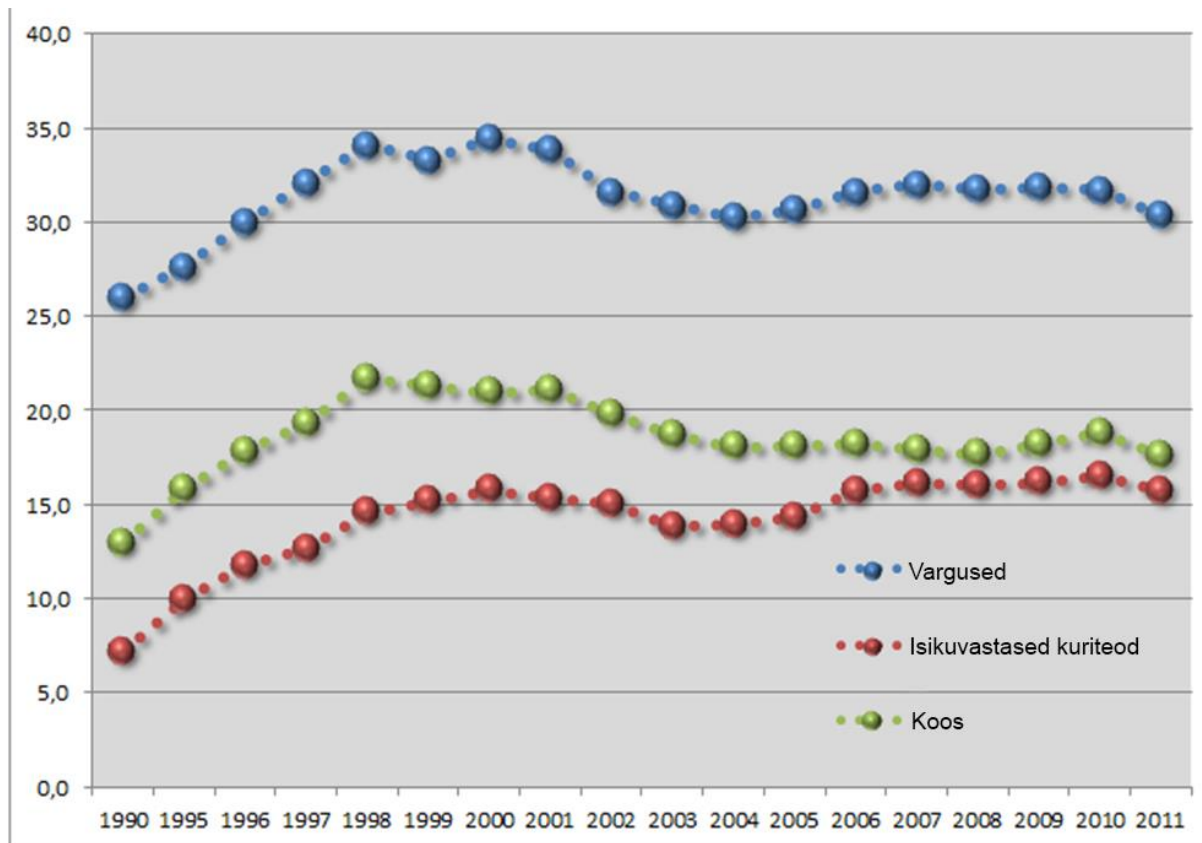
⁷⁹ J. Castaignède & N. Pignoux. (2010).

⁸⁰ S.B.Peterson 2014, sama töö.

⁸¹ Christiane Taubira, garde des Sceaux, ministre de la Justice. Ministère de la Justice. République Française. Mai 2015 Arvutivõrgus: www.justice.gouv.fr.

Prantsusmaal. Isikuvastaste kuritegude protsent suurenes 14.4%-lt 2005. aastal 16.6%-le. Üldiselt on nii isikuvastaste kui varavastaste kuritegude osakaal läbi aastate nii tõusnud kui langenud ja viimastel aastatel püsinud stabiilsena, varavastaste osakaal veidi ka vähenenud, kuid huvitav seejuures on asjaolu, et kõikumine on toimunud nii isikuvastaste kui varavastaste kuritegude lõikes üsna sarnaselt (joonis 3).

Joonis 3. Isiku- ja varavastaste kuritegude osatähtsus kõikidest alaealiste poolt toimepandud kuritegudest 1990-2011 Prantsusmaal.

Allikas: Evolution des mineurs dans la criminalité et la délinquance Arvutivõrgus: <https://www.actualitix.com/evolution-de-smineurs-dans-criminalite-et-delinquance.html>

Prantsuse politsei on esimene õigussüsteemi lüli, kellega noor õigusrikkuja kokku puutub. Prokuröri nõusolekuta ei ole politseil õigust alaealist kinni pidada.⁸² Kuigi Prantsusmaal puudub kriminaalvastutuse kindlaksmääratud iga sätestab Prantsuse karistusseadustik⁸³, et alaealised, kes on võimelised aru saama oma teo keelatusest, on vastutavad oma tegude eest juhul kui nad mõistetakse süüdi. Alla 8-aastaste puhul võetakse praktikas arvesse, et nad üldjuhul ei saa oma teo keelatusest aru. Neile kohaldatakse eelkõige kasvatuslikke meetmeid. Prantsuse karistusseadustikus (art. 122-8) on sätestatud mõjutusvahendid, mida on võimalik kohaldada 10-18 aastastele noortele ning karistused, mida on võimalik kohaldada 13-18

⁸² Anne Wyvekens. The French Juvenile Justice System. International Handbook of Juvenile Justice 2006.

⁸³ Penal Code of the French Republic (2005. a seisuga inglise keeles ja 2016.a seisuga prantsuse keeles). Arvutivõrgus: <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes/country/30>.

aastastele noortele. Seega, kuigi alaealine vastutab oma teo eest olenemata vanusest, ei ole alla 13-aastasele kriminaalkaristuse määramine lubatud. Varasemates redaktsioonides (kuni 2010.a) võis kohtunik reaalselt vanglakaristust määrata vaid alates 16-aastasele õigusrikkujale, 13-16. aastasele reaalse vanglakaristuse määramine eeldas varasemat kriminaalkorras karistamist ning kuritegu, mille eest määratav karistus oli vähemalt 5 aastat reaalselt vanglakaristust. Hilisemates redaktsioonides on lubatud vanglakaristust määrata igale noorele õigusrikkujale, kelle toimepandud teo eest ettenähtud karistus eeldab rohkem kui 7-aastast vanglakaristust.⁸⁴ Alla 16-aastaste õigusrikkujate suhtes saab karistuse pikkuseks olla vaid pool samaväärse õigusrikkumise eest täiskasvanule määratud karistusest. 16-18 vanuseliste puhul on see aga vaid üks võimalustest. Kuigi alaealised ei ole üldise kriminaalõiguse subjektid ning täiskasvanute kriminaalkohus alaealistega ei tegele, võib neid üldise kriminaalõiguse sätete alusel karistada kolmes kategoorias:

1. pisirikumine (*contravention*), kuni 1500 EUR trahvi, mis kahekordistub korduvrikkumise puhul);
2. kergem kuritegu (*delit*), kuni 10 a. vanglakaristust);
3. raske kuritegu (*crime*), kuni eluaegne vanglakaristus).

Raskete kuritegude eest määratavad karistused on ainult vanglakaristused või kriminaalhooldus minimaalselt 10 aastat ja maksimaalselt eluaegne. Kuritegude eest ettenähtud karistused kahe äärmuse vahel võivad olla veel kuni 15 aastat, kuni 20 aastat ja kuni 30 aastat. Seega tuleb käesolevas peatükis arvestada, et Prantsusmaal on süütegude liigitus Eesti karistusseadustikus sätestatust oluliselt erinev, mistõttu on käesolevas peatükis kohaldatavate karistuste ja mõjutusvahendite käsitlemisel lähtutud karistuse määradest. Prantsusmaal liigituvad süüteod, mille eest ettenähtud maksimaalne karistus on rahatrahv või arest, pisirikumisteks. Seega on käesolevas peatükis käsitletud karistusi, mis on määratavad selliste kuritegude eest, millede eest regulatsioon näeb ette vanglakaristuse või rahalise karistuse. Vastavalt Prantsuse karistusseadustikule, määratakse rahaline karistus ja vanglakaristus tihtipeale ka koos ning kergem kuritegu võib kvalifitseeruda raskema kuriteona sõltuvalt teo tagajärgedest. Näiteks varguse eest on ettenähtud vanglakaristus 3 aastat ning rahatrahv 45 000 eurot. Toimepanduna röövimisena selliselt, et ohvri töövõimetus ei kesta üle 8 päeva, on vangistuse määr 10 aastat ning rahatrahv 150 000. Kui ohvril kaasneb röövimise

⁸⁴ J. Castaignède & N. Pignoux. (2010).

tulemusel invaliidsus, siis on tegu kuriteoga, mille eest ettenähtud vangistus on 15 aastat ja rahatrahv 150 000.⁸⁵

Kuigi alaealistele vabadusekaotusliku karistuse määramine ei ole ka Prantsusmaal esimene eelistus ning seda peetakse pigem äärmuslikuks meetmeks ning kuulub rakendamisele siis kui muud meetmed ei ole alaealise puhul toimunud, tuleb raskemate tahtlike kuritegude ja peamiselt korduvrikkujate puhul seda meetet siiski kasutada. Kui alaealisele määratakse vanglakaristus, siis kannavad alaealised oma karistust spetsiaalsetes asutustes. 9. septembri 2002. aasta määrusega jõustus nõue noorte õigusrikkujate kinnipidamisasutuste loomiseks. Nimetatud asutustes saab kinni pidada kuni 60 13-17-aastast õigusrikkujat ühe asutuse kohta.⁸⁶ Täna kannavad sellised asutused Prantsusmaal nimetust noorsookeskus/alaealiste kinnipidamisasutus (*Juvenile Centre/Juvenile Facility*).⁸⁷ Ühes keskus peetakse kinni maksimaalselt 60 alaealist kurjategijat, et tagada neile tõhus kasvatus ja haridus. Alla 15-aastastelt vabadusevõtmine on aga pigem harv nähtus ning 2/3 alaealiste kinnipidamisasutusse paigutatud alaealistest õigusrikkujates on 17-aastased.⁸⁸ Prantsusmaal on lisaks ka erinevaid kasvatuskeskusi ja noorte sotsiaal maju, mis on pigem rehabilitatsioonikeskused ning pakuvad akadeemilist ning kutselist haridust ja toetust. Kõigi eelnimetatud keskuste ja kinnipidamisasutuste peamiseks miinuseks on sealviibijate lahusolek oma perest.⁸⁹

Enne 2000. aastat määras kohus alaealistele vanglakaristust 16% juhtudest, jälgimisega katseaega 64% juhtudest, kahju hüvitamise kohustust 9% juhtudest, hooldusasutusse paigutamist 5% juhtudest ja määramist oma vanemate hoolduse alla 5% juhtudest (*delit ja crime* juhud). Korduvrikkujate puhul määras kohus reaalselt vangistust 55% juhtudest.⁹⁰ Alaealiste kuritegevuse kasvu tõttu muudeti 2005-2006. aastatel alaealistele kohaldatavad sanktsioonid varasemast karmimaks. Näiteks koheldi 16-18 aastaseid korduvkurjategijaid pärast seadusemuudatust täiskasvanutega võrdselt, mis tähendas alaealise jaoks samasugust karistust nagu oleks määratud sarnase teo eest täiskasvanule. Kohtuotsuste 2006.a uuringust selgus, et vaatamata 2000-2006 toimunud nihkest karmimate karistuste suunas, suurenes ka

⁸⁵ Penal Code of the French Republic, art 311. (2005. a seisuga inglise keeles ja 2016.a seisuga prantsuse keeles). Arvutivõrgus: <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes/country/30>.

⁸⁶ Anne Wyvekens. The French Juvenile Justice System. 2006.

⁸⁷ L. Kazemian and C.Andersson. The French Prison System: Comparative Insights for Policy and Practice in New York and the United States. 2012. Arvutivõrgus: <https://jjrec.files.wordpress.com/2014/04/rec20121.pdf>. (23.02.2017).

⁸⁸ Marie-Claude Mouquet. La santé des personnes entrées en prison en 2003. Études et Résultats N386: Drees. 2005.

⁸⁹ J. Castaignède &, N. Pignoux. (2010).

⁹⁰ C. Blatier. Juvenile Justice in France : The Evolution of Sentencing for Children and Minor Delinquents.1999.

alternatiivsete karistuste osakaal aastatel 2000-2006 kuni 53%⁹¹ 2010). Nii alaealistele kui ka täiskasvanutele õigusrikkujatele on olemas lai valik alternatiivseid meetmeid alustades noomitusest kuni kannatanule kompensatsiooni täisulatusliku väljamaksmiseni.⁹²

Prantsusmaal on lisaks terve hulk riskirühma kuuluvatele noortele suunatud ennetusprogramme, kuid Prantsuse alaealiste karistusõiguslik süsteem ei kasuta neid võimalusi täiel määral.⁹³ Kooliseire programm otsib väljalangenud või väljalangevaid noori ja julgustab neid vabatahtliku töö kaudu tagasi kooli minema. 9 aasta jooksul läks kooli tagasi 70% selles programmis osalejatest.⁹⁴

Kui alaealise suhtes algatatakse kriminaalmenetlus, teeb prokurör tõenditele tuginedes otsuse menetluse jätkamiseks või lõpetamiseks. Alates 1992. aastast on menetluse lõpetamise alustena kasutusel tingimuslik menetluse lõpetamine kahju heastamise tõttu ning lepitusmenetlus. Lepitusmenetluse raames püütakse õigusrikkuja ja kannatanu vahel saavutada kokkulepe kohtuväliselt.

Alates 1. jaanuar 2005.a määruse jõustumisest tegelevad alaealiste õigusrikkujate üle kohtumõistmisega eelkõige noorsookohtud. Erandiks vaid juhud, kus isik on süüdimõistmise ajaks saanud täisealiseks. Alaealiste kohtud kui spetsiaalselt alaealistele õiglase kohtumenetluse tagamiseks loodud kohtud lähtuvad karistuse määramisel peamiselt kasvatuslikust eesmärgist. Noorsookohtud jagunevad Prantsusmaal kaheks: Alaealiste Kohus, mis koosneb kohtunikust ja kahest noorsoo eksperdist ning kus mõistetakse kohut alaealiste õigusrikkujate üle ning Alaealiste kriminaalkohus, mis koosneb kolmest elukutselisest kohtunikust ja 9 vandekohtunikust ning kus mõistetakse kohut 16-18 aastaste kuriteo toimepannud õigusrikkujate üle. Tõsised õigusrikkumised (*delit* ja *crime*) on kohutueelseks uurimiseks kohustuslikud ja vastavalt raskusastmele ja alaealise vanusele tegeleb nendega kas Alaealiste Kohus või Alaealiste Kriminaalkohus. Kõiki kasvatuslikke meetmeid määravad vaid alaealiste kohtud ning kasvatuslike meetmete ja kasvatusliku eesmärgiga sanktsioonide täitmise eest vastutab noorsoo hoolekanne (*Direction de la protection judiciaire de la jeunesse* ehk *PJJ*).

⁹¹ J. Castaignède & N. Pignoux. (2010).

⁹² S. B. Peterson. France. Juvenile Justice and Youth Justice. Global Youth Justice System. 31.07.2014. Arvutivõrgus: <http://blog.globalyouthjustice.org/?p=2689> (21.02.2017).

⁹³ Anne Wyvekens. The French Juvenile Justice System. 2006.

⁹⁴ S.B. Peterson, sama töö.

Kasvatustlikest meetmetest ja sanktsioonidest võib alaealisele määrata näiteks:

- vabadus järelevalve all (*A measure of liberty under supervision*), mis hõlmab endas regulaarset kontrolli alaealise üle, kuid noorukit ei eraldata tema perest;
- noorsoo hoolekande (PJJ) poolt hallatavasse kasvatusasutusse paigutamine (*Placement in an educational facility answerable to PJJ*) – näiteks kinnisesse lasteasutusse, laste varjupaika, suletud haridusasutusse (*centres éducatifs renforcés, centre éducatifs fermés*). Viimastesse saadetakse 13-18-aastaseid noori kas mõjutusvahendina rakendamisel või vabadusekaotusliku karistuse määramisel.
- kahju hüvitamine (*Reparation*) – eesmärk on õigusrikkujat teadvustama oma tegude tagajärgi ja oma kohta ühiskonnas.

Kohtuliku menetluse eel kohaldatavate tõkendite määramisel lähtutakse printsibist, et kohtueelse uurimise all olev isiksus jääb vabadusse ja teda peetakse süütuks kuni kohus pole vastupidist tõestanud (Karistusseadustik art. 137). Ajutise iseloomuga kriminaalkaristusteks on:

- Kohtulik järelevalve- rakendatakse 13-18 aastastele õigusrikkujatele. Kriminaalkaristusena määramisel paigutatakse 13-16 aastased kohtuliku järelevalve tingimusi täitma suletud kasvatusasutusse. Kohtuliku järelevalve määramise eelduseks on arutelu õigusrikkuja juriidilise esindajaga, õigusrikkuja ja süüdistajaga. Kohtuliku järelevalve määramine peab olema kohtu poolt põhjendatud. Kohtuliku järelevalve tühistamisotsus tähendab automaatset eelvangistust.
- Eelvangistus (*Provisional detention*) on keelatud alla 13aastaste õigusrikkujate puhul, olenemata teo raskusest. Eelvangistuse pikkus sõltub õigusrikkuja vanusest ja kuriteo raskusastmest.

Kohtuliku otsuse alusel määratavad kasvatuslikud meetmed on:

- Noomitus – hoiatus, mida väljastatakse kohtuniku poolt, kui õigusrikkumine ei ole tõsine ja õigusrikkuja vanus on väike.
- Järelevalvega vabastamine – järelevalvet teostatakse edaspidiste õigusrikkumiste ärahoidmise eesmärgil ning teostab PJJ.
- Kasvatusasutusse paigutamine – kinnine lasteasutus või haridusasutus, arvestades õigusrikkuja vanust ja vajadusi.
- Kohtuliku kaitse määramine – on kasvatusliku toe vahend ja on suunatud noore isiksuse arengu edendamiseks (PJJ pädevuses).

- Kahjutasu maksmine on suunatud õigusrikkujat teadvustama oma tegude tagajärgi ja oma kohta ühiskonnas. Seda saab määrata ainult ohvri nõusoleku ja teo toimepannud alaealise vanemate osaluseta.

- Mõjutusvahendi tingimisi rakendamata jätmise tingimusel, et alaealine ei pane toime uut õigusrikkust ning alaealise käitumise paranemisel vaadatakse tema käitumise paranemise areng üle hiljemalt ühe aasta jooksul alates otsuse vastuvõtmisest.

Alaealiste kohus ning alaealiste kriminaalkohus võivad vähemalt 13-aastase alaealise suhtes, arvestades tema isikut ja võimet oma teo keelatusel aru saada, rakendada Prantsuse karistusseadustikus sätestatud kriminaalkaristusi, kusjuures mõningaid kriminaalkaristusi võivad kohtud määrata alaealistele ka koos kasvatuslike meetmetega nagu vabadus järelevalve all või karistuse tingimisi kohaldamata jätmise koos katseajaga:

- karistusest vabastamine (*exemption from punishment*)- alaealine tunnistatakse küll süüdi, kuid arvestades tema isiksust ja arengut, karistust ei määrata.

- rahaline karistus (*a fine*) – rahatrahvi tasumine riigile

- kodanikuõpetus (*citizenship training*) - eesmärk on sisendada alaealistele vabariiklikke väärtusi nagu sallivus ja inimväärikus.

- ühiskondlikult kasulik töö (*community service*) – eesmärk alaealise sotsiaalne integreerumine, sisult samasugune nagu Eestis ning tööd tehakse kas kohalikule omavalitsusele, asutusele või MTÜ-le.

- Tingimisi vabastamine (*simple probation*) – vanglakaristus jäetakse täitmisele pööramata tingimusel, et õigusrikkuja ei pane toime uut süütegu kuni viie järgneva aasta jooksul.

- Karistusest tingimisi vabastamine üldkasulikule tööle suunamisega (*Probation with the obligation of community service*) – üldkasuliku töö kohustuse mittetäitmise korral pööratakse määratud vanglakaristus täitmisele.

- Tingimisi vabastamine käitumiskontrollile allutamise (*probation with a test period*) – sisaldab lisaks keelule toime panna uusi süütegusid ka kohtu poolt määratud kohustusi ja muid keelde (liikumiskeeld, suhtlemiskeeld jm.) Karistust võib kombineerida kasvatuslike meetmetega nagu järelevalve ja käitumiskontroll või paigutamine kinnisesse haridusasutusse.

Ülaltoodud loetelus on vaid alaealistele sagedamini määratavad karistused ning see loetelu ei ole ammendav. Nimetatud karistused kohalduvad ka täiskasvanud õigusrikkujatele ning enamuse karistustel on tingimuseks, et teo eest määratav maksimaalne karistus ei ületa 5 aastast vangistust. Seega raskemate kuritegude (*crimes*) eest määratakse vähemalt 16-

aastastele alaealistele vanglakaristus, millest alaealised küll valdavalt tingimisi vabastatakse, kuid sisuliselt kohtleb karistusseadustik vähemalt 16-aastaseid alaealisi kui täiskasvanuid ning alaealiste sotsiaalset eripära arvestades sobiva kohtumenetluse ja karistuse tagamine on puhtalt alaealiste kohtu ja alaealiste kriminaalkohtu ülesanne. Praktikas kasutavad alaealiste kohtud rohkelt alternatiivseid võimalusi kohtumenetlusele. 2004. aasta andmete põhjal ligi 85% kriminaalmenetlustest lõpetati ning kohaldati alternatiive – hoiatust, kahju heastamist, lepitusmenetlust jt.⁹⁵

Seega, kuigi karistusseadustiku järgi kriminaalvastutuse ea alammäär puudub ning vastutavad oma tegude eest kõik õigusrikkujad, on alaealistele võimalik kohaldada rohkelt kasvatuslikke meetmeid ja alternatiive ning individuaalse ja sobiliku kohtumenetluse ja karistuse alaealisele tagab alaealistele õigusrikkujatele spetsialiseerunud kohus.

2.2. Alaealiste karistusõigus Hispaanias

Hispaania on suuruselt kolmas riik Euroopas ning alaealiste karistusõiguse arengu osas omamoodi erinev teistest Euroopa riikidest. Hispaania õigussüsteem eristab kolme liiki seadusi (*La ley*): Parlamendi vastuvõetud õigusaktid - alusaktid (*Leyes organicas*) ehk seadused, mis käsitlevad põhiõigusi ja kodanikuvabadusi, autonoomsete piirkondade seaduste heakskiitmist ja üldist valimissüsteemi; tavaseadused (*Leyes*) ehk seadused, mille on heaks kiitnud parlamendi täiskogu lihthäälteenamusega ja mis ei käsitle alusseadustega reguleeritavaid valdkondi; valitsuse vastuvõetud õigusaktid; kuninglikud dekreet-seadused (*Reales Decretos-Leyes*) ehk seadused, mille valitsus on vastu võtnud erandjuhul ja tungival vajadusel. Kõnealused seadused ei saa käsitleda riigi kõige olulisemate institutsioonide toimimist, kodanike õigusi, kohustusi ja vabadusi, autonoomsete piirkondade valitsemiskorda ja üldist valimisõigust; kuninglikud dekreet-seadused (*Real decreto-legislativo*) kui dekreet-seadused, mille välja kuulutamiseks on Hispaania parlament andnud võimu valitsusele. Eelnimetatud seadused puudutavad teatud valdkondi, mis ei ole alusaktide reguleerimisobjektiks ja mida iseloomustab suur tehniline keerukus.

Seega, kehtivad igal autonoomsel piirkonnal ka selle piirkonna parlamendi poolt vastuvõetud aktid. Selles tulenevalt on käesolevas peatükis lähtutud alaealiste kriminaalõigusest ülevaate andmiseks ka veidi üldisemalt, keskendudes alaealiste karistamise aluspõhimõtetele Hispaanias ning kohaldatavad karistused ja mõjutusvahendid on esitatud peamiselt Kataloonia

⁹⁵ Claude Pascot. Concise Presentation of Juvenile Justice in France. Project: BEST (Alternatives for Juveniles) (töö autori valduses)

näitel. Kuivõrd õiguse tähtsaimad allikad on seadused, kuulub ka Hispaania Mandri-Euroopa õigussüsteemi, kuid tänu omapärasele arengule on Hispaanias mitte ainult eraldi alaealistele mõeldud kohtud, vaid ka alaealistele kohaldatavad karistused on mõnevõrra erinevad kui mujal Euroopas, olles seega kontrastseks näiteks hilisemas võrdluses Eestis kehtiva regulatsiooniga. Et mõista Hispaanias tänaseks väljakujunenud alaealiste karistusõiguse olemust, on oluline teada selle ajaloo, mis käesolevas töös põhineb peamiselt Kataloonia näitel, olulisemaid aspekte.

Eristatakse peamiselt kahte perioodi – periood enne ja pärast Hispaania esimese Põhiseaduse vastuvõtmist 1978. aastal. Esimest perioodi iseloomustab 1918. aastal avaldatud esimene seadus, mis reguleeris alaealiste asjadega tegelevate kohtute tööd (*el Juzgado o Tribunal de los Huérfanos*) ja sellega järgmise 3 aasta jooksul tööle hakanud alaealiste kohtud lähtusid alaealise süüdimõistmisel seisukohast, et alaealised tuleb kogu üldisest karistusõiguse süsteemist eraldada. See oli vajalik, et vältida otsest kokkupuudet alaealiste ja täisealiste vangide vahel ja sellest tekkivat negatiivset mõju alaealistele. 1948. aastal võeti vastu Kaitsepõhine alaealiste kohtu seadus. (*The Tutelary Juvenile Court Law*) Kaitsepõhise õigusmudeli pooldajad arendasid mudelit edasi, kohaldades muuhulgas parandusliku süsteemi (*reformatory system* 19.sajandist)⁹⁶ põhimõtteid. 20. sajandil tutvustasid kaitsepõhise õigusmudeli pooldajad seda enamusele Euroopa riikidest.⁹⁷

Sellise arengu tulemusel loodi Hispaanias institutsioonid, mis oma tegevuses olid pühendunud alaealiste kurjategijate kaitsele ja eraldamisele perest ja sellisest ümbritsevast keskkonnast, mis avaldaks halba eeskujut alaealisele kurjategijale. Institutsioonides viidi läbi tegevusi, mis õpetaks alaealisele distsipliini ja moraali, et teha vahet õigel ja valel. 1981. aastal delegeeriti riiklik alaealiste kaitse ja valveõigus autonoomsele Kataloonia valitsusele, millest sai alguse alaealiste karistusõiguse kaitsepõhise õigusmudeli üleminek vastutusõiguseks mudeliks ehk algas alaealiste karistusõiguse II periood, mis kehtib ka tänapäeval.

II perioodil loodi professionaalsed töögrupid ja konsultatsiooniteenus alaealiste kohtutele, mis vähendas oluliselt vanale mudeli institutsioonide arvu. Hispaania Tsiviilkoodeksi ja Tsiviilmenetluse seaduse tulekuga eraldati alaealiste kaitse üldisest kohtusüsteemist, mis jättis

⁹⁶ 19.sajandil mitmetes riikides populaarseks muutunud liikumine, mille raames alaealised õigusrikkujad viidi maale, linna negatiivsetest mõjuteguritest eemale ning alaealised (alguses vaid tüdrukud) elasid pisikestes maamajades koos majavanematega, kes olid neile eeskujuks ja õpetasid majapidamistõid ning võimaldasid alaealistel üles kasvada pereringis. Marilyn D. McShane, Frank P Williams III (koost). *Encyclopedia of Juvenile Justice*. London 2003). Lk 319.

⁹⁷ Lidia Ayora. *Concise Presentation of Juvenile Justice in Spain*. Project: BEST (alternatives for Juveniles) kohtunike koolituse õppematerjal (töö autori valduses).

alaealiste kohtu pädevusse ainult alaealiste karistusõigusega seotud küsimused. Alaealiste kaitse kuulus edaspidi haldusõiguse valdkonda. Hispaania alusakti 4/1992 (*Ley Organica 4/1992*) vastuvõtmisega muudeti ka 1948. aasta kaitsepõhise alaealiste kohtu seaduse sätteid, mis Riigikohtu poolt eelnevalt mainitud alusseadusega vastuolus olevaks kuulutati.

13.jaanuar 2001 jõustus uus alusakt 5/2000 (*Ley Organica 5/2000*)⁹⁸, mille uus redaktsioon 7/2000 reguleerib alaealiste kriminaalvastutust ka tänapäeval. Seadusemuudatus asendas täielikult 1948. aasta seaduse, mida 1992. aastal muudeti. Kogu selle arengu, rahvusvaheliste koostöölepingute ja soovitude tulemusel on tänapäeval Hispaanias väljaarenenud üldisest õigussüsteemist eraldiseisev alaealiste karistusõiguse mudel, mis baseerub põhiprintsiipidel, alaealiste õiguste ja garantiide kaitset, minimaalsel sekkumisel, vastutuse võtmisel alaealise poolt ning mõjutusvahendite –meetmete valikul ja paindlikkusel mõjutusvahendi määramisel.

Alaealiste karistusõiguse põhimõtted Hispaanias:

- Alaealiste üle mõistetakse kohut üldkohtusüsteemist eraldatud ja spetsiaalselt alaealistele mõeldud süsteemi järgi, kuid kooskõlas üldise õigussüsteemiga.
- Kohut alaealise üle mõistab spetsiaalne alaealiste kohtu kohtunik (Juzgado de Menores)
- Alaealiste kohtu pädevuse määrab kindlaks alaealise kurjategija vanus ja süütegu.
- Seadusandja eesmärk on panna alaealised õigusrikkujad oma tegude eest vastutama, kuid ühtlasi ka neid kaitsta.
- Alaealiste kohtusüsteemi järgi mõistetakse kohut alaealiste üle, kes on toime pannud üldises karistusõiguses kuritegudena defineeritud teod. (Kehtib üks Karistusseadustik nii alaealistele kui täiskasvanutele)
- Alaealiste kohtus ei mõisteta kohut alaealiste üle, kes on kuriteo toime pannud vaesusest, hooletusse jätmisest, väärkohtlemisest tingituna või on sõnakuulmatud ja sellest tulenevalt kõrge õigusrikkumise riskiga tulevased seaduserikkujad – nendega tegelevad teised juriidilised organid.
- Alaealiste kohtus saab kohut mõista 14-18 aastase isiku üle.
- Kõikide mõjutusvahendite eesmärk on alaealise taasühiskonnastamine, harimine ja taasühiskonnastamine.⁹⁹

⁹⁸ Ley Orgánica 5/2000, de 12 de enero, reguladora de la responsabilidad penal de los menores. (tõlgitud hispaania keelest: alaealiste kriminaalvastutust reguleeriv alusseadus)

⁹⁹ Concepción Rodríguez González del Real. Juvenile Justice in Spain.
http://www.biicl.org/files/5671_rodriguez_30-11-10_biicl.pdf

Seega, algab Hispaanias kriminaalvastutus alates 14. eluaastast ning karistus määratakse vastavalt alaealise vanusele ja teo raskusastmele. Süüteod jagunevad kuritegudeks (*delito*) ja väärtegudeks (*falta*). Kuritegude eest on ettenähtud karistused vangistus ja rahaline karistus ning väärtegude eest arest ning rahaträhv. Hispaanias tegeleb alaealistega ainult spetsiaalne alaealiste kohus ning rakendatakse üksnes alaealiste kohta käivaid sätteid. (*Ley Organica 5/2000*) Vangistuse määramine on lubatud vaid erandlikel ja väga tõsistel juhtudel, kus isiku suhtes on tarvitatud vägivalda või tagakiusamist ja juhtudel, kui muud meetmed ei taga soovitud tulemust. Hispaanias on alaealistele viie eri režiimiga kasvatusasutusi:

- Suletud režiim (*closed care*) - alaealisel ei ole võimalik institutsioonist väljuda ning külastamine on samuti piiratud. Rakendatakse ainult väga raskete tegude puhul kui on alust arvata, et isiku käitumise parandamine muu režiimi abil ei ole võimalik.
- Pool-suletud režiim (*semi-closed internment*) - alaealine viibib ja õpib asutuses, kuid väga hea käitumise korral on isikutel võimalus osaleda ka tegevustes väljaspool asutust ning pääseda nädalavahetuseks koju.
- Avatud režiim (*open regime*)- alaealine elab küll asutuses, kuid õpib või töötab väljaspool asutust nagu tavakodanik.
- Sundpaigutamine raviasutusse (*therapeutic internment*) – määrab kohus juhtudel, kui alaealine vajab psühhiaatrilist abi või sõltuvusravi.
- Arest nädalavahetusel (*Weekend Custody*)- alaealine peab viibima kohtu poolt määratud spetsiaalses keskkuses vähemalt 36 tundi. Lisaks tuleb täita kohtu poolt määratud hariduslikke ülesandeid. Kohaldatakse alaealistele, kes on kuriteo (enamasti avaliku korra rikkumise või kallaletungi) toime pannud nädalavahetusel.

Lisaks eelnevale võib alaealine vajada ka ambulatoorset ravi (*Ambulatory treatment*), mille kohus määrab juhtudel, kus isik oma tervisliku seisundi või sõltuvuse tõttu vajab meditsiinilist abi. Seda meetet võib kohus määrata eraldi või lisaks karistusele. Kui isik keeldub ambulatoorsest ravist, võib kohus määrata muu võimaliku meetme, arvestades võimalusi ja isiku seisundit.

Kui on alust arvata, et alaealist on võimalik mõjutada leebema kui vabadust piirava karistusega, määratakse alaealisele üks keskmise järelevalvega meetmetest:

- Koduarest nädalavahetusel (*weekend stay without outings*) - alaealine peab nädalavahetusel viibima kodus reedest pühapäevani. Kodust võib sel perioodil lahkuda ainult kohtu poolt määratud hariduslike ülesannete täitmiseks. Kohaldatakse alaealistele, kes on

kuriteo (enamasti avaliku korra rikkumise või kallaletungi) toime pannud nädalavahetusel, kuid on nädalavahetuse arestist leebem karistus, sest alaealist ei eraldata tema perest.

- Vabadust mittepiirav ravi (*Community therapeutic treatment*) - Alaealine peab perioodiliselt käima raviasutuses ning jälgima spetsiaalset raviplaani, mis võib olla nii sõltuvusravi kui ka psühhiaatriline ravi. Selle meetme määramiseks on vaja alaealise enda nõusolekut.

- Päevakeskuse külastused (*Attendance at a 'Day Centre*) - Alaealine jääb elama koju, kuid on sunnitud käima spetsiaalses järelevalve keskkuses ning osalema tegevustes, mis suurendaksid nende sotsiaalset võimekust. Meetme eesmärk on pakkuda alaealistele struktureeritud keskkonda ja õpetada neid ühiskonnas hakkama saama, seadust rikkumata. Lisaks õpitakse elementaarseid käitumisreegleid, mida tavapäraselt vanemad oma lastele õpetavad.

- Käitumiskontrollile allutamine/elektroniline valve (*monitored freedom*) – kindla perioodi vältel jälgitakse alaealist spetsiaalse ametniku poolt ning alaealine peab täitma oma kohustusi vastavalt seadusele. Isikul on kohustus sel perioodil elada ühes kindlas kohas, kodust lahkumine ja teatud kohtade külastamine on keelatud, külastada tuleb õppekeskust ja osaleda seal ettenähtud programmides. Lisaks seadusele, tuleb täita ka kohustusi, mis kohus või prokurör konkreetses asjas on vajalikuks pidanud alaealisele täitmiseks määrata (peamiselt kohustus kanda elektroonilist seadet, mis kontrollib isiku asukohta).

- Elamine teise isiku, perekonna või grupiga: eesmärk on tagada alaealisele keskkond, millel oleks alaealisele positiivne mõju. Isik, perekond või grupp pakub alaealisele võimaluse kasvada perekonna-sarnases keskkonnas, mis arendaks alaealises sotsiaalset võimekust, vastutustunnet ja seaduskuulekat eluviisi.

- Ühiskondlikult kasulik töö: Määratav juhtudel, kus alaealine on rikkunud ühiskonna õigusi või heaolu (nt. avaliku korra rikkumine, vara kahjustamine) Et alaealine oma tegudest õpiks, peab töö iseloom vastama või olema seoses toimepandud süüteoga. Võimaluse korral tuleb tööd teha puhkeajast.

Kohus võib määrata ka muid õppetegevusi, et toetada alaealise seaduskuulekaks kodanikuks arenemist. Ühekordsete meetmetena võib kohus rakendada ka kautsjonit, juhilubade kehtivuse peatamist, relva- või mänguloa äravõtmist.¹⁰⁰

Järgnevalt on toodud (tabel 2) erinevatele kuritegudele kohaldatavad võimalikud karistused ja mõjutusvahendid Hispaanias.

¹⁰⁰ Cristina Rechea Alberola, Esther Fernández Molina. Report of the Spanish Juvenile Justice System. Criminology Research Centre. 2004- Lk 22-24.

Tabel 2. Näited kuritegude ja võimalike karistuste kohta.

Etteheidetav tegu	Vanus	Võimalikud karistused
Kuriteod, sealhulgas korduvalt toimepandud kuriteod, kui on kasutatud vägivalda või sundi.	14-15	Kõik loetletud meetmed, sh kinnise režiimiga vangistus on lubatud. - Ühiskondlik kasulik töö kuni 150 tundi. - Koduarest nädalavahetustel kuni 12 nädalavahetust. - Muud meetmed kuni 2 aastat (sh vabadusekaotuslikud meetmed)
Kuriteod, sealhulgas korduvalt toimepandud kuriteod, kui on kasutatud vägivalda või sundi.	16-17	- Vabadusekaotuslik meede 1 kuni 5 aastat ning pärast vabanemist veel 5 aastat käitumiskontrollile allutamist.
Tapmine, mõrv, seksuaalkuriteod ja terrorikuriteod. Lisaks kuriteod, mille eest on ettenähtud vangistus kuni 15 aastat või rohkem.	14-15	Kinnise režiimiga vangistus 1 kuni 5 aastat. Lisaks kuni 3-aastat käitumiskontrollile allutamist pärast vanglast vabanemist. Kui isik on toime pannud rohkem kui ühe tõsise terrorikuriteo, mille eest täiskasvanutele maksimaalne karistus on 15 või enam aastat vangistust, võib kohus määrata vangistuse kuni 5 aastat.
Tapmine, mõrv, seksuaalkuriteod ja terrorismikuriteod. Lisaks kuriteod, mille eest on ettenähtud vangistus kuni 15 aastat või rohkem.	16-17	Kinnise režiimiga vangistus 1-8 aastat. Lisaks kuni 5 aastat käitumiskontrollile allutamist pärast vanglast vabanemist. Kui isik on varasemalt toime pannud terrorismi kuritegusid, millest vähemalt 1 on tõsine (täiskasvanutele sama teo eest määratav maksimaalne karistus 15 või enam aastat), võib kohus määrata vangistuse pikkusega kuni 10 aastat.
Kuriteod, mis on toime pandud sõltuvusest või vaimsest seisundist tulenevalt	14-17	Korruga võib kohaldada ühte järgnevast meetmetest: - Raviasutusse paigutamine (nt. sõltuvusravi kinnises asutuses)

(nt. narkootikumidega seotud kuriteod)	- Ravile suunamine (raviastutuse külastus vastavalt raviplaanile)
--	---

Allikas: Pascot, Claude (koost). Concise Presentation of Juvenile Justice in France. Project: BEST (Alternatives for Juveniles)

Tabelist 2 nähtuvalt on karistuse liigid sarnased ega ole alaealise vanusest sõltuvad. Küll aga sõltuvad vanusest karistuse määrad. 14-15-aastasele isikule on maksimaalne määratav karistus poole väiksem kui 16-17-aastasele isikule määratav karistus. Kergemate kuritegude ja kergemeelsusest või hooletusest toimepandud kuritegude eest, mis ei ole ohustanud isiku elu ja tervist, ei ole võimalik kohaldada kinnise režiimiga vangistust, kuivõrd vangistus kui karistuse liik on viimane abinõu, mida alaealisele rakendada. Hispaanias ei panda alaealisi täiskasvanute vanglasse, vaid selleks on loodud spetsiaalsed keskused, mis tegelevad alaealiste noorte õpetamise ja taasühiskonnastamisega. Lisaks kinnistele asutustele on päevakeskused, mida probleemsed noored peavad külastama, et õppida elementaarseid käitumisreegleid ja seaduskuulekust, mida tavaliselt õpiksid noored oma vanematelt. Kuivõrd alaealiste probleemse käitumise põhjuseks on kodust, koolist või sõprusringkonnast saadud negatiivne mõju, siis taolised asutused ja keskused püüavad alaealise ümbritseda positiivset mõju avaldava keskkonnaga. Kuigi tänapäeva alaealiste karistusõigus Hispaanias põhineb vastutus põhisel¹⁰¹ mudelil, on karistuse liikidest äratuntavad varasemalt kehtinud kaitsepõhisele mudelile iseloomulikud jooned.

Hispaanias on kuritegevuse tase Euroopa keskmisest madalam, kuid Eestist veidi kõrgem.¹⁰² 2016. aasta statistikast (tabel 3) nähtuvalt moodustasid 2014. aastal kõigist alaealiste poolt toimepandud kuritegudest isikuvastased kuriteod ligikaudu 30, 2% ja varavastased 52, 8%.¹⁰³ Näiteks 2004. aastal moodustasid kõigist alaealiste poolt toimepandud kuritegudest 66,5% varavastased kuriteod ning 8,4% isikuvastased kuriteod. Seega on isikuvastaste kuritegude osakaal alaealiste poolt toimepandud kuritegude liigina suurenenud rohkem kui kolm korda ka Hispaanias. Lisaks on vähenenud muud liiki kuritegude osatähtsused, sest 2004.aasta statistika kohaselt moodustasid varavastased ja isikuvastased kuriteod 74,9% kõigist alaealiste

¹⁰¹ Kaitsepõhise mudeli põhimõtte seisnes selles, et alaealiste vastutuselevõtmine üldise kriminaalõiguse alusel mõjuks alaealistele negatiivselt, eriti juhul kui neil peaks tekkima kokkupuude täiskasvanud õigusrikkujatega (nt vanglas) ning seetõttu tuleb nad üldisest kriminaalõiguslikust süsteemist eraldada ja kaitsta alaealist üldise kriminaalõiguse subjektina kohtlemisega kaasneva võimaliku negatiivse mõju eest. Vastutus põhine mudel baseerub põhiprintsiipidel, õiguste ja kohustuste tundmisel, vastutuse võtmisel, kuid samas ka minimaalsel sekkumisel ja alaealistele kohalduvatel erisustel.

¹⁰² Kuritegevuse statistika 2014. Kättesaadav internetist: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Archive:Crime_statistics/et.

¹⁰³ El Instituto Nacional de Estadística. Anuario Estadístico España 2016. Seguridad y justicia. Arvutivõrgus: http://www.ine.es/prodyser/pubweb/anuario16/anu16_06justi.pdf (24.02.2017)

poolt toimepandud kuritegudest ning 2016.aasta statistika põhjal oli vara- ja isikuvastaste kuritegude osakaal kokku 83%, seejuures varavastaste kuritegude osatähtsus on vähenenud 13,7 protsendipunkti, aga isikuvastaste osatähtsus suurenenud 21,8 protsendipunkti.¹⁰⁴

Tabel 3. Alaealiste õigusrikkumised kuriteo liigi, soo ja vanuse järgi Hispaanias. 2014.

	Kokku	Soo järgi		Vanuse järgi			
		Mehed	Naised	14 aastat	15 aastat	16 aastat	17 aastat
Kokku	25.717	21.001	4.716	4.048	5.865	7.358	8.446
Kuriteod kokku	16.012	13.769	2.243	2.472	3.612	4.609	5.319
1. Tapmine ja selle vormid	34	29	5	0	5	14	15
3. Tervisevastased	2.163	1.726	437	290	448	629	796
6. Vabadusevastased	721	607	114	136	173	212	200
7. Piinamine ja inimväärlikuse vastased	1.636	1.190	446	373	427	438	398
8. Seksuaalse enesemääramise vastased	278	267	11	82	80	67	49
10. Põhiõiguste vastased	111	96	15	25	42	22	22
13. Varavastased ja sotsiaalmajandliku korra vastased	8.449	7.586	863	1.294	1.936	2.464	2.755
17. Kollektiivse julgeoleku vastased	1.192	1.103	89	115	212	354	511
18. Dokumentide võltsimine ja muud pettused	62	55	7	3	10	19	30
20. Õigusemõistmise vastased	543	415	128	59	116	159	209
22. Avaliku korra vastased	798	678	120	90	158	224	326
Ülejäänud kuriteod	25	17	8	5	5	7	8
Väärteod kokku	9.705	7.232	2.473	1.576	2.253	2.749	3.127
Isikuvastased	5.898	4.294	1.604	939	1.373	1.653	1.933
Varavastased	3.506	2.685	821	603	811	1.021	1.071
Üldise huvi vastased	14	12	2	4	3	3	4
Avaliku korra vastased	287	241	46	30	66	72	119

Fuente de información: Explotación del INE del Registro Central de Sentencias de Responsabilidad Penal de los Menores.

Allikas: El Instituto Nacional de Estadística. Anuario Estadístico España 2016. Seguridad y justicia. Arvutivõrgus: http://www.ine.es/prodyser/pubweb/anuario16/anu16_06justi.pdf.

2.3. Alaealiste karistusõigus Suurbritannias: Inglismaa ja Walesi jurisdiktsioon

Suurbritannia õigussüsteemiks on üldine õigus ehk angloameerika õigus (*common law*) ning jurisdiktsioon jaguneb kolmeks: Inglismaa ja Wales, Šotimaa ning Põhja-Iirimaa. Käesolev peatükk annab ülevaate Inglise ja Walesi jurisdiktsioonist. Esmase õiguse aktid on Ühendkuningriigi parlamendi aktide ning Walesi rahvusassamblee aktide ja Walesi rahvusassamblee meetmete kujul ja Euroopa Liidu õigus. Teisese õiguse aktid on seadusandlike dokumentide kujul, mille on võtnud vastu monarh, Ühendkuningriigi valitsus, Walesi piirkondlik valitsus või muu ametiasutus (mõned teisese õiguse aktid võidakse anda halduskorraldustena) ning tavaõigus, mida kujundatakse kohtulahendite kaudu.

Kriminaalvastutuse iga on Suurbritannias 10 eluaastat. 10-17 aastastele kohaldub Suurbritannias eraldiseisev alaealiste sanktsioonisüsteem, mis tähendab, et õigusrikkujate

¹⁰⁴ T.M. Hernanz. La Delincuencia Juvenil En España, En Datos. Kättesaadav internetist: http://www.derechocambiosocial.com/revista023/Delincuencia_juvenil.pdf

suhtes ei kohaldata täiskasvanutele mõeldud sanktsioone ning menetlus toimub erinevalt täiskasvanutest noorsookohtus. Juhul, kui alaealisele tuleb kohaldada vabadust piirav karistus, siis on selleks spetsiaalsed institutsioonid ning alaealisi ei saadeta täiskasvanute vanglasse. Ka 18-25 aastased, kellele kohalduvad küll kõik täiskasvanutele kohalduvad sätted, kannavad oma karistust spetsiaalses noortevanglas, mitte täiskasvanute vanglas. Suurbritannias süütegude liigitus on Eesti omast võrdlemisi erinev ning kõiki süütegusid käsitletakse kuriteona. Küll aga jagunevad kuriteod omakorda väikesteks kuritegudeks (*petty offences*), kergemateks kuritegudeks (*misdemeanours*) ja rasketeks kuritegudeks (*felonies*).

Alaealiste komisjonide loomine 1998. aastal oli vastuseks kasvavale arusaamale, et alaealiste õigusrikkujatega ei tegeleta süstemaatiliselt ning kohaliku omavalitsuse tasandil ei vastutanud keegi alaealiste õigusrikkujatega tegelemise eest. Täna jagavad alaealiste kriminaalpoliitika arendamise ja toetamise eest vastutust sotsiaalhoolekanne, koolid, perekonnad ja justiitsminister. Järelevalvet alaealiste õigussüsteemi õiguspärasuse, efektiivsuse ja toimivuse üle teostab avalik-õiguslik asutus *Youth Justice Board (YJB)* ning eelnimetatud asutuse loomise aluseks on *the Crime and Disorder Act 1998* (ptk 41). Kohalikul tasandil tegelevad alaealiste õigusrikkujatega noorte õigusrikkujate töögrupp/alaealiste komisjon¹⁰⁵ (*Youth Offending Teams ehk YOT*). Alaealiste komisjon teeb koostööd politsei, kriminaalhooldusametnike ja tervishoiualaste kogemustega isikutega. Alates 2000. aastast peavad alaealiste komisjoni kuuluma sotsiaaltöötajad, politseiametnik, kriminaalhooldusametnik ning haridus- ja tervishoiualaste töökogemustega isikud.

Inglismaa ja Walesi iga-aastasest alaealiste kuritegevuse statistikast¹⁰⁶ nähtub, et enim toimepandud alaealiste kuriteod 2015-2016 perioodil olid isikuvastased kuriteod (alaealiste osakaal 26% kõigist toimepandud isikuvastastest kuritegudest), vargus (alaealiste osakaal 14% kõigist toimepandud vargustest) ja vandalism (alaealiste osakaal 12% kõigist vandalismitegudest). Võrreldes 2006.aastaga on oluliselt muutunud alaealiste kuritegude struktuur. Kui 2006.aastal oli isikuvastaste kuritegude osatähtsus 8%, siis 2014-2015 aastal oli see tõusnud 24%-le¹⁰⁷ 2015-2016 vaadeldud perioodil 26%-le kõigist kuritegudest. Sama perioodi vältel on varavastaste kuritegude osatähtsus vähenenud 4 protsendipunkti.

¹⁰⁵ Kuivõrd koosseisuliselt on sarnane meie alaealiste komisjoni koosseisuga, siis käesolevas töös ei lähtu autor otsetõlkest ja jääb nimetuse, alaealiste komisjon, juurde.

¹⁰⁶ Youth Justice Board. England and Wales. Youth Justice Statistics 2015/16. Lk 32. Arvutivõrgus: https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/585897/youth-justice-statistics-2015-2016.pdf (22.02.2017)

¹⁰⁷ Youth Justice Board. England and Wales. Youth Justice Statistics 204/2015. Lk 32. https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/495708/youth-justice-statistics-2014-to-2015.pdf (22.02.2017)

Alaealistele võib kohaldada mitmesuguseid meetmeid nende mõjutamiseks. Esmaste meetmetena tuleb aga alati kaaluda selliseid meetmeid, mis ei piira isiku vabadust. Alaealistele kohaldatavad mittevabadusekaotuslikud meetmed Inglismaal ja Walesis on:

1. kohtueelsed meetmed (kuid need on kasutatavad kergemate kuritegude puhul):
 - noomitus (*reprimand*)
 - viimane hoiatus (*final warning*)¹⁰⁸
2. hälbivat käitumist parandavad meetmed:
 - õiguskuuleka käitumise leping (*Acceptable Behaviour Contract ehk ABC*) - kirjalik leping õigusrikkuja ja kohalike asutuste vahel, kelle ülesandeks on hälbiva käitumise ennetamine. Enamasti kasutatakse alaealiste õigusrikkujate puhul, kuid ei ole välistatud ka kasutamine täiskasvanute puhul. ABC-s sisalduvad isiku toimepandud õigusvastased teod ning lepinguga nõustub isik neid rikkumisi mitte enam toime panema. Kui võimalik, kaasatakse isik juba lepingu koostamise etapis, et tal tekiks seos toimepandud teo, selle tagajärgede ning vastutuse vahel. Lepinguga võidakse õigusrikkujale panna ka lisakohustusi, näiteks osalemine noorteprojektides või nõustamisel. Valdavalt kasutatakse väikeste ja kerge teo kuritegude puhul, kuid ei ole välistatud ka määramine raskemate kuritegude eest.¹⁰⁹
 - Käitumiskontrollile allutamine (*Anti-Social Behaviour Order ehk ASBO*) – võib määrata alaealistele üle 10 eluaasta igasuguse hälbiva käitumise korral. Käitumiskontrolli määramisel piiratakse alaealise liikumisvabadust, keelates tal käia teatud kohtades ning suhelda õigusrikkumiste poolest tuntud seltskondadega, samuti keelata alkoholi tarvitamine. Käitumiskontrolli kestus on vähemalt 2 aastat ning selle rakendamine lõpetatakse juhul kui alaealise käitumine on paranenud. Käitumiskontrolli nõuete rikkumine on kuritegu ning alaealine saadetakse kohtu alla. Enim määratav näiteks alkoholijoobest tingitud käitumisest või ähvardava käitumise korral, vandalismi ja grafiti joonistamise korral ning öörahu rikkumise eest.¹¹⁰
 - Individuaalne toetusprogramm (*Individual Support Order ehk ISO*) – alaealine kohustub osalema tegevustes ja programmides maksimaalselt kahel päeval nädalas, ilmuma määratud isiku ette määratud ajal ja kohas ning alluma kõigile korraldustele seoses hariduse omandamisega. Võidakse määrata enne ASBO määramist kuivõrd tegemist on veidi leebema karistusega, sest alaealist saab kohustada tegevusteks vaid kahel päeval nädalas. ASBO

¹⁰⁸ I, Blakeman. The Youth justice system of England and Wales.

¹⁰⁹ Association of Chief Police Officers, Youth Justice Board (koost.). A Guide to Anti-Social Behaviour Orders and Acceptable Behaviour Contracts. Home Office Communication Directorate 2003.

¹¹⁰ Ühendkuningriigi valitsus: Antisocial Behaviour Order (ASBO). 20.02.2017. Arvutivõrgus: <https://www.gov.uk/asbo> (21.02.2017)

määramisel selline piirang puudub. Ka individuaalse toetusprogrammi kontrollnõuete rikkumine on kriminaalkuritegu.¹¹¹

3. Mitte-vabadusekaotuslikud karistused (*Sentences in the Community*)

- Järelevalve (*Supervision Order*) – kohtumääruse alusel alaealise paigutamine alaealiste komisjoni (varasemalt ka kriminaalhooldusametniku järelevalve alla). Alates 2009 ei ole rakendatav kriminaalkaristustena.

- Taasühiskonnastamine (*Community Rehabilitation Order ehk CRO*)- rakendatakse täiskasvanutele ja 16-18 aastastele alaealistele kestusega kuni 3 aastat. Alaealiste karistuse täitmise üle teostab alaealiste komisjon (*YOT*). Esmalt koostatakse täitmiskava, millega pannakse paika kohustused ja arutatakse läbi erinevad küsimused: haridusalased, tööalased, finantsalased ja terviseküsimised, lisaks räägitakse läbi toimepandud õigusrikkumise põhjused, kahju hüvitamise võimalused, praktilise vaba aja kasutamise võimalused, narkootikumide ja alkoholi tarvitamise küsimused jpm. Esimesed 3 kuud peab õigusrikkuja kohtuma oma järelevalveametniku/ juhtumikorraldajaga vähemalt üks kord nädalas. Kohtumistele minemata jätmisel või täitmiskava mittetäitmisel saadetakse isik uuesti kohtu alla. Kohus võib määrata trahvi täitmata jätmise eest ja muuta karistuse liiki, mõningatel juhtudel antakse ka võimalus sama karistuse täitmise jätkamiseks koos lisakaristusega (rahaline karistus või vabadust osaliselt piirav karistus).

- Ühiskondlik karistus (*Community Punishment Order*) – kogumik erinevatest karistustest, mida täidetakse ühiskonnas nt. üldkasulik töö kuni 300 tundi, osalemine programmides ja ühiskondlikes tegevustes, liikumispiirang (isik ei või teatud aegadel teatud kohas viibida, liikumiskeeld (teatud kohtades ei ole isikul lubatud käia), kohustus elada kohtu poolt määratud elukohas, psühhiaatriline ravi süüdistatava nõusolekul, riigist lahkumise keeld ja sõltuvusravi. Alla 25-aastast võib kohustada regulaarselt külastama ka alaealistele õigusrikkujatele mõeldud päevakeskust (*Attendance Centre*)¹¹²

- Tegevuskava (*Action Plan Order*)–intensiivne 3-kuuline programm alaealise käitumise parandamiseks. Sisaldab endas tehtud kahju hüvitamist, päevakeskuses osalemist, toimepandud õigusrikkumisega seonduvas töögrupis osalemist, elektroonilist järelevalvet koolis jm. Alates 2009 ei ole rakendatav kohtu poolt, seega ei saa karistust kriminaalkorras määrata. Rakendatav vaid alaealiste komisjonide poolt väärtegade raames või kui kohus on kriminaalmenetluse lõpetanud.

¹¹¹ Bryan Gibson, Michael Watkins. Criminal Justice Act 2003: A Guide to the New Procedures and Sentencing. Winchester 2004, lk 155.

¹¹² The Sentencing Council for England. Arvutivõrgus: <https://www.sentencingcouncil.org.uk/about-sentencing/types-of-sentence/community-sentences/> (21.02.2017)

- Päevakeskus (*Attendance Centre Order*)- Alates 2009 ei ole rakendatav kohtu poolt. Alaealiste komisjon võib määrata alaealisele kohustuse külastama spetsiaalset keskust, mida juhib üldjuhul politsei ja režiim sisaldab füüsilist treeningut, distsipliini ja sotsiaalsete oskuste arendamist.
- Asja üleandmine alaealiste komisjonile (*Referral Order*) - rakendatakse valdavalt juhtudel, kus alaealine tunnistab end süüdi ja kuriteo toimepanemine alaealise poolt oli esmakordne. Rakendatakse tihti ka juhtudel, kus toimepandud teo eest on ettenähtud vanglakaristus ja eelnimetatud tingimused on täidetud, kuid ainult siis, kui seadus ei sätesta teisiti. (kui mõne kuriteo eest on ettenähtud rangem karistus ning asja üleandmine alaealiste komisjonile ei ole võimalik, siis rakendatakse alaealise vabadusekaotuslikku karistust, kuid ta ei asu karistust täitma vanglas, vaid alaealistele ettenähtud asutuses).¹¹³
- Kahju heastamine (*Reparation Order*) – kohtumääruse alusel suunatakse alaealine kahju heastamise programmi, mis kestab 3 kuud ja selle aja vältel tuleb alaealisel teha 24 tundi tööd tehtud kahju heastamiseks. Järelevalvet teostab ja alaealist suunab programmi käigus alaealiste komisjon. Kahju heastamise programm sisaldab grupisessioone peamiselt kuritegevusega kaasnevast mõjust kuriteohvritele, vabanduskirja kirjutamist ohvrile, kohtumist ohvriga, kui õigusrikkuja soovib isiklikult vabandada ning praktilist tööd tehtud kahju heastamiseks ohvrile või ühiskonnale.¹¹⁴
- Rahaline karistus (*Fine*) – rahatrahvi määramise eelduseks on majanduslik võimekus. Alla 16-aastaste õigusrikkujate suhtes eeldatakse, et trahvi tasuvad alaealise vanemad/eestkostjad ning sellisel juhul arvestatakse vanemate majanduslikku võimekust. Alamastme kohtus on maksimaalne määratav rahatrahv 5000 naelsterlingi, kõrgema astme kohtus (*Crown Court*) on rahatrahvid piiramatud.
- Tingimuslik karistuse mõistmisest vabastamine (*Conditional Discharge*) - kehtib nii täiskasvanutele kui alaealistele. Määratav juhtudel, kus isikut ja teo iseloomu arvestades ei ole karistuse määramine asjakohane ning isik vabastatakse karistusest tingimusel, et ta ei pane määratud aja jooksul toime uut süütegu. Maksimaalne määratav pikkus 3 aastat.
- Absoluutne karistusest vabastamine (*Absolute Discharge*) – määratav sellistel juhtudel, kus isikut ja teo olemust arvestades karistamine ei ole asjakohane ning isik vabastatakse karistusest ilma täiendavate tingimusteta. Tavaliselt juhtudel kus alaealine oli

¹¹³ Ministry of Justice: Referral Orders and Youth Offender Panels. Guidance for the courts, Youth Offending Teams and Youth Offender Panels. 2015 lk 12-13. Arvutivõrgus: https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/418443/revised-referral-order-guidance.pdf (21.02.2017)

¹¹⁴ Camden Youth Offending Team. Arvutivõrgus: http://www.camden.gov.uk/ccm/cms-service/stream/asset/Adult-ReparationOrder.pdf?asset_id=2050771.

väga noor, et oma teost aru saada või juhtudel, kus kohus leiab, et kogu kohtuprotsess ise on alaealisele olnud piisavalt õpetlik, et aru saada oma teo tagajärgedest.

4. Muud meetmed (katsetatud ennetava meetmena):

Kohalik liikumispiirang alaealistele (*Local Child Curfew*) – kohalikul tasandil võib politsei sätestada piiranguid alaealiste väljasviibimise suhtes hilisõhtul ja öösel. Näiteks katsetati Redruthis, Cornwallis politsei poolt liikumispiirangut, kus alla 10-aastastel oli lubatud väljas viibida 20ni õhtul ja alla 16-aastastel kuni kella 22ni. Katseperioodil piirangut rikkunud alaealistega rääkis politsei ning tihti helistati ka vanematele. Selle katse mõju õigusrikkumistele oli drastiline. Nimelt vähenes sel perioodil õigusrikkumiste arv 24-lt 8-le. 98% kohalikest residentidest oli piirangu kehtima jätmise poolt ning kinnitasid, et ümbruskond oli turvalisem kui enne piirangu kehtestamist.

5. Vabadusekaotuslikud karistused (*Custodial Sentences*)

- Kinnipidamine ja koolitus (*Detention and Training Order*) – spetsiaalne vabadusekaotuslik karistus 10-17 aastastele õigusrikkujatele, mille rakendamisel paigutatakse alaealine kas turvatud lastekodusse (*Secure Children's Homes*), turvatud koolituskeskusesse (*Secure Training Centres*) või noorte õigusrikkujate institutsiooni/noortevanglasse (*Young Offender Institutions*).

2.4. Alaealiste karistusõigus Soomes

Soome kuulub sarnaselt Eestile Mandri-Euroopa õigussüsteemi. Seetõttu on kõige olulisemad siseriikliku õiguse allikad kirjutatud seadused. Mõistet „seadused” tuleks selles kontekstis tõlgendada laialt, sest selle alla kuuluvad põhiseadus, tavalised seadused (tuntud ka parlamendi seaduste nime all), Vabariigi Presidendi, ministrite nõukogu või ministrite välja antud dekreedid ning alamalseisvate ametiasutuste õigusnormid.¹¹⁵

Soome õigussüsteemi on kujundanud mitmed allikad, mis on aluseks ka Eesti õigussüsteemile, olles peamiseks põhjuseks Eesti ja Soome õigussüsteemide sarnasusele. Näiteks pärinevad õigusteaduse mõistete süsteemi raamid suurelt osalt Rooma ja Kesk-Euroopa õigusest, kuigi üldiseks taustaks Soome õigusel on Rootsi õigus tänu riiklikule kokkukuuluvusele. Ka Saksamaa, kui 19.sajandi üks olulisemaid õigussüsteemi mõjutajaid kogu Euroopas, on Soome õigussüsteemi tugevalt mõjutanud tänu oma geograafilisele ja poliitilisele lähedusele. Eelmise sajandi algusaastatel Põhja riikides arenema hakanud

¹¹⁵ Euroopa e-õiguskeskkond. Liikmesriigi õigus- Soome. 17/04/2016. Arvutivõrgus: https://e-justice.europa.eu/content_member_state_law-6-fi-et.do?member=1 (18.02.2017)

süsteemi tulemusena baseerub Soome alaealiste karistusõiguslik süsteem osaliselt lastekaitse-süsteemil ja osaliselt täiskasvanute karistusõiguslikul süsteemil. Soome kriminaalõiguse aluseks on 1889. aastal kinnitatud Soome kriminaalkodeks (*The Criminal Code of Finland 39/1889*). Alaealistele kohalduv santsioonisüsteem Soomes paiknebki osaliselt üldises kriminaalõiguses ning osaliselt lastekaitse-süsteemis.¹¹⁶

Kriminaalkaristuste üldsätted alaealistele sisaldasid kuni 2006. aastani peamiselt noorte õigusrikkujate seaduses (*Young Offenders Act 1940/262*), üldkasuliku töö seaduses (*Community Service Act 1996/1055*) ja Lastekaitse seaduses (*The Child Welfare Act 417/2007*). Pärast 2006. aastat kuulutati kehtetuks noorte õigusrikkujate seadus ning üldkasuliku töö seadus senisel kujul. Noorte õigusrikkujate seaduse vastu võtmine 1940. aastal (*Young Offenders Act 262/1940*) oligi üks olulisemaid noorte õigusrikkumisi puudutavaid reforme. 1996 aastal kiitis parlament heaks uued mõjutusvahendid noortele õigusrikkujatele eksperimentaalses alaealiste karistamise seaduses (*Act on the experimental introduction of juvenile punishment 1058/1996*). Varasemalt olid noorte õigusrikkujate seaduse sihtgrupiks 15-17 aastased. Täna kohaldub lisaks Soome kriminaalkodeksile, millises alaealistele kohaldub 6. peatüki jagu 10a, ka seadus noorsoo kuritegude käsitlemiseks¹¹⁷, mida kohaldatakse 15-20 aastaste kahtlustatavate suhtes. Kriminaalkodeksis sisalduvate alaealiste karistuste (*juvenile punishment*) sisu ja määrad on kehtestatud ühiskondlike karistuste rakendamise seaduses. (*Act on Enforcement of Community-Based Sanctions*)¹¹⁸

Noorte õigusrikkujate suhtes rakendatavate sätete nappus Soome kriminaalõiguses on seotud noorte õigusrikkujate vastutuse jaotusega erinevate süsteemide vahel. Peamine vastutus on pandud sotsiaalhoolekande asutuste peale (mitte kriminaalõigusasutuste peale).¹¹⁹

Tüüpiliste alaealiste õigusrikkumiste hulka kuuluvad alkoholi omamisega ja isikut tõendavate dokumentidega seotud õigusrikkumised. Samuti on ebatavaliselt kõrge autovarguste, vara kahjustamise ja röövimiste osakaal (28-34%) alaealiste (alla 18-aastased) poolt toime pandud õigusrikkumiste hulgas.¹²⁰

¹¹⁶ Lappi-Seppälä, T. Alternatives to custody for young offenders. National report of juvenile justice trends, lk 1.

¹¹⁷ 24.6.2010/633 - Laki nuoren rikoksesta epäillyn tilanteen selvittämisestä. Arvutivõrgus: <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2010/20100633?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=2010%2F633>.

¹¹⁸ The Criminal Code of Finland 39/1889 (amendments up to 766/2015 included)

¹¹⁹ M.Marttunen. Finland the basis of finnish juvenile criminal justice. *Revue Internationale de Droit Pénal*. ERES: 2004/1 (Vol. 75).

¹²⁰ M.Marttunen. 2004., sama töö.

Soome alaealiste kriminaalõiguse süsteemis on kolm eri vanusekategoriat: alla 15-aastased lapsed, 15-17 aastased ja 18-20 aastased noored õigusrikkujad. Kriminaalvastutuse iga on viisteist aastat (karistusseadustiku/ *Penal Code* 3. peatükk, punkt 1) aastast 1889. Alla 15-aastaste poolt toime pandud seadusrikkumistega tegelevad spetsiaalsed asutused ning nende poolt toime pandud rikkumised ja nendega kaasnev vastutus on sätestatud Lastekaitse Seaduses (*Child Welfare Act 417/2007*), mille põhikriteeriumiks on tegutsemine eelkõige lapse huvides. 15-17 aastaste puhul saab rakendada nii kriminaalõiguslikke meetmeid kui ka erinevaid lastekaitse vahendeid, alla 15-aastaste puhul vaid lastekaitse meetmeid.¹²¹

Kui alla 15-aastast kahtlustatakse kuriteos, kuulatakse alaealine üle ja tema käitumist uuritakse politsei poolt (punkt 14 eeluurimise ja sunnimeetmete määruses¹²²) hoolimata sellest, et alaealist ei ole võimalik kriminaalkorras karistada. Alla 15-aastase lapse suhtes ei saa kohaldada arreteerimist või pidada teda kinni eeluurimisvanglas. Kui ülekuulatava isiku vanus on alla 18 aasta, antakse vanemale ja lastekaitseametnikule võimalus osaleda ülekuulamistel (kriminaaluurimise seadus/*Criminal Investigation Act 805/2011*). Üle 15-aastaste alaealiste puhul võib politsei alaealise lisaks ülekuulamisele ka vahistada ja hoida eeluurimisvanglas. Vahistamist ja eelvangistust rakendatakse vaid juhul, kui alaealist kahtlustatakse raske kuriteo sooritamises ja see on vajalik, et vältida kuritegude toimepanemise jätkamist, kahtlusluse põgenemist või tõendite hävitamist.

Kurjategijate puhul, kelle vanus jääb viieteistkümne ja kahekümne (kaasa arvatud) vanuseaasta vahele kuriteo sooritamise ajal, võidakse kriminaalmenetlus lõpetada ning rakendada lastekaitseadusest tulenevaid meetmeid või rakendatakse karistusseadustikust tulenevaid meetmeid - esmalt noortele mõeldud karistust (*juvenile punishment*). Noortele täiskasvanutele (18 - 20 aastat) rakendatavate sätete võimalused on rohkem piiratud kui näiteks 15-17 aastastele noortele kohaldatavast erisätetest ja karistuse vähendamise printsiibist.

Iga alaealise kohta, kelle õigusrikkumise eest määratud karistus on raskem, kui rahaline trahv, koostatakse uurimise aruanne. Aruanne koostatakse kas sotsiaalametniku või muu vastutava organisatsiooni poolt. Antud aruande eesmärk on koguda kokku täpsem informatsioon kurjategija tausta kohta ja kirjeldada õigusrikkumise asjaolusid. Eelnev esitatakse vajadusel ka kohtule. Kõikide süütegude uurimise eest vastutab Soome politsei. Uurimise tulemused antakse üle prokurörile, kes teeb otsuse faktide piisavuse kohta menetluse alustamiseks. Kõiki

¹²¹ T Lappi-Seppälä. Alternatives to custody for young offenders. National report of juvenile justice trends. Arvutivõrgus: http://www.oijj.org/sites/default/files/baaf_finland1.pdf. (07.02.2017).

¹²² Order on Preliminary Investigation and Coercive Measures;

kriminaalasju, sõltumata õigusrikkujate vanusest (tingimusel, et kriminaalvastutusele võtmise vanus on ületatud), menetletakse kohalikus kohtus. Alaealiste kohtud ja politseiüksused puuduvad. Ka Soomes läbiviidud uuringud näitavad, et kriminaalmenetluse kiirusest sõltub alaealise puhul karistuse tõhusus, mistõttu on kriminaalmenetluse kiirendamine olnud suure tähelepanu all alates 2000. aastast. Pisut enne 2000. aastat oli kriminaalmenetluse pikkus alaealise suhtes keskmiselt 3-5 kuud ning olulise puudusena selgus asjaolu, et asutused ei tee omavahel piisavalt koostööd. Samuti nähti kriminaalmenetluse kiirendamiseks lahendusi lihtmenetlustes ja kriminaalmenetluse lõpetamises muude alternatiivide rakendamisega.¹²³

Lepitusmenetlus on alternatiiv kohtumenetlusele. Soomes toimus 2015. aastal 11 941 lepitusmenetlust (*sovittelu*), neist umbes 25% olid 15-17 aastaste suhtes.¹²⁴ Lepitusmenetlust kasutatakse tihti, kuid mitte ainult, alaealiste õigusrikkujate puhul. Lepitusmenetluse üks peamisi eesmärke on alaealise õigusrikkuja kriminaalse karjääri katkestamine. Mõnede uuringute kohaselt, kohtumenetluse kaudu karistuse saanud noored õigusrikkujad panevad toime uusi kuritegusid suurema tõenäosusega kui need alaealised, kes on läbinud lepitusmenetluse. Lepitusmenetluse programmiga tegeleb eelkõige kohaliku omavalitsuse sotsiaalhoolekanne.¹²⁵

Soome kohtusüsteem sarnaneb Eesti kohtusüsteemile, jagunedes 3.astmeliseks. Esimese astme kohtud ehk kohalikud kohtud, ringkonnakohtud ja riigikohus. Alaealiste juhtumitega tegeleb eelkõige kohalik kohus, mis koosneb ühest õigusharidusega kohtunikust ja kolmest rahvakohtunikust. Keerukamate juhtumite puhul võib kohus koosneda kahest õigusharidusega kohtunikust ja neljast rahvakohtunikust. Alaealisel on õigus tasuta õigusabile, kui selline vajadus peaks tekkima (Kriminaalmenetluse seadus, 2. peatükk, punkt 1 Kriminaalmenetluse seadus/ *Criminal Procedure Act*). Lisaks, kui vastutusele võetud isik on alla 18-aastane, tuleb tema vanemale ja lastekaitseametnikule anda võimalus kohtuprotsessil viibida. Soome kohtuprotsess ei ole eraldi etappideks jagatud. Sellest tulenevalt ei toimu süü küsimuse otsustamine ja karistuse mõistmine eri etappidena eraldi istungitel ning nii otsus süü kui karistuse osas kuulutatakse välja kohtuistungil lõpus.¹²⁶

Kui alaealine tunnistatakse kohtu poolt süüdi, siis ainuke võimalus on rakendada kriminaalkaristust. Kõiki kasvatuslikke meetmeid (mõjutusvahendeid) rakendatakse eraldi

¹²³ M. Marttunen. 2004, sama töö.

¹²⁴ A.Flinck, T.Kuoppala. Rikos- ja riita-asioiden sovittelu 2015. Kättesaadav internetist: https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/130762/Tr12_16.pdf?sequence=1

¹²⁵ M. Marttunen. 2004, sama töö.

¹²⁶ M. Marttunen. 2004, sama töö.

lastekaitse süsteemi kaudu. Seetõttu on kohtul enne süüdimõistmist kohustus kaaluda ka alaealise mõjutamise variante lastekaitse süsteemi kaudu. Lastekaitse süsteemi kaudu rakendatavad meetmed on avahooldus (*open care*) ehk eelkõige nõustamised ja vestlused alaealise ja tema perekonnaga; asenduskodusse paigutamine (*foster care*), mis hõlmab endast võimalust paigutada alaealine teise perre, professionaalsesse perekodu (*professional family-home*), lastekodusse ning suletud režiim (*closed care*, täna kannab nimetust *intensive specific care*) kui eritingimusi vajavate lastekodusse, noortekodusse, või erikooli (*reformatory school*) paigutamine. Soomes on 6 erikooli, milles õpib täna ligi 300 alaealist. Suletud režiimiga hooldus kui vabadust piirav meede on rakendatav ainult sellistele alaealistele, kes kujutavad endast ohtu nii endale kui teistele ja kelle toime pandud kuriteod on muutunud süstemaatiliseks ning muud meetmed ei ole alaealise käitumisele positiivset mõju avaldanud. Erikoolidesse paigutatakse eelkõige käitumisprobleemidega alaealised, kuid suur osa on sattunud sinna ka alkoholi ja narkootiliste ainete tarvitamise tõttu. Ligi pooled erikoolidesse paigutatud noortest saavad psühhiaatrilist ravi. Keskmise vanuse erikoolidesse paigutatud noortel on 15-16 eluaastat.¹²⁷

Ka mõned Soome kriminaalkoodeksis sätestatud karistused sisaldavad kasvatuslikke meetmeid, eelkõige alaealiste karistus. Määratavad karistused on rahaline karistus, tingimisi vangistus, üldkasulik töö ja reaalne vangistus ning spetsiaalselt alaealistele määratav karistus (*juvenile punishment*). Alaealistele määratav karistus on kestusega 4-12 kuud ning sisaldab endas erinevaid tegevusi ja programme järelevalve all. Võib sisaldada ka ühiskondlikult kasulikku tööd. Samuti kontrollitakse sel perioodil, et alaealine ei tarvitaks narkootikume. Soome kriminaalkoodeks loetleb nii põhikaristused kui sisult asenduskaristused ühes sättes neid eristamata. Kui lugeda seadust, siis nähtuvad põhikaristusena vaid rahaline karistus ja vangistus, kusjuures vangistus jaguneb tingimisi ja reaalseks vanglakaristuseks. Asenduskaristusi saab määrata vaid reaalse vanglakaristuse asendamiseks. Alla 21-aastasele süüdimõistetud isikule üldjuhul reaalset vanglakaristust ei määrata, välja arvatud juhul, kui seda nõuavad eriti kaalukad põhjused.

Rahaline karistus on Soomes küll kõige levinum karistus nii täiskasvanute kui alaealiste seas, kuid seda eelkõige väärtegude eest määratava karistusena.¹²⁸ Üsna levinud on arusaam, et rahalised trahvid ei ole kõige sobivam karistus alaealistele, eriti noortele, kes on sooritanud mitu kuritegu. Neil on harva endal võimalus reaalset trahvi tasuda, mis tähendab kohustuse

¹²⁷ T. Lappi-Seppälä. Alternatives to custody for young offenders. National report of juvenile justice trends. Lk 20-22.

¹²⁸ T. Lappi-Seppälä, sama töö lk 7.

panemist 3.isikule, eelkõige noore õigusrikkuja vanematele või tema eest vastutavale isikule. Vangistuskaristus võib olla määratud kas kindlaks ajaperioodiks või eluajaks. Üldine minimaalne vanglakaristuse aeg on 14 päeva ja üldine maksimaalne aeg on 12 aastat. Alla 18-aastastele noortele eluaegse vanglakaristuse määramine ei ole lubatud ning vanglasse paigutatakse alaealisi vaid väga äärmuslikel juhtudel. Tingimisi karistus on osutunud tõhusaks vahendiks reaalse vangistuse aja vähendamiseks. Praegu on Soomes umbes 80 vangi vanuses 18-20 ja vähem kui kümme vangistatud noorukit 15-17 aastaste vanuserühmas, kuigi 1960. aastal olid need numbrid kümme korda suuremad.¹²⁹Uuringud on näidanud, et üks neljast, kes sai oma esimese tingimisi karistuse 1992. aastal mõisteti süüdi uuesti sama kuriteo eest. Ka kõrge riskiga grupid olid tuvastatud. Umbes 10% noortest, kes said oma esimese tingimisi karistuse 1992. aastal olid uuesti süüdi mõistetud sama õigusrikkumise eest vähemalt neli korda järgneva viie aasta jooksul.¹³⁰ Üldkasulik töö toodi Soome karistussüsteemi 1991. aastal katseliselt neljas kohtupiirkonnas. Üldkasuliku töö kestus Soomes võib varieeruda vahemikus 20 - 200 tundi. Seda võib kasutada ainult vabadusekaotuse puhul, mis ei ületa 8 kuud. Seega näiteks alla 18-aastastele saab üldkasulikku tööd määrata asenduskaristusena vaid siis, kui talle on määratud karistuseks reaalne vangistus, kuid reaalselt vangistust on võimalik määrata vaid siis, kui seda nõuavad kaalukad põhjused. Sellest tulenevalt on üldkasuliku töö määramine asenduskaristusena enamjaolt vähemalt 18-aastastele õigusrikkujatele määratav karistus.¹³¹

Eelnev ei tähenda aga seda, et alaealised üldkasulikku tööd ei tee. Alaealistele rakendatav üldkasulik töö sisaldub spetsiaalselt alaealistele kohalduvas sanktsioonis. Alaealiste karistus (*juvenile punishment*), mida kohaldatakse 15-17 aastastele õigusrikkujatele, viidi Soome kriminaalõiguse süsteemi katseliselt seitsmes linnas 1997. aastal. Algselt oli plaanitud, et eksperiment kestab kolm aastat. Seejärel oli seda pikendatud kaks korda: algul kuni 2001. aasta lõpuni ja siis kolmeks aastaks kuni 2004. aasta lõpuni. Täna on üldkasulik töö üks osa alaealiste karistusest, mis koosneb kahest elemendist - noorte ühiskondlik töö ja järelevalve. Alaealiste karistus ei sisalda küll vangistust, kuid kogu karistuse kandmise vältel on alaealine järelevalve all. Lisaks üldkasulikule tööle tuleb alaealisel karistuse raames osaleda tegevustes ja programmides, mis arendavad tema sotsiaalseid oskusi, kuid on ka toetavad ja õiguskuulekale käitumisele juhtivad. Lisaks kontrollitakse terve karistuse kandmise aja vältel,

¹²⁹ T. Lappi-Seppälä. The Fall of the Finnish Prison Population. Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention 1 : 1, 2000.

¹³⁰ Lappi-Seppälä, Tapio 1999. The repeated use of conditional sentence in the court practice. The National Research Institute of Legal Policy, Research communications number 42. Helsinki 1999.

¹³¹ M.Marttunen. Finland the basis of finnish juvenile criminal justice. Revue Internationale de Droit Pénal. ERES: 2004/1 (Vol. 75).

et alaealine ei tarvitaks narkootikume. Kui alaealine rikub kontrollnõudeid, siis vangi teda panna ei saa, küll aga on võimalik alaealisele määrata uus karistus, milleks võib olla tingimisi vangistus. Tingimisi vangistuse kontrollnõuete rikkumise tagajärg on juba reaalne vangistus.¹³²

Alaealiste karistusel on selged sotsiaalsed eesmärgid. Põhieesmärgiks on määrata selline karistus, mis edendaks noorte võimet ühiskonnas hakkama saada ja arendaks nende vastutustunnet. Püütakse luua sidemeid noorte õigusrikkujate ja neid vahetult ümbritseva kogukonna vahel ning julgustada noori osalema erinevates nende vanuserühmale mõeldud tegevustes. Noori õpetatakse paremini kasutama sotsiaalteenuseid. Järelevalve eesmärgiks on ka toetada noori oma eluga toime tulema nii palju kui võimalik ja edendada nende integreerumist ühiskonda.¹³³

Alaealiste karistuse määramisel valmistab kriminaalhooldusametnik ette esialgse täitmiskava, mille järgi tehakse koostööd noore õigusrikkuja elukohajärgse sotsiaalhoolekandega. Esialgse täitmiskava eesmärk on pakkuda kohtule teavet noore kurjategija kohta. Üldkasulik töö koosneb regulaarsest tasustamata tööst järelevalve all ja eriülesannetest, et edendada sotsiaalset kohanemist, mis toimub samuti järelevalve all. Noorte üldkasulik töö kestab vähemalt kümme tundi, kuid mitte rohkem kui kuuskümmend tundi. Järelevalve kestab alates neljast kuust kuni ühe aastani. Järelevalve eesmärk on toetada ja suunata kuriteos süüdi mõistetud isikut. Osa järelevalvest võib olla teostatud grupitegevuse kaudu. Juhendaja peamine roll on tagada, et esmane täitmiskava toimib. See hõlmab regulaarseid kohtumisi noore kurjategijatega, nagu on sätestatud esialgses täitmiskavas. Vajadusel kohtutakse ka tema vanematega. Kõige tavalisemad õigusrikkumised, millede eest nad saavad kriminaalkorras karistada ning mille eest määratakse üldkasulik töö, on kallaletung (*assault*) ja vargus. Keskmise üldkasuliku töötundide arv on 33 ja keskmine järelevalve kestus on kaheksa kuud.¹³⁴

Alaealiste karistuse täideviimise aluseks praktikas on kriminaalhoolduse ja sotsiaalhoolekande asutuste poolt väljatöötatud tööprogrammid. Üks nende programmide eesmärke, mida kasutatakse koosolekutel, on tõsta noorte õigusrikkujate eneseteadvust ja panna mõistma miks nad on kuriteo toime pannud, miks on see vale, millist mõju avaldavad antud rikkumised ohvritele ja rikkujatele endale ja kuidas nad peaksid tegutsema erinevates

¹³² M.Marttunen. Finland the basis of finnish juvenile criminal justice. *Revue Internationale de Droit Pénal*. ERES: 2004/1 (Vol. 75)

¹³³ M.Marttunen 2004, sama töö.

¹³⁴ M.Marttunen 2004, sama töö.

olukordades, kus neil tekib kiusatus seadust rikkuda. Vastavalt kriminaalhoolduse juhistele korraldatakse esimese kolme kuu jooksul vähemalt kaks iganädalast kokkusaamist juhendaja ja noore õigusrikkuja vahel ning seejärel jätkuvad regulaarsed kohtumised vastavalt asjaoludele.

2001. aasta seisuga mõisteti igal aastal umbes 60 noorele õigusrikkujale spetsiaalne alaealiste karistus. See vastab umbes 20 protsendile tingimisi vangistuse saanud noorte õigusrikkujate arvule. Peaaegu kahel kolmandikul alaealiste karistuse saanutel isikutel on vähemalt üks eelnev tingimisi vanglakaristus. Keskmisel õigusrikkujal on kaks või kolm eelnevat karistust. Paljudel on probleeme uimastitega ja alkoholi liigtarvitamisega. Katseaja katkemine on seotud tõsiste meelemürkide tarvitamisega ja mõnel juhul ka vaimse tervise häiretega.

Kui alaealine satub ikkagi vanglasse, siis üks oluline fakt on see, et vanglasse sattunud noored kurjategijad võidakse lasta reaalsest vangistusest tingimisi vabaks pärast seda, kui nad on viibinud vanglas 1/2 karistusajast, mis on erinev võrreldes täiskasvanute vangidega, kes saavad taotleda tingimisi vangistust pärast seda kui nad on ära kandnud vähemalt 2/3 määratud reaalsest vanglakaristusest. Lisaks on alla 21-aastaselt toimepandud kuriteo puhul õigusrikkujal pärast 1/2 vanglakaristuse ärakandmist tingimisi vangistuse määramine peaaegu, et automaatne. See tähendab, et tingimisi vabastatakse noor õigusrikkuja alati, kuid sellekohase otsuse teeb kohus.¹³⁵

Rahvusvahelises perspektiivis on Soome kriminaalkaristused noorte õigusrikkujate suhtes pigem leebed. Nii täiskasvanute kurjategijate kui ka alaealiste puhul kasutatakse sama sanktsioonide süsteemi, kuid alaealiste puhul on karistused leebemad. Reaalset vangistuskaristust saanud noored (kelle vanus õigusrikkumise toimepanemise ajal oli alla 21 aasta) üldjuhul kannavad oma karistust tavavanglast erinevas keskkonnas (tingimisi vabastatud, järelevalve all või paigutatud erikooli) ja vangistuse korral vabanevad sealt palju kiiremini, võrreldes täisealiste kurjategijatega. Selle võimalikkus tuleneb sellest, et noortele õigusrikkujatele mõistetakse tingimisi karistus järelevalve all (mida ei tehta täiskasvanute puhul).

¹³⁵ M.Marttunen 2004, sama töö.

3. Alaealiste karistusõiguse erinevused ja sarnasused Euroopa riikides

3.1. Alaealiste kuritegevus Euroopa kontekstis

Kõige levinumad alaealiste poolt toimepandud kuriteod uuritud Euroopa riikides on statistikatest nähtuvalt varavastased kuriteod. Varavastaste kuritegude osakaal varieerub riigiti. Näiteks Prantsusmaal moodustavad varavastased kuriteod veidi üle kolmandiku, Hispaanias aga üle poole kõikidest alaealiste poolt toimepandud kuritegudest. Eestis jäi veel üle-eelmisel aastal varavastaste kuritegude osakaal 43%-ga Prantsusmaa ja Hispaania vahele, kuid värskemate, 2016.aasta andmete põhjal on varavastaste süütegude osatähtsus veelgi vähenenud. Vargus on alaealiste seas kõige levinum kuritegu kõikides Euroopa riikides. Teistes uuritud Euroopa riikide statistikates oli erinevalt Eestist korduvalt viidatud ka vara kahjustamise osatähtsusele, samal ajal kui Eestis on viimastel aastatel kasvanud asja omavolilise kasutamise kui kuriteo osatähtsus. Erinevusi leidub ka varastatud esemete staatilistes andmetes. Kui näiteks Soomes on endiselt kõrge autovarguse osakaal, siis Eesti statistikates rõhutatakse kaubanduskeskustes toimepandud varguste suurt osatähtsust.

Kuigi varavastaste kuritegude osatähtsus on endiselt juhtival kohal alaealiste poolt toimepandud kuritegude statistikas, on võrreldes 10-15 aasta taguse ajaga enamuses uuritud riikides tuvastatud muutus kuriteoliikide struktuuris. See tähendab, et varavastaste kuritegude osatähtsus on aastatega järjest enam vähenenud ning on vähenenud ka varavastaste ja isikuvastaste kuritegude osatähtsuse vahe. Isikuvastased kuriteod on muutunud aasta-aastalt järjest levinumaks ning nende arv on kasvanud uuritud riikides isegi viimastel aastatel. Suurbritannia statistilisi andmeid uurides selgus, et kuigi kergemate kuritegude (*misdeemeanours*) lõikes on varavastased kuriteod endiselt suurima osatähtsusega, siis raskete kuritegude lõikes oli isikuvastaste kuritegude osatähtsus (26%), olles seega suurema osakaaluga kui varavastased rasked kuriteod (24%). Isikuvastaste kuritegude osatähtsuse suurenemine on tuvastatud veel ka Prantsusmaal (rohkem kui 3 korda), Hispaanias (rohkem kui 3 korda) ja loomulikult Eestis (rohkem kui 4 korda). Eestis on viimaste aastate statistikate põhjal isikuvastaste ja varavastaste kuritegude osatähtsused olnud peaaegu võrdsed ning 2015. aastal oli isikuvastaste kuritegude osatähtsus juba 1% suurem kui varavastaste kuritegude osakaal ning 2016 aastal oli alaealiste poolt toimepandud isikuvastaste kuritegude osakaal 14% suurem kui varavastaste kuritegude osakaal. Kuivõrd Suurbritannias on lisaks isiku- ja varavastastele kuritegudele laialt levinud ka muud liiki kuriteod, siis kõige rohkem läinud isikuvastaste kuritegude protsentuaalne suurus on vaid 26%. On ka tuvastatud, et Eestis on isikuvastaste kuritegude osakaal (2015: 44%, 2016% 48%) teiste uuritud Euroopa riikide

seas suurim. Siinkohal aga tuleb arvestada asjaolu, et Suurbritannia õiguskord erineb oluliselt Eesti omast, samuti kuritegude klassifikatsioon ja liigitus, mis avaldab olulist mõju ka statistikale.

Tulenevalt eelnevast võib väita, et muutus kuritegude struktuuris on vähemalt uuritud Euroopa riikide põhjal toimunud Euroopas laiemalt ning isikuvastaste kuritegude osatähtsus on oluliselt suurenenud, samal ajal varavastaste kuritegude osatähtsus on vähenenud. Selle põhjuseid on mitmeid. Näiteks võib oluliseks põhjuseks pidada seadusemuudatusi ja muutusi statistika koostamise alustes. Teisalt on inimesed tänu suurenenud infovahutusele ja ka ennetuskampaaniatele muutunud teadlikumaks, mistõttu teatatakse kehavigastuste tekitamistest ja muudest õigusrikkumistest üleüldiselt rohkem kui varem.¹³⁶ Tõenäoliselt on oma roll ka inimeste muutunud väärtushinnangutel, arusaamadel ja tihedal kultuurivahetusel. Muutunud on ka põhimõtted laste kasvatamisel. Vähemalt Eestis üha enam rõhutatakse lastekaitse seadusest¹³⁷ tulenevat keeldu, et last ei tohi füüsiliselt karistada ega hirmutada. Lapse löömine iseenesest ei ole õigustatud, kuid hirm karistuse ees motiveerib last vanemate sõna kuulama. Ka sanktsioonide eripreventsioon realiseerub muuhulgas hirmutamises.¹³⁸ Hirm sanktsiooni ees hoiab suure osa alaealisi õiguskuulekana.

3.2. Alaealistele kohalduva sanktsionisüsteemi erinevused ja sarnasused

Kõik käesoleva töö raames uuritud Euroopa riigid on oma õigussüsteemi poolest mõnevõrra erinevad. See on iseenesest mõistetav juba ainuüksi seetõttu, et Suurbritannia kuulub teise õigussüsteemi, so üldise õiguse ehk angloameerika õigussüsteemi, samal ajal kui Hispaania, Soome, Prantsusmaa ja Eesti kuuluvad Mandri-Euroopa õigussüsteemi. Küll aga kuuluvad pea kõik riigid eri õigusperekondadesse: Suurbritannia angloameerika õigusperekonda, Prantsusmaa ja Hispaania romaani õigusperekonda, Soome Skandinaavia õigusperekonda ning Eesti saksa ehk germaani õigusperekonda. Seega kui õigussüsteemis kehtivad erinevad aluspõhimõtted, võib juba eelduslikult oletada, et erinevad nii õigussüsteemid üleüldiselt kui ka konkreetselt alaealistele kohalduv sanktsionisüsteem.

Ka kriminaalvastutuse iga on riigiti erinev. Suurbritannias on see 10 aastat, Eestis ja Hispaanias 14 aastat, Soomes 15, kuid Prantsusmaal puudub *expressis verbis* üldse (on tehtud

¹³⁶ Rainer Antsaar. Politsei aasta: rasked õnnetused ja kuritegevuse kasv. Saarte Hääl 31.12.2014. Kättesaadav internetist <http://www.saartehaal.ee/2014/12/31/politsei-aasta-rasked-onnetused-ja-kuritegevuse-kasv/>

¹³⁷ Lastekaitse seadus. 19.11.2014 - RT I, 06.12.2014, 1... RT I, 21.12.2016, 24.

¹³⁸ J. Sootak. Sanktsiooniõigus, lk lk 54, vnr 115.

järeldus, et kuna kriminaalkaristust saab määrata alates 13-aastasele isikule, siis on 13 aastat kriminaalvastutuse piiriks, küll aga ei ole see juriidiliselt ja terminoloogiliselt korrektne, sest kriminaalvastutus tekib igas vanuses alaealisele ja kohtumenetlus toimub ikkagi, ainult karistus peab olema alla 13-aastasel kasvatuslik meede).

Suurbritannia madal kriminaalvastutuse iga ja Prantsusmaal kriminaalvastutuse puudumine on õigustatud mõnevõrra sellega, et neis riikides on noorsookohtusüsteemid väga arenenud, samal ajal kui Eestis ja Soomes alaealistele spetsiaalsed kohtud puuduvad. Lisaks on näiteks Suurbritannias ja Hispaanias rohkem mõjutusvahendeid ja lastekaitseüsteemi kaudu rakendatavaid meetmeid. Hispaania on siinkohal üks eeskujulikumaid näiteid, arvestades, et kriminaalvastutuse iga on sama mis Eestis, kuid alaealiste jaoks on spetsiaalsed kohtud, kohtumenetlus toimub alaealistele kohandatud süsteemi järgi ning vabadusekaotusliku karistuse määramisel, mis juba isenesest on kõige äärmuslikum meede, paigutatakse alaealine noortele mõeldud institutsiooni, mitte täiskasvanute vanglasse. Alaealistele spetsialiseerunud kohtud on alaealistele sobilikumad ning kohtunikud oskavad arvestada alaealise sotsiaalse eripäraga. Ka välisriikide alaealiste õiguserikkujate suhtes kohaldatavat menetlust käsitletavatest artiklitest ja uuringute tulemustest on autorile silma jäänud valdav seisukoht, et kohtumenetluse pikkusel ja kohtuniku pädevusel alaealisega tegelemiseks, on otsene seos karistuse või mõjutusvahendi efektiivsusega.

Ka karistuste liigitus on riigiti mõnevõrra erinev. Eestis ja Soomes jagunevad süüteod kaheks: kuritegudeks ja väärtegudeks. Hispaanias (*falta, delito, crime*), Prantsusmaal (*contravention, delit, crime*) ja Suurbritannias (*petty offence, misdemeanour, felony*) kolmeks. Siinkohal aga on oluline, et väärtegu kui süüteo liiki Suurbritannias ja Prantsusmaal ei tunta ning kõik süüteod on kuriteod erineva raskusastmega. Näiteks Prantsusmaal *contravention*'i eest on ettenähtud rahaträhv, mis kvalifitseeruks Eesti mõistes väärteo alla, kuid Suurbritannias *petty offence*'i toimepanemisel on määratava karistus juba rangem kui Eestis väärteo puhul.

Kuigi erinevusi riikide vahel leidub palju, on kõikides riikides nüüdseks tuvastatud, et alaealiste õigusrikkujate karistamise eesmärk on olenemata riigist või õigussüsteemist sama – so alaealiste suunamine õiguskulekale käitumisele ning edaspidiste õigusrikkumiste ärahoidmine. See tähendab eripreventiivse eesmärgi saavutamist. Samuti ollakse valdavalt seisukohal, et sellise eesmärgi saavutamist toimub eelkõige kasvatuslike meetmete-mõjutusvahendite kaudu. Seetõttu on igal riigil rohkemal või vähemal määral kasutusel erinevad mõjutusvahendid, mida on sõltuvalt riigist võimalik rakendada kas täielikult

lastekaitseüsteemi kaudu või kohtute kaudu mõjutusvahendi või vangistuse asenduskaristusena.

Igas riigis on ettenähtud ka alternatiivid kriminaalmenetlusele, mida võimalusel ka kasutatakse. Soomes on väga levinud lepitusmenetlus, Prantsusmaal ja Suurbritannias kriminaalmenetluse lõpetamine kas kahju heastamise või lepitusmenetlusega ning Eestis mitmetel erinevatel alusel (lepitusmenetlus, menetluse lõpetamine avaliku huvi puudumise tõttu või kui süü ei ole suur, menetluse lõpetamine karistuse ebaotstarbekuse tõttu, materjalide saatmine alaealiste komisjonile jt). Kohtumenetluste osakaal on pigem väike. Eestis saadetakse suur osa alaealiste kriminaalasjadest alaealiste komisjonile või lõpetatakse muul alusel. Soomes, sarnaselt Eestile, alaealistele spetsiaalset kohust ei ole iga alaealise puhul kaalutakse, kas lõpetada ja kriminaalmenetlus ja kohaldada lastekaitseadusest tulenevaid meetmeid või karistada alaealist üldise kriminaalõiguse alusel, küll aga kohaldatakse alaealistele esmalt alaealistele mõeldud kasvatusliku iseloomuga sanktsioone. Hispaanias ja Prantsusmaal aga tegeleb alaealiste spetsiaalne kohus ning alaealiste komisjon või sarnane töögrupp on eelkõige järelevalveorgan kohtu poolt määratud mõjutusvahendi või kasvatusliku iseloomuga sanktsiooni täitmisel. Suurbritannias tegeleb alaealistega samuti spetsiaalne alaealiste kohus, kuid kohus võib lõpetada kriminaalasja ja anda ka asja alaealiste komisjonile.

Alaealiste kohtute puudumine Eestis ja Soomes ongi üks suurimaid erinevusi teiste uuritud Euroopa riikidega võrreldes. Sellest tulenevad peamised erinevused nii menetluslikus kui sanktsioonisüsteemis. Ka kriminaalvastutuse eaga on suurem just riikides, kus puuduvad alaealiste kohtud, erisuseks siinkohal Hispaania nii eraldi kohtusüsteemiga alaealistele kui üsna kõrge kriminaalvastutuse eaga.

3.3. Kohaldatavate karistuste ja mõjutusvahendite sarnasused ja erinevused

Käesoleva töö üheks hüpoteesiks oli asjaolu, et vanematel ja suurematel Euroopa riikidel on alaealistele kohalduv sanktsioonisüsteem rohkem arenenud, mistõttu oli alust eeldada, et sellistel riikidel on ka mitmekesisem valik erinevaid sanktsioone ja mõjutusvahendeid, eelkõige kasvatuslikke meetmeid alaealistele. Uurimise raames selgus, et mõned alaealiste kuritegudele kohaldatavad karistused ja mõjutusvahendid on riigiti erinevad, kuid suur osa mõjutusvahenditest on uuritud riikides ka sarnased või sisult täielikult samad. Uuritu põhjal selgus, et kõige rohkem Eestis mittekasutatavaid kasvatuslikke meetmeid leidis Hispaanias ja

Suurbritannias. Soome ja Prantsusmaa on Eestile kasutusel olevate mõjutusvahendite osas sarnasemad, kuid ka Prantsusmaa osas oli huvitavaid leide.

Näiteks on igas riigis tuvastatud noomituse, rahalise karistuse, üldkasuliku töö, käitumiskontrollile allutamise ja elektroonilise järelevalve rakendamise ja loomulikult vangistuse määramise võimalus. Kõikides riikides on võimalik vangistuse asenduskaristusena määrata üldkasulikku tööd ja käitumiskontrollile allutamist. Lisaks on võimalik kohaldada elektroonilist valvet. Käitumiskontrolli ja järelevalve meetmed on olemuselt riikides sarnased. Mõnes riigis, näiteks Prantsusmaal on käitumiskontrolli või järelvalvelise sisuga mõjutusvahendeid mitmeid, osad neist kasutatakse mõjutusvahendina ja osad asenduskaristusena. Suurbritannias on noomitus rakendatav vaid kohtueelse meetmena, Eestis ja Prantsusmaal on noomitus ka kohtulik meede. Kõikides uuritud riikides on võimalik kriminaalmenetluse lõpetamine kahju heastamise ja leppimise alusel.

Erinevaid vabadust piiravaid meetmeid leidis nii Prantsusmaal, Suurbritannias kui Hispaanias. Prantsusmaal on rohkelt erinevaid asutusi alaealistele nagu kinnine lasteasutus, intensiivne kasvatusasutus (*centres éducatifs renforcés*), erakorraline kinnipidamisasutus (*centres de placement immediate*) ja kinnine kasvatusasutus (*centre éducatifs fermés*). Intensiivne kasvatuskeskus on lühemaajalise (3-6 kuud) ja intensiivsema programmiga, kinnisesse kasvatusasutusse paigutatakse alaealised minimaalselt 6 kuuks ning kinnipidamise aega võidakse pikendada. Mõlemad asutused täidavad ka haridusasutuse funktsiooni. Erakorraline kinnipidamisasutus haridusasutuse funktsioone ei täida, tegemist on ajutise kinnipidamisasutusega alaealistele kurjategijatele, keda ei ole olnud võimalik kasvatusasutusse paigutada ning kes on ootejärjekorras, sest kasvatusasutusi on vähem kui nõudlus nende järele, mistõttu on ka järjekorrad kasvatusasutusse paigutamiseks pikad.¹³⁹ Hispaanias on lasteasutused mõeldud kuni 13-aastastele õigusrikkujatele, kellega tegeleb kohus tsiviilmenetluslikus korras. Prantsusmaal sellist piirangut ei ole, kuid seal ei ole ka kriminaalvastutuse iga täpselt määratletud. Hispaanias on lasteasutusse, haridusasutusse või kinnipidamisasutusse paigutamisel vabadust piirava meetmena kasutusel 5 režiimi, millest 3 esimest on: avatud, poolsuletud ja suletud režiim. 4 režiim on sõltuvusravi ning 5 režiim nädalavahetuse arestiks ettenähtud asutused. See võimaldab kohaldada ka vabadustpiiravaid mõjutusvahendeid lähtudes subjektiivselt alaealise isikust, toimepandud teost, vajadustest ja määrata alaealisele kõige sobivam vabadustpiirav meede sobivaima režiimiga. Lisaks on seal kohtu poolt määratavate mõjutusvahenditena kasutusel koduarest nädalavahetusel,

¹³⁹ Circulaire de la Direction de la Protection judiciaire de la jeunesse. Circulaire de la Direction de la Protection judiciaire de la jeunesse. NOTE PJJ 2000-778/13-01-2000.

päevakeskuse külastused või elamine teise isiku, perekonna või grupiga. Kõikide meetmete eesmärgiks on arendada alaealise sotsiaalset võimekust ning seaduskuulekat eluviisi.

Ka Suurbritannias on alaealistele õigusrikkujatele spetsiaalsed asutused ning nad ei kannu karistust täiskasvanutele mõeldud vanglas. Mõjutusvahendina on kasutusel õiguskuuleka käitumise leping, mis sõlmitakse kirjalikult õigusrikkujaga ja mille eesmärk on tekitada alaealisel seos toimepandud teo, tagajärgede ning vastutuse vahel ja seeläbi hoida õigusrikkujat uusi kuritegusid toimepanemast. Lepinguga võidakse õigusrikkujale panna ka lisakohustusi, näiteks osalemine noorteprojektides või nõustamisel. Sisuliselt oleks mõjutusvahend küll Eestis rakendatav ka kehtivate mõjutusvahenditega koos, kuid kas see hetkel kehtivatele mõjutusvahenditele lisaväärtust annaks, ei ole teada. Lisaks on Suurbritannias mõjutusvahendina kasutusel individuaalne toetusprogramm, mis oma olemuselt on sarnane käitumiskontrolliga, kuid alaealist on võimalik kohustada sotsiaalset võimekust arendavates programmides ja tegevustes osalema kuni kahel päeval nädalas ning mõjutusvahendi eesmärk on alaealist rohkem toetada (tegevustesse ja programmidesse suunamisega) kui kontrollida.

Soomes on Eestis kasutusel olevate mõjutusvahenditega sarnaseid meetmeid rohkem kui erinevaid. Kasvatusasutusse paigutamine on hetkel üks peamisi erinevusi Eestiga, mida Eestis veel sanktsiooni või mõjutusvahendina kasutusel ei ole. Prantsusmaal on võimalik lisaks Eestis tuntud kasvatuslikele meetmetele määrata kohtulikku kaitset alaealisele, mille teostamise eest vastutab PJJ ning kodanikuõpetust. Lisaks, sarnaselt Eestile, võib erinevaid kasvatuslikke meetmeid ka kombineerida.

Tuginedes eelnevale võib väita, et sanktsioonide osas väga palju erinevusi riikide vahel ei ole. Rahaline karistus, vangistus ja asenduskaristused on sisult sarnased. Samuti kahju heastamise ja leppimise võimalus. Ka suur osa kasvatuslikke meetmeid nagu käitumiskontrollile allutamine ja neis sisalduvad sotsiaalprogrammidesse suunamise võimalused, muud järelevalvelised meetmed ning üldkasulik töö on Eestis samuti kasutusel kuid kasvatuslike meetmete osas oli ka mitmeid uusi leide, mille rakendamist Eestis võiks kaaluda.

3.4. Eeskujuks Eestile - järeldused ja ettepanekud

Alaealistele kohalduv sanktsionisüsteem on muutuste lävel, eelkõige just alaealistele kohalduvate mõjutusvahendite osas, sest sotsiaalhoolekande seaduse muutmise ja sellega

seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu¹⁴⁰ (edaspidi nimetatud ka eelnõu) kohaselt kaotatakse eelnõuga vähetulemuslik alaealiste komisjonide institutsioon ning luuakse eeldused selleks, et kui õigusrikkumise toime pannud lapse teo taga on suurem abivajadus, saab ta abi samaväärselt teiste abivajavate lastega. Eelnõuga luuakse kinnise lasteasutuse teenuse regulatsioon. Kinnise lasteasutuse teenuse regulatsiooni loomisega lahendatakse peale alaealise mõjutusvahendite seaduses sätestatud kasvatuseritingimusi vajavate õpilaste kooli puudutava regulatsiooni kaasajastamise ka õiguskantsleri poolt juba 2009. aastal Riigikogule tehtud ettekandes tõstatatud, kuid senini lahenduseta probleem, mille kohaselt puuduvad Eesti õiguskorras piisavad võimalused lapse abistamise eesmärgil tema vabaduse piiramiseks. Samuti tunnistatakse seadusemuudatuste raames kehtetuks alaealise mõjutusvahendite seadus ning kaotatakse alaealiste komisjonid.

Tuginedes käesoleva töö raames tuvastatud probleemidele alaealistele mõjutusvahendite kohaldamisel praktikas, võib järeldada, et esimene hüpotees on leidnud kinnitust. Alaealistele kohalduv sanktsionisüsteem on aegunud. Võttes arvesse eelnevalt kirjeldatud seadusemuudatusi, on selge, et Eesti on juba teinud olulised sammud alaealistele kohalduvate meetmete kaasajastamiseks. Lisaks eelnevale tähendavad eesolevad seadusemuudatused ka seda, et Eesti juba on võtnud osaliselt eeskujuna uuritud Euroopa riikides kehtivatest meetmetest. Ka Soomes on alaealiste õigusrikkujatega tegelemisel vastutus peamiselt sotsiaalhoolekandel. Lisaks muudatused alaealistele õigusrikkujatele kohaldatavate vabadust piiravate meetmete osas. Kinnised lasteasutused on käesoleva töö raames tuvastatud nii Prantsusmaal, Suurbritannias kui Hispaanias. Neis riikides on lasteasutusi, mis täidavad ühtlasi ka haridusasutuse funktsioone, kuid ka selliseid, mis ei täida. Näiteks Prantsusmaal, kus kriminaalvastutuse iga ei ole *expressis verbis* määratletud ning Suurbritannias, kus kriminaalvastutuse iga on väga madal, on ka asutuste süsteem rohkem arenenud. Näiteks jagunevad Suurbritannias lasteasutused vähemalt kaheks eri liiki asutuseks (*children's home*, *secure children's home*) ning ka Prantsusmaal mitmeks eri liigiks, millest ühed on rohkem alaealise abistamiseks ja sotsiaalse arengu tagamiseks ning teised pigem karistuslikud kinnipidamisasutused. Hispaanias sõltub asutuse tüübist, kas lasteasutus/kasvatusasutus täidab ka haridusasutuse funktsioone.

¹⁴⁰ Vabariigi valitsus. Sotsiaalhoolekande seaduse muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seadus 360 SE. Kättesaadav internetist: <https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/096a684f-385d-487c-9355-b4978e6174aa/Sotsiaalhoolekande%20seaduse%20muutmise%20ja%20sellega%20seonduvalt%20teiste%20seaduste%20muutmise%20seadus> (14.04.2017).

Hispaanias paigutatakse kinnisesse lasteasutusse peamiselt kuni 13-aastased õigusrikkujad, kes kriminaalkorras tulenevalt east vastutada ei saa. Tsiviilkohtumenetlus sellises olukorras on põhjendatud ka Eestis. Seaduse eelnõu kohaselt ei ole süüteo toimepanemine kinnisesse lasteasutusse paigutamise eelduseks. Juhul, kui alaealine ei ole toime pannud süütegu, on tsiviilkohtumenetluse rakendamine jällegi põhjendatud. Eestis seaduse eelnõu kohaselt vanuselist alampiiri kinnisesse lasteasutusse paigutamisel ei määratleta. Mis puudutab kriminaalvastutuse ikka jõudnud alaealist, kes paneb toime karistusseadustikus sätestatud kuriteo, oleks tsiviilkohtumenetluse rakendamise põhjendatus küsitav. Sellisel juhul oleks lahenduseks anda kuritegu arutavale kohtule võimalus kohtuotsusega suunata alaealine kinnisesse lasteasutusse näiteks KarS § 87 lg 1 alusel. Kuidas sellise korraldusega vältida dubleerivate kohtumenetluste tekkimist, ei selgu täielikult ka seaduse eelnõu seletuskirjast. On selge, et see eeldab tihedat koostööd kohtute ning KOV tasandil alaealisega tegeleva spetsialisti vahel, samuti seda, et alaealisega tegelev spetsialist oleks alaealise suhtes algatatud menetlustega täielikult kursis, kuid kuidas seda praktikas tagatakse, ei ole hetkel selge.

Eelnõust nähtuvalt on kinnised lasteasutused tegelikult eksisteerinud Eestis juba varasemalt, kuid neil puudus selliseks tegevuseks õiguslik alus. Kuivõrd vajadus selliste asutuste järele on reaalne, nähti lahendust õigusliku aluse loomises sellise teenuse pakkumiseks Eestis. Seega käesolev seadusemuudatus oluline samm alaealisi puudutava regulatsiooni kaasajastamise tähenduses. Kinniste lasteasutuste ja sellisele teenusele õigusliku aluse loomine kinnitab, et Eestil on, millest eeskujuga võtta ning seda juba ka tehakse.

Kinniste lasteasutuste loomisel on heaks eeskujuks Hispaania, kus kinnisesse lasteasutusse ja kasvatusasutusse paigutamisel on küll 5 režiimi, kuid neist vähemalt kolmel oleks potentsiaali ka Eestis kasutamiseks: suletud, pool-suletud ja avatud režiim. Suletud režiimil ei ole võimalik institutsioonist väljuda ning külastamine on samuti piiratud. Rakendatakse ainult väga raskete tegude puhul kui on alust arvata, et isiku käitumise parandamine muu režiimi abil ei ole võimalik. Pool-suletud režiimil viibib ja õpib alaealine asutuses, kuid väga hea käitumise korral on isikutel võimalus osaleda ka tegevustes väljaspool asutust ning pääseda nädalavahetuseks koju. Avatud režiimil elab alaealine küll asutuses, kuid õpib või töötab väljaspool asutust nagu tavakodanik. Sellist jaotust võiks kinniste lasteasutuste loomisel kindlasti eeskujuna kaaluda. Hetkel seaduse eelnõust eri režiimide kohaldamise võimalust ei nähtu. Nähtub vaid PGS § 7 lõikest 2 tulenev KOV kohustus tagada haridus ka kinnise lasteasutuse teenust saavale alaealisele, mis võib aga ei pruugi tähendada seda, et alaealisel on võimalus haridus omandada sel perioodil väljaspool lasteasutust näiteks samal KOV territooriumil paiknevas haridusasutuses. Ning nähtub ka teenusepakkuja poolt alaealise vaba

aja sisustamise kohustus, mis hõlmab endas ka väljaspool kinnist lasteasutust toimuvatesse huviringidesse suunamise korraldamist. Kuigi kinniste lasteasutuste eesmärk seaduse eelnõu kohaselt on alaealist aidata, piirates tema vabadust ning selle tulemusel alaealise käitumine kontrolli alla saada, ei tähenda see, et ei leiduks alaealisi, kelle suhtes oleks proportsionaalsem kasutada näiteks poolsuletud režiimi. Nähtub ka eelnõust seisukoht, et kõigi osapoolte koostöös tuleb leida iga teenust saava lapse puhul lahendus, millega tagatakse lapse hariduslikud vajadused lapse enda ja teiste turvalisust ohustamata. Lisaks oleks eri režiime võimalik siduda selliselt, et kui esmalt on alaealine suletud režiimiga kinnisesse lasteasutusse paigutatud, siis käitumise paranedes muudetakse režiim poolsuletuks, seejärel avatuks. Selline järkjärguline lasteasutusest väljumise protsess võiks alaealisele olla vastuvõetavam ja alaealist vähem traumeeriv kui järsud elukorralduslikud muutused. Sotsiaalhoolekande seaduse muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse seletuskirjast selgub, et kasvatuseritingimusi vajavate õpilaste koolide osas toimus juba varasemalt liikumine karistuslikelt lähenemistelt toetavate lähenemiste suunas, nähes praeguseks oma tegevuse eesmärgina mitte laste isoleerimist või karistamist, vaid abistamist. Seega on nende asutuste tegevuses kaasajastamise protsess vähemalt mingil määral alanud juba varem.

Sotsiaalhoolekande seaduse muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise vajadus muudab avatuks ka võimaluse täiendada ja muuta KarS §87 sätestatud mõjutusvahendite loetelu. Siinkohal on toodud mõned näited teistes Euroopa riikides kasutusel olevatest mõjutusvahenditest. Näiteks Suurbritannias on mõjutusvahendina kasutusel individuaalne toetusprogramm (*Individual Support Order ehk ISO*), millise määramisel alaealine kohustub osalema tegevustes ja programmides maksimaalselt kahel päeval nädalas, ilmuma määratud isiku ette määratud ajal ja kohas ning alluma kõigile korraldustele seoses hariduse omandamisega. Mõjutusvahend on sisult sarnane käitumiskontrolliga, kuid leebemate nõuetega, sest alaealist saab kohustada tegevusteks vaid kahel korral nädalas.

Hispaanias on kohtu poolt määratava mõjutusvahendina kasutusel koduarest nädalavahetusel (*Weekend Custody*), mille määramisel peab alaealine nädalavahetusel viibima kodus või kohtu poolt määratud keskuses vähemalt 36 tundi. Lisaks tuleb täita kohtu poolt määratud hariduslikke ülesandeid. Tegemist on ühega 5-režiimilisest süsteemist ning Hispaanias on selle jaoks ka eraldi asutused. Kohaldatakse alaealistele, kes on kuriteo (enamasti avaliku korra rikkumise või kallaletungi) toime pannud nädalavahetusel. Ka põhimõtet, et alaealisele määratav karistus peaks olema võimalikult vastavuses toimepandud teoga, võiks karistuse määramisel arvesse võtta. Hispaanias võib kohus määrata alaealisele mõjutusvahendina ka päevakeskuse külastused, mille määramisel alaealine jääb küll koju, kuid on sunnitud käima

spetsiaalses järelevalvekeskuses ning osalema tegevustes, mis suurendaksid nende sotsiaalset võimekust. Meetme eesmärk on pakkuda alaealistele struktureeritud keskkonda ja õpetada neid ühiskonnas hakkama saama, seadust rikkumata. Lisaks õpitakse elementaarseid käitumisreegleid, mida tavapäraselt vanemad oma lastele õpetavad. Eelnimetatud mõjutusvahendid võiksid ühel või teisel kujul olla kasutatavad ka Eestis ning nende kasutuselevõtmine ei tohiks olla ka ülemäära kulukas. Nädalavahetuse aresti rakendamine on võimalik ka ilma spetsiaalseid asutusi loomata, rakendades meetet selliselt, et alaealine peab viibima spetsiaalse asutuse asemel kodus (*weekend stay without outings*). Mõjutusvahendite efektiivsus ei ole autorile küll täpselt teada, kuid mõjutusvahendite laiem valik võimaldaks lähtuda ka individualiseeritumalt ning määrata alaealisele tema teoga kõige enam seonduv karistus.

Käesoleva töö raames uuritud Euroopa riikides on lisaks kinnistele lasteasutustele kasutusel ka muid kasvatuslikke meetmeid, mida Eestis ei tunta, kuid millel võiks olla potentsiaali ka Eestis rakendamiseks. Seega on kinnitust leidnud ka teine püstitatud hüpotees, mille kohaselt Eestil on suurematelt Euroopa riikidelt põhjust eeskujut võtta.

Üldisemas võtmes jääb uuritud Euroopa riikides kasutusel olevate mõjutusvahendite puhul silma nende individualiseeritus, toetav lähenemine ja osalt ka pikaajalisus. Mõned mõjutusvahendina määratavad individuaalsed programmid kestavad rohkem kui kolm aastat ning mitmete minimaalne kestus on kaks aastat. Eestis on käitumiskontrolli mõjutusvahendina määramisel selle pikkuseks üks, erandina kaks aastat, vastavalt Kars §87 lg-le 2, karistusjärgse käitumiskontrolli minimaalne kestus 12 kuud ning maksimaalne kestus kolm aastat, vastavalt Kars §87¹ lg-le 3. Lisaks individuaalne tugiprogramm kui käitumiskontrollist toetavama lähenemisega mõjutusvahend Eestis puudub. Selle mõjutusvahendi kasutuselevõtmist Eestis oleks soovitatav kaaluda. Mis puutub pikemaajalistesse (pikemad kui kolm aastat) individuaalsete tugiprogrammide loomise ja rakendamise võimalikkusesse, siis Eestis jääks see tõenäoliselt ka ressursside taha, kuid näiteks ÜKT-le järelhooldussüsteemi loomine või individuaalsem ja toetavam lähenemine teiste mõjutusvahendite elluviimisel võiks ka juba kasutusel olevad mõjutusvahendid muuta veelgi efektiivsemaks.

Kinniste lasteasutuste loomisega avaneb võimalus rakendada mitmeid kasvatuslikke meetmeid, mis uuritud riikides ei ole kasutusel kohtulike meetmena. Näiteks individuaalse ja intensiivse tegevuskava koostamine alaealisele ja kodanikuõpetus või sotsiaalset võimekust arendavad programmid. Ka rohkelt praktilisi tegevusi arendaks alaealise oskusi ja parandaks alaealise võimet elus paremini ja seaduskuulekalt toime tulla. Eelnõust nähtuvalt

individuaalse tegevuskava koostamine ja selle kaudu arendavatesse ja toetavatesse tegevustesse suunamine saab olema kinnise lasteasutuse teenuse osutajale üks nõuetest. Seega on tõenäoline, et eelnimetatud ettepanek tulevikus mingil määral realiseeritakse.

Ka alaealiste komisjonide kaotamisel oleks teistelt Euroopa riikidelt võimalik eeskuju võtta. Alaealiste komisjonid kujutavad mujal riikides endast järelevalve organeid ja toetavaid ja alaealist kaitsvaid töögrupe, kes vastutavad alaealistele õigusrikkujatele kohtu poolt määratud mõjutusvahendite ja kasvatusliku iseloomuga karistuste täitmise eest. Kui alaealiste komisjonid kui alaealise jaoks karistuslikud organid ära kaotatakse, siis oleks võimalik ka seni alaealiste õigusrikkujatega tegelenud kogenud töäjõud suunata lisaks lastekaitsele ka järelevalvesse ja järelhooldussüsteemi ning muuta kogu süsteem mitte ainult abivajavate alaealiste, vaid kõigi alaealiste suhtes toetavamaks, individuaalsemaks ning võimalusel pikaajalisemaks, sest suur osa alaealiste probleemsest käitumisest on põhjustatud neid ümbritsevast ebatervest keskkonnast ning eeskuju ja korra puudumisest.

KOKKUVÕTE

Alaealiste kuritegevus on alati olnud vähemal või rohkemal määral päevakajaline teema ning vähemalt viimase 15 aasta jooksul muutunud järjest päevakajalisemaks. Seda mitmel põhjusel. Esmalt on noored riigi tulevik, mis tähendab, et nendega pidevalt töötamine, tegelemine ja nendesse panustamine on üks vähestest võimalustest mõjutada riigi tulevikku positiivses suunas. Teisalt on alaealised uutele ideedele, teadmistele, seisukohtadele ja väärtustele vastuvõtlikumad ja seetõttu oluliselt rohkem ümbritsevast mõjutatud. Võttes arvesse kiirelt toimuvaid ühiskonnamuutusi ja asjaolu, et õiguslikul regulatsioonil on mõju ühiskonnale vaid siis kui see on kaasaegne ja asjakohane, on selge, et regulatsiooni kaasajastamisega tuleb pidevalt tegeleda. Sellest tuleneb ka esimene käesolevas töös tuvastatud probleem. Alaealised on oma sotsiaalse ebaküpsuse tõttu mõjutatavad ning avatumad kasvatuslikele mõjutustele, kuid alaealiste sanktsionisüsteemis esineb olulisi puudujääke just kasvatuslike meetmete osas.

Kehtiv alaealise mõjutusvahendite seadus on püsinud peaaegu muutumatuna viimased 15 aastat, mitmeid mõjutusvahendeid ei ole praktikas võimalik rakendada ning kogu süsteem põhineb aegunud põhimõtetel. Tänapäeval nähakse lahendust toetavas ja individuaalses lähenemises, kuid kehtiv õiguskord ja süsteem on endiselt pigem karistuslikud ega erista abivajavat alaealist õigusrikkujat distsipliini vajavast alaealisest õigusrikkujast sellisel määral nagu tänapäeva ühiskonnas kaasaegsed põhimõtted nõuavad.

Sellest tulenevalt püstitas töö autor eesmärgi välja selgitada võimalikud eeskujud alaealiste sanktsionisüsteemi arendamiseks ja kaasajastamiseks Eestis, uurides selleks neljas Euroopa riigis - Prantsusmaal, Hispaanias, Suurbritannias ja Soomes - alaealistele kohalduvat sanktsionisüsteemi, peamiselt karistusi ja mõjutusvahendeid. Parema ülevaate andmiseks uuris autor kohtumenetluse korda alaealise õigusrikkuja suhtes ning erinevate kuriteoliikide osatähtsust alaealiste poolt toimepandud kuritegude osas kõigis uuritud riikides.

Käesolevale tööle püstitas autor kaks hüpoteesi. Esimeseks hüpoteesiks oli, et alaealistele kohaldatav sanktsionisüsteem vajab täiendamist ja kaasajastamist, sest puudulik ja aegunud regulatsioon põhjustab probleeme karistuste ja mõjutusvahendite rakendamisel praktikas. Teiseks hüpoteesiks oli, et Eestil on teistelt Euroopa riikidelt alaealiste sanktsionisüsteemi arendamisel nii mõndagi õppida.

Alaealiste sanktsionisüsteemi toimimise uurimisel selgus, et praktikas on mitme mõjutusvahendi rakendamisel probleeme. Näiteks KarS § 87 lg 1 p 3 sätestatud, mille alusel

võib kohus määrata alaealisele mõjutusvahendina noortekodusse paigutamise, ei ole praktikas võimalik rakendada selliste asutuste (noortekodude) puudumise tõttu. Lisaks selgus, et väga levinud mõjutusvahend ja asenduskaristus üldkasulik töö ei ole alaealistele osutunud nii efektiivseks kui täiskasvanutele, sest statistika¹⁴¹ näitab, et ÜKT negatiivselt lõpetanute osakaal on suurim just alaealiste seas. Käendust kui mõjutusvahendit on praktikas küll võimalik rakendada, kuid see on probleemne käendajate puuduse tõttu. Praktikas on käendus väga vähe levinud mõjutusvahend, kuigi selle mõjutusvahendi potentsiaali alaealiste õigusrikkujate suunamisel seaduskuulekale käitumisele on spetsialistid korduvalt kinnitanud. Käenduse rakendamise põhiprobleemina selgus käendajate puudus, mistõttu leidis autor, et käendust võiks proovida rakendada koos ÜKT-ga, muutes ÜKT ka alaealistele efektiivsemaks meetmeks, sest käesoleva töö raames tuli korduvalt esile põhimõtte, et alaealiste õigusrikkujate suunamisel loeb väga palju individuaalsus ja toetav lähenemine, samuti asjaolu, et alaealistele on vaja head eeskju. Kasvatuslikke meetmeid on iseenesest vähe ning arvestades käesoleva töö raames tuvastatud mõjutusvahendite rakendamise probleeme, võib väita, et esimene püstitatud hüpotees osutus tõeseks. Regulatsioon vajab täiendamist ja kaasajastamist.

Ka teine hüpotees leidis käesoleva töö raames kinnitust. Suurbritannias, Hispaanias ja Prantsusmaal on erinevaid kasvatuslikke meetmeid rohkem kui Eestis, samuti jäi silma mitmete meetmete individualiseeritus ja toetav lähenemine. Ka Soomes tegeleb suurema hulga alaealiste õigusrikkujatega sotsiaalhoolekanne. Kuna Eesti on liikumas samas suunas ning kavas on sotsiaalhoolekande seaduse muutmine ja sellega seoses ka alaealistele õigusrikkujatele kohalduva sanktsioonisüsteemi osas olulised muudatused, siis on Eesti juba võtnud osaliselt eeskju uuritud riikides kehtivatest süsteemidest.

Lisaks selgusid uurimuse tulemusena ka mitmed kasvatuslikud meetmed, mida Eestis kasutusel ei ole, kuid mille kasutusele võtmist võiks siiski kaaluda. Näiteks võiks käitumiskontrolli veidi leebema mõjutusvahendina proovida rakendada individuaalset tugiprogrammi, millega suunatakse alaealine sotsiaalset võimekust parandavatesse programmidesse mitte rohkem kui kahel päeval nädalas. Ka nädalavahetuse arestil võiks olla käitumist parandav mõju sellistele alaealistele, kelle õigusrikkumised ei tulene peamiselt kodusest olukorrast, vaid näiteks sõprusringkonnast või liigsest vabast ajast. Ka sellisel juhul oleks mõjutusvahendil alaealise käitumisele rohkem mõju, kui ta suunataks tegevustesse, millega oma vaba aega sisustada.

¹⁴¹ A.Ahven. Üldkasuliku töö tulemuslikkuse parandamise võimalustest. Justiitsministeerium 2012, lk 14.

Töö raames selgus, et käendus mõjutusvahendina oleks selle individuaalsuse tõttu perspektiivikas ning sama arvamust on jaganud ka mitmed spetsialistid, kuid käendajate süsteem nõuaks täielikult väljaarendamist, mistõttu esmalt oleks teostatavam variant käenduse sidumine teiste, juba toimivate mõjutusvahenditega. Üldkasulikke tööd kui alaealise käitumist parandavat meetet saaks efektiivsemaks muuta järelhooldussüsteemi loomisega, milles autori arvates peaks põhirõhk olema individualiseeritusel. Näiteks võiks järelhooldussüsteemi arendamisel eeskuju võtta just käenduse olemusest, et alaealine ei jääks pärast üldkasuliku töö lõppemist tähelepanuta. Tulenevalt eelnevast, on töö autor jõudnud järeldusele, et mõlemad hüpoteesid said käesoleva töö tulemusena kinnitust ning ühtlasi sai täidetud töö eesmärk.

Töö raames tehtud uurimuse tulemusena selgus ka asjaolu, et paralleelselt käesoleva töö kirjutamisega, on erinevad riigi institutsioonid ja pädevad asutused teinud ettevalmistusi, et alaealistele õigusrikkujatele kohalduvas regulatsioonis sisse viia olulisi muudatusi. Sotsiaalhoolekande seaduse muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõust nähtub, et seadusemuudatuse peamiseks eesmärgiks on tagada abivajavale alaealisele vajalik abi ning seeläbi ennetada laste poolt õigusrikkumiste toimepanemist. Selle eesmärgi täitmiseks tuleb aga esmalt hakata eristama abivajavat alaealist distsipliini vajavast alaealisest, mis tähendab, et olulised sammud alaealistele kohalduva sanktsioonisüsteemi ning alaealistega tegelevate asutuste ja neid puudutava regulatsiooni osas on juba tehtud.

Kaasaegse süsteemi väljaarendamine on aga pikaajalisem protsess ning esialgsest eelnõust nähtuvalt on veel lahtiseid otsi, mille sidumiseks oleks võimalik eeskuju võtta näiteks uuritud Euroopa riikides kasutusel olevatest meetmetest. Eelnõus on mitmeid viiteid sellele, et tegelikult kaalutakse teenust saava alaealise puhul ka võimalusi suunamiseks neid teenuse saamise ajal huviringidesse ja haridusasutustesse väljaspool kinnist lasteasutust. Siinkohal oleks igati asjakohane võtta eeskuju kolmest esimesest režiimist vabadust piiravate meetme viierežiimilisest süsteemist Hispaanias. Eelnev ei tähenda süsteemi mehaanilist ülevõtmist Eestis kehtivasse õi, vaid ideest eeskuju võtmist ning selle sobitamist Eesti õigusesse.

Loomulikult on Eesti õigusloomes välisriikides kehtivatest õiguskordadest ka varasemalt eeskuju võetud ning võetakse ka täna. Eelnõus on viidatud nii Soome kui ka Rootsi regulatsioonile, mis näitab, et Eestis küll uuritakse siseriikliku õiguse parendamiseks teiste riikide õigust, kuid piirduakse naaberriikide ja sarnase õigussüsteemiga riikide õigusliku regulatsiooni uurimisega. Sarnase õigussüsteemiga riikidelt on eeskuju võtmine tõenäoliselt küll lihtsam, kuid käesolev töö on vaid üks näide sellest, kui palju kaugemale oleks Eestil põhjust vähemalt alaealiste karistusõigusliku süsteemi täiendamisel tegelikult vaadata.

Penalties and Measures Applicable to Minors in Estonia and Europe

Summary

Juvenile delinquency has always been a more or less important issue for at least the past 15 years, and has become increasingly more topical. There are several reasons for this. First of all, young people are the future of the nation, which means that working with them constantly, engaging them and investing in them, is one of the few opportunities to influence the future of the country in a positive direction. On the other hand, minors are more flexible and receptive to new ideas, knowledge, attitudes, and values, which is why influencing young people to behave better gives more results than influencing the older age groups. Considering the fast changes taking place in the society, it is clear that legislation has an effect on the society only if it is current and relevant. At this point, the first main problem arises. There are significant weaknesses in the system of juvenile sanctions especially in the area of educational measures. The current Juvenile Sanctions Act has remained virtually unchanged for the last 15 years, a number of sanctions cannot be applied in practice, and the whole system of sanctions applicable to minors is based on outdated principles. Today, providing a supportive and individual approach is seen as a solution, however, the legislation in force and the system are still mostly punitive and do not distinguish a juvenile offender, who needs help, from a juvenile offender, who needs discipline, to an extent required by the modern principles of the contemporary society.

A lot of research papers have been written and there are plenty of studies and research about juvenile delinquency and its prevention, effectiveness of prevention, sanctions, and effectiveness of sanctions, which is why the author approached the problem and its possible solutions from a somewhat different angle and focuses on penalties and measures applicable to minors in Estonia and Europe.

The objective of this thesis was to determine the potential role models for the modernization and development of the juvenile sanctions system in Estonia by examining the system of sanctions applicable to minors, mainly penalties and measures, in four European countries. Since the study and analysis of penalties and measures for all the offenses committed by minors in Estonia and four other European countries would have been too capacious, the author limited the subject of this thesis to only address the penalties and measures applicable to crimes. From all the European countries, the author focused on the bigger, older and more developed countries, whose example Estonia, as a relatively young state, could follow. Great

Britain is a contrasting example even for their Anglo-American legal system, while Spain and France are using the continental European legal system, but because of their long history, their sanction system applicable to minors is significantly different from that of Estonia. Additionally, the author wanted to include a neighbouring country in the comparison. For a better overview, the author studied the court procedure against juvenile offenders and the share of different types of crimes committed by minors in all the countries studied.

The author set two hypotheses for the thesis. The first hypothesis was that the system of sanctions applicable to minors needs to be improved and modernized, as incomplete and outdated legislation causes problems in the implementation practice of penalties and measures. The second hypothesis was that there are several measures Estonia can adopt from other European countries for developing the system of sanctions for juvenile offenders.

Comparison between the types of crime in the examined European countries showed that although the proportion of crime against property is still in the leading position in the statistics of crimes committed by minors, then compared to the situation 10-15 years ago, the majority of the examined countries have identified changes in the structure of the crime. This means that the percentage of crimes against property has decreased more and more over the years, and the difference between the share of crimes against property and crimes against persons has decreased as well. Crimes against persons have become more and more common each year and their number in the countries studied has also grown in recent years.

One major difference that stood out in the procedures of these countries was the lack of juvenile courts in Estonia and Finland. This is also the cause of the main differences in the procedural system and the system of sanctions. As a similarity, it could be pointed out that each country has specified alternatives to criminal proceedings, which are used as far as possible. Termination of criminal proceedings after reparation or mediation is very common in Finland, in France and Great Britain. In Estonia termination of criminal proceedings is common on a number of grounds (mediation, lack of public interest or when the guilt is negligible, termination due to lack of proportionality of punishment, referring the materials to the Juvenile Committee, etc.). The share of judicial proceedings in juvenile criminal cases is relatively small.

Examining the penalties and measures in European countries revealed that each country has the option of imposing reprimand, financial penalty, community service, supervision of conduct, electronic surveillance, and of course, imprisonment. In all of the countries, it is

possible to replace imprisonment with community service and supervision of conduct. It is also possible to apply electronic surveillance. The nature of supervision of conduct and electronic surveillance in these countries is similar. In some countries, for example France, there are several sanctions that have the nature of supervision of conduct or surveillance, some of which are used as sanctions and others as a substitution of punishment. In Great Britain, reprimand is only applicable as a pre-litigation measure. In Estonia “admonition” and France “reprimand” is also a judicial measure. In all the examined countries, termination of criminal proceedings is possible on the basis of mediation.

France, Great Britain and Spain all have a variety of liberty-depriving measures. In France, there are a lot of different establishments for minors, such as closed children’s institutions, intensive education institutions (*centres éducatifs renforcés*), emergency detention facilities (*centres de placement immediate*) and closed educational facilities (*centre éducatifs fermés*). In Spain, children’s institutions are meant for children up to 13 years old, who are dealt with in civil court. France does not have this kind of restrictions, but they also haven’t clearly defined the age of criminal responsibility. There are five regimens for deprivation of liberty in use in Spain: open regime, semi-closed internment, closed care, therapeutic internment and weekend custody. This allows the application of liberty-depriving sanctions only if necessary and based individually on the person of the minor, the act committed, and also impose the most suitable liberty-depriving measure of the most appropriate regimen. Additionally, Spain is using weekend stay without outings, day center visits, or living with another person, family or group as court imposed sanctions. All educational activities aim to develop the social capabilities and law-abiding lifestyle of the minor.

In Great Britain, an individual support program is used as a sanction. It's nature is similar to supervision of conduct but the minor can be obliged to take part in programs that develop social capability and activities on up to two days a week. The objective of this sanction is to give the minor more support (by referring him to activities and programs), than supervision.

Testing the validity of the first hypothesis revealed that in practice, several sanctions have problems in their application. For example, it revealed the fact that Penal Code § 87 section 1 subsection 3, according to which, the court may impose a minor to be placed in a youth home, is not applicable in practice due to lack of this kind of establishments (youth homes). It was also revealed that a very common sanction and substitute punishment, community service, has not proven to be as effective with minors as it has been with adults, because statistics show that the share of those, who finish community service with a negative outcome, is largest

among minors. Surety is also a very uncommon sanction, even though its potential for guiding minors to law-abiding behaviour has repeatedly been confirmed by specialists. Lack of persons available to act as sureties was revealed to be the main problem with the application of surety, that is why the author found that surety could be employed together with community service, changing it into a more effective measure for minors as well to be more in accordance with the principle of individualisation of treatment and supportive approach as well as with the goal, that minors need a good role model. Therefore it may be concluded that the first hypothesis proved to be true.

Within the context of this study, the second hypothesis proved to be true as well. Great Britain, Spain and France have a larger number of different educational measures than Estonia, the opportunities for individualisation and supportive approach of several measures stood out as well. In Finland, social welfare and social facilities are dealing with the majority of juvenile offenders. As Estonia is moving in the same direction and there are plans to change the Social Welfare Act, and in connection, also implement major changes in the sanction system applicable to juvenile offenders, Estonia has already followed some of the examples of the systems that are in force in the examined countries. Additionally, as the result of this study, several educational measures, that are not used in Estonia, but which introduction could be considered, were revealed. For example, as a milder version of the supervision of conduct, implementation of an individual support program could be attempted and used to refer the minor to programs that improve social capabilities, taking place no more than two days a week. Weekend custody could improve the behavior of such minors, whose offenses do not primarily result from their domestic situation, but, for example, from their peers or from having too much free time. Also in this case, the sanction would have a greater impact on the minor, if he was referred to activities that would help to occupy his free time. Community service, as a measure to improve the behavior of a minor, could be made more effective by creating an aftercare system, where, in the author's opinion, the main emphasis should be on individualisation. For example, the nature of surety could be used as an example in the development of the aftercare system, so that the minor would not be neglected after the community service ends.

Based on the above, the author has concluded that as the result of this thesis, both of the hypotheses were confirmed and the objective of the thesis was achieved. Research of the thesis also revealed the fact that currently institutions and authorities of different countries have been doing preparations to make major changes in the legislation applicable to juvenile

offenders, that means that important steps in the modernization of the sanction system applicable to minors have already been taken.

Developing a modern system is a long term process and as the initial draft law showed, there are still loose ends that could be tied using the example of some of the measures used in the examined European countries. In the draft law there are several references to the fact, that in reality, referring minors using the service to extracurricular activities and schools outside the secure children's home, is considered. In this regard, it would be quite appropriate to follow the lead of Spain and their five regimen system, specifically the first three regimes. The draft refers to both the Finnish and Swedish legislation, that shows that the legislation of other countries is examined in Estonia in order to improve the national law, however, this thesis is just one example of how much further Estonia would have reason to go, to improve the juvenile criminal law system.

LÜHENDID

ABC - Acceptable Behaviour Contract

AMVS - Alaealiste mõjutusvahendite seadus

ASBO- Anti-Social Behaviour Order ehk

CRO - Community Rehabilitation Order

ISO- Individual Support Order

KarS - Karistusseadustik

KOV - kohalik omavalitsus

KrMS - Kriminaalmenetluse seadustik

PGS - Põhikooli- ja Gümnaasiumiseadus

PJJ – protection judiciaire de la jeunesse (inglise keeles: Youth Protection Service või Judicial Youth Protection Service)

PS - Põhiseadus

RKKKo - Riigikohtu Kriminaalkolleegiumi otsus

USA - Ameerika Ühendriigid

ÜKT- ühiskondlik kasulik töö

YJB - Youth Justice Board

YOT – Youth Offending Team

KASUTATUD MATERJAL

Kasutatud kirjandus:

1. Ahven A.; Tamm, K.; Kõiv T jt. Kriminaalpoliitika uuringud. Kuritegevus Eestis 2015. Tallinn 2016. Arvutivõrgus: http://lft.ee/admin/upload/files/kuritegevus_eestis_2015.pdf (07.02.2017)
2. Ahven, A. Üldkasuliku töö tulemuslikkuse parandamise võimalustest. Justiitsministeerium 2012. Arvutivõrgus: file:///C:/Users/corne/Downloads/uldkasuliku_too_tulemuslikkuse_parandamise_voimalustest._justiitsministeerium._2012.pdf (15.02.2017).
3. Ahven, A. Alaealiste kriminaalasjade menetlemise kiirus 2012. aasta II poolaastal. Justiitsministeerium 2013. Arvutivõrgus: http://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/elfinder/article_files/kriminaalpoliitika_arengusuunad_aastani_2018.pdf. (15.02.2017).
4. Ahven, A.;Kruusmaa, K-C.;Tamm K. jt. Kriminaalpoliitika uuringud. Kuritegevus Eestis 2016, Tallinn 2017. Kättesaadav arvutivõrgus: http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/kuritegevus_eestis_est_web_0.pdf (21.04.2017)
5. Ahven, A; Klopets, U.; Kraas K jt. Kriminaalpoliitika uuringud. Kuritegevus Eestis 2014. Tallinn 2015. Arvutivõrgus: http://lft.ee/admin/upload/files/kuritegevuse_at_2015_0.pdf (11.02.2017).
6. Anderson, C. A., Gentile, D. A., & Buckley, K. E. (2007). Violent video game effects on children and adolescents: Theory, research, and public policy. New York, NY: Oxford University Press. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://www.researchgate.net/file.PostFileLoader.html?id=567adb7f5e9d97ef7e8b4582&assetKey=AS%3A309878332035072%401450892159225> (21.04.2017)
7. Atwill, N. Children's rights: France. 2007 (uuendatud 0.02.2015). Arvutivõrgus: https://www.loc.gov/law/help/child-rights/france.php#_ftnref88 (23.02.2017)
8. Ayora, Lidia (koost). Concise Presentation of Juvenile Justice in Spain. Project: BEST (alternatives for Juveniles) kohtunike koolituse õppematerjal (töö autori valduses)
9. Blakeman, I. The Youth justice system of England and Wales.
10. Blatier, C. Juvenile Justice in France : The Evolution of Sentencing for Children and Minor Delinquents. Br J Criminol (1999) 39 (2): 240-252.

11. Castaignède, J. & Pignoux, N. (2010). France. In F. Dünkel, J. Grzywa, P. Horsfield & I. Pruin (Eds.), *Juvenile Justice Systems in Europe* (pp. 483-545). Mönchengladbach: Forum Verlag Godesberg.
12. Flinck, A., Kuoppala, T. Rikos- ja riita-asioiden sovittelu 2015. Kättesaadav internetist: https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/130762/Tr12_16.pdf?sequence=1 (09.04.2017)
13. Flore, D.; Bosly, S.; Honhon, A.; Maggio, J. jt. Probation Measures and Alternative Sanctions in the European Union. Cambridge- Antwerp- Portland 2011. Arvutivõrgus: http://www.euprobationproject.eu/national_detail.php?c=FI (07.02.2017)
14. Gibson, B.; Watkins, M. Criminal Justice Act 2003: A Guide to the New Procedures and Sentencing. Winchester 2004.
15. Ginter, J. Sootak, J. Alaealiste kriminaalõigus – lõpuks ka Eesti variant. *Juridica* 1998/IV.
16. Ginter, J.; Saarsoo, H. ja Sootak, J. Alaealiste õigusrikkumised. Kriminaalõiguslik, menetluslik ja kriminoloogiline aspekt. Juura, Õigusteabe AS. Tartu 2000. Lk 5
17. Hernanz, Tomás Montero. La Delincuencia Juvenil En España, En Datos. http://www.derechoycambiosocial.com/revista023/Delincuencia_juvenil.pdf (14.04.2017).
18. K. Siitam-Nyiri. Karistusõiguse areng revisjonist Euroopa Liidu ühtse karistusõiguseni. *JURIDICA* 2014/VIII
19. Kazemian, L and Andersson, C. The French Prison System: Comparative Insights for Policy and Practice in New York and the United States. 2012. Arvutivõrgus: <https://jjrec.files.wordpress.com/2014/04/rec20121.pdf>. (23.02.2017).
20. Lappi-Seppälä, T. Alternatives to custody for young offenders. National report of juvenile justice trends. Arvutivõrgus: http://www.ojjj.org/sites/default/files/baaf_finland1.pdf. (07.02.2017).
21. Lappi-Seppälä, T. Finland: A Model of Tolerance? 2006 (From: Comparative Youth Justice, p 177-195, 2006, John Muncie and Barry)
22. Lappi-Seppälä, T. Imprisonment and non-custodial alternatives in the Nordic countries. 2016.
23. Lappi-Seppälä, Tapio 1999. The repeated use of conditional sentence in the court practice. The National Research Institute of Legal Policy, Research communications number 42. Helsinki 1999.
24. Lappi-Seppälä, Tapio 2000. The Fall of the Finnish Prison Population. *Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention* 1 : 1, 2000, lk. 27-40.

25. Lappi-Seppälä, Tapio 2001. Sentencing and Punishment in Finland : The Decline of the Repressive Ideal. In "Sentencing and Sanctions in Western Countries" (Edited by Michael Tonry & Richard S. Frase). Oxford university press 2001. lk. 92-150.
26. Linderborg, H.; Tolvanen, M. Probation in Europe. Finland. Holland 2013. Arvutivõrgus; <http://cep-probation.org/wp-content/uploads//2015/03/Probation-in-Europe-2013-Chapter-Finland.pdf> (20.02.2017)
27. Markina, A., Žarkovski, B. (2007), Eesti alaealiste hälbiv käitumine. Tallinn 2007. Arvutivõrgus:
http://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/elfinder/article_files/eesti_alaealiste_halbivkaitumine.pdf (07.02.2017)
28. Markina, A., Žarkovski, B. (2014), Laste hälbiva käitumise uuring. lk 24. Tallinn 2014 Arvutivõrgus:
http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/laste_kaitumise_uuring_2014.pdf (07.02.2017).
29. Marttunen, M. Finland the basis of finnish juvenile criminal justice. Revue Internationale de Droit Pénal. ERES: 2004/1 (Vol. 75) – Arvutivõrgus:
<https://www.cairn.info/revue-internationale-de-droit-penal-2004-1-page-315.html> (07.02.2017).
30. McShane, Marilyn D.; Williams III, Frank P (koost). Encyclopedia of Juvenile Justice. London 2003.
31. Mouquet, Marie-Claude (2005). La santé des personnes entrées en prison en 2003. Études et Résultats N386: Drees.
32. Mäger, K. Kriminaalmenetluse lõpetamine alaealise suhtes kriminaalmenetluseadustiku § 201, § 202 ja § 203` alusel. Tallinn 2013.
33. Paju, R. 2004.a kuni 2006.a ülevaade alaealiste kuritegevusest. 2007 Arvutivõrgus:
<https://www.politsei.ee/dotAsset/286463.pdf> (14.02.2017).
34. Pascot, Claude (koost). Concise Presentation of Juvenile Justice in France. Project: BEST (Alternatives for Juveniles) (töö autori valduses)
35. Peterson, S. B. England and Wales. Juvenile Justice and Youth Justice. Global Youth Justice System. 30.07.2014. Arvutivõrgus: <http://blog.globalyouthjustice.org/?p=2687> (21.02.2017)
36. Peterson, S. B. France. Juvenile Justice and Youth Justice. Global Youth Justice System. 31.07.2014. Arvutivõrgus: <http://blog.globalyouthjustice.org/?p=2689> (21.02.2017)

37. Popova, A., Jaanimägi, H. Alaealise mõjutusvahendite seaduse (AMVS) tõlgendused ja seadusandlik raamistik. Tallinn 2006.- Arvutivõrgus: <http://www.entk.ee/sites/default/files/AMVS.pdf> (15.02.2017)
38. Rammo, R. Alaealise ülekuulamine kriminaalmenetluse kohtueelses staadiumis. Juridica 2006/V
39. Rannala, I.-E., Tiko, A., Rohtla, A. Käitumisraskustega noored ja neile määratud mõjutusvahendite kohaldamine alaealiste komisjonides. Tallinn: Justiitsministeerium 2006.- Arvutivõrgus: <http://www.digar.ee/arhiiv/et/raamatud/19953> (17.02.2017) .
40. Saar, J.; Markina, A. Alaealiste hälbekäitumine Eestis, Tšehhis ja Ungaris: rahvusvaheline self-report-meetodil tehtud delinkventsuse uuring (ISRD-2)*1- Juridica 2009/VII
41. Saarsoo, H. Alaealise kasvatuslikud mõjutusvahendid. – Juridica 1995/X
42. Salla, J. Alaealiste vägivallakuritegevus. Tallinn: Justiitsministeerium 2010.- Arvutivõrgus: <http://www.kriminaalpoliitika.ee/et/alaealiste-vagivallakuritegevus> (18.02.2017)
43. Sootak, J. (koost) Karistusõigus. Üldosa. Tallinn: Juura 2010.
44. Sootak, J. Eesti kriminaalõiguse arenguteedest. Tartu 1997.
45. Sootak, J. Karistusseaduse mõistest: omad, manulised ja lapulised.- Juridica 2011/I.
46. Sootak, J. Sanktsioon kui õigusjärelm.- Sootak, J. (koost) Kuri karjas. Tartu: Ilmamaa 2008
47. Sootak, J. Sanktsiooniõigus. Tallinn: Juura 2007.
48. Sootak, J, Pikamäe P. (koost.). Karistusseadustik. Kommenteeritud väljaanne (IV vlj). Juura: Tallinn 2015.
49. Sootak, J, Pikamäe P. (koost.). Karistusseadustik. Kommenteeritud väljaanne (III vlj). Juura: Tallinn 2009.
50. Tammiste, B. Alaealiste kuritegevus. Kuritegevus Eestis 2013. Tallinn 2014. Arvutivõrgus: <http://www.kriminaalpoliitika.ee/et/kuritegevus-eestis-2013> . (15.01.2017)
51. Taubira, C, garde des Sceaux, ministre de la Justice. Ministère de la Justice. République Française. 2015 Arvutivõrgus: www.justice.gouv.fr. (25.02.2017)
52. Taylor, C. Review of the Youth Justice System in England and Wales. UK 2016. Arvutivõrgus:https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/577103/youth-justice-review-final-report.pdf (20.02.2017).
53. Wright, C. The Reformed Youth Justice System in England and Wales. (autori valduses).

54. Wyvekens, Anne. The French Juvenile Justice System. International Handbook of Juvenile Justice 2006, lk 173-186.

Muud allikad:

55. Antsaar, Rainer. Politsei aasta: rasked õnnetused ja kuritegevuse kasv. Saarte Hää 31.12.2014. Kättesaadav internetist <http://www.saartehaal.ee/2014/12/31/politsei-aasta-rasked-onnetused-ja-kuritegevuse-kasv/> (14.04.2017)

56. Association of Chief Police Officers, Youth Justice Board (koost.). A Guide to Anti-Social Behaviour Orders and Acceptable Behaviour Contracts. Home Office Communication Directorate 2003. Arvutivõrgus: https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/219663/asbos9.pdf (21.02.2017).

57. Camden Youth Offending Team. Reparation Order. Arvutivõrgus: http://www.camden.gov.uk/ccm/cms-service/stream/asset/Adult-ReparationOrder.pdf?asset_id=2050771 (21.02.2017).

58. Daily Mail 05.11.2008. Arvutivõrgus: <http://www.dailymail.co.uk/news/article-1083259/Child-curfew-sees-16s-sent-home-10pm-looks-set-effect-successful-trial.html> (21.02.2017).

59. El Instituto Nacional de Estadística. Anuario Estadístico España 2016. Seguridad y justicia. Arvutivõrgus: http://www.ine.es/prodyser/pubweb/anuario16/anu16_06justi.pdf (24.02.2017)

60. Euroopa e-õiguskeskkond. Liikmesriigi õigus- Hispaania. 13/02/2016. Arvutivõrgus: https://e-justice.europa.eu/content_member_state_law-6-es-et.do?member=1 (16.02.2017)

61. Euroopa e-õiguskeskkond. Liikmesriigi õigus- Inglismaa ja Wales. 29/06/2016. Arvutivõrgus: https://e-justice.europa.eu/content_member_state_law-6-ew-et.do?member=1 (20.02.2017).

62. Euroopa e-õiguskeskkond. Liikmesriigi õigus- Soome. 17/04/2016. Arvutivõrgus: https://e-justice.europa.eu/content_member_state_law-6-fi-et.do?member=1 (18.02.2017).

63. International Juvenile Justice Observatory (IJJO). Belgian Public Utility Foundation. Arvutivõrgus: <http://www.ejjo.org/en> (17.02.2017)

64. Juvenile Punishment, Criminal Sanctions Agency 15.01.2015. Arvutivõrgus: <https://oikeus.fi/tuomioistuimet/karajaoikeudet/en/index/rikosasiat/nuoririkoksentakija.html> (15.02.2017).

65. Lokk. A. Tööturuteenused tagamaks paremaid võimalusi hõives osalemiseks. Sotsiaalministeerium 2016. Kättesaadav internetis:

https://www.innove.ee/UserFiles/Struktuuritoetus/Infop%C3%A4evad/1_Avatud%20taotlusvoorud_A%20Lokk_august_2016_2.pdf (02.04.2017)

66. Minist. de la Justice. Centre éducatif fermé (CEF) (définition) 2017. Kättesaadav arvutivõrgus: <http://droit-finances.commentcamarche.net/faq/4034-centre-educatif-ferme-cef-definition> (22.04.2017)

67. Ministry of Justice: Referral Orders and Youth Offender Panels. Guidance for the courts, Youth Offending Teams and Youth Offender Panels. 2015. Arvutivõrgus: https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/418443/revised-referral-order-guidance.pdf (21.02.2017).

68. Statistics Finland. Review on offences recorded by the police, customs and border guard http://tilastokeskus.fi/til/rpk/2014/13/rpk_2014_13_2015-03-31_kat_001_en.html (17.02.2017)

69. The Crown Prosecution Service. Sentencing. Arvutivõrgus: https://www.cps.gov.uk/victims_witnesses/going_to_court/sentencing.html (21.02.2017)

70. The Peace Alliance. Factsheet: Community Youth Peacebuilding Solutions. Washington DC. Kättesaadav internetist: <http://peacealliance.org/cms/assets/uploads/2014/08/Community-Peacebuilding-Solutions.pdf> (03.04.2017).

71. The Sentencing Council for England. Arvutivõrgus: <https://www.sentencingcouncil.org.uk/about-sentencing/types-of-sentence/community-sentences/> (21.02.2017).

72. Youth Justice Board. England and Wales. Youth Justice Statistics 2015/16. Lk 32. Arvutivõrgus: https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/585897/youth-justice-statistics-2015-2016.pdf (22.02.2017)

73. Youth Justice Board. England and Wales. Youth Justice Statistics 204/2015. Lk 32. https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/495708/youth-justice-statistics-2014-to-2015.pdf (22.02.2017)

Kasutatud õigusaktid:

Eesti õigusaktid (arvutivõrgus: www.riigiteataja.ee)

74. Eesti Vabariigi põhiseadus. 28.06.1992.- RT 1992, 26, 349 ... RT I, 27.04.2011, 1.1998, 277, 1157 ... RTL 2009, 92, 132.
75. Käenduse kord. Sotsiaalministri määrus 31.07.1998 nr 44.- RTL 1998, 250, 1037...RTL 2002, 10, 102.
76. Lepitamise kord. Sotsiaalministri määrus 31.07.1998 nr 44.- RTL 1998, 250, 1037... RTL 2002, 10, 102.
77. Haldusmenetluse seadus. 06.06.2001.- RT I 2001, 58, 354 ... RT I, 23.02.2011, 3.
78. Hoolekande seadus. 19.06.1925.- Riigi Teataja 1925, 80, 120/121.
79. Karistusregistri seadus. 17.02.2011.- RT I 21.03.2011, 3 ... RT I 29.12.2011, 1.
80. Karistusseadustik¹ 06.06.2001.- RT I 2001, 61, 364 ... RT I 29.12.2011, 1.
81. Kriminaalmenetluse seadustik. 12.02.2003.- RT I 2003, 27, 166 ... RT I 29.12.2011, 1.
82. Kriminaalpoliitika arengusuunad aastani 2018 heakskiitmine. 09.06.2010.- RT III 2010, 26, 51.
83. Lastekaitse seadus. 19.11.2014 - RT I, 06.12.2014, 1 ... RT I, 21.12.2016, 24.
84. Noorteprogrammides osalemise kord. Haridusministri määrus 28.08.1998 nr 14.- RTL
85. Põhikooli- ja gümnaasiumiseadus. 09.06.2010 - RT I 2010, 41, 240...RT I, 16.06.2016, 8.
86. Riigikogu 09.06.2010. otsuse (757 OE I) „Kriminaalpoliitika arengusuunad aastani 2018“ heakskiitmine LISA.
87. Sotsiaalhoolekande seadus. 09.12.2015. -RT I, 30.12.2015, 5... RT I, 21.12.2016, 21.

Soome õigusaktid (arvutivõrgus: www.finlex.fi):

88. Criminal Investigation Act 805/2011 (amendments up to 736/2015)
89. Criminal Procedure Act 689/1997 (amendments up to 733/2015 included).
90. Laki nuoren rikoksesta epäillyn tilanteen selvittämisestä 2010/633
91. The Child Welfare Act 417/2007
92. The Criminal Code of Finland 39/1889 (amendments up to 766/2015 included).
93. Young Offenders Act 262/1940

Hispaania õigusaktid (arvutivõrgus <http://www.boe.es/buscar/>):

94. Ley Orgánica 7/2000 de modificación de la Ley Orgánica 10/1995, de 23 de noviembre, del Código Penal, y de la Ley Orgánica 5/2000, de 12 de enero, reguladora de la Responsabilidad Penal de los Menores, en relación con los delitos de terrorismo. (5/2000 muudetud alaealiste kriminaalvastutuse osa seoses terroriaktidega).
95. Ley Orgánica 10/1995, de 23 de noviembre, del Código Penal. Última modificación: 28 de abril de 2015 (viimane redaktsioon 28.04.2015)
96. Ley Orgánica 5/2000 (reguladora de la responsabilidad penal de los menores, tõlge: alaealiste kriminaalvastutuse akt)
97. Hispaania konstitutsioon 1978. Tõlge inglise keelest 23.03.03. Arvutivõrgus: koit.pri.ee/wp-content/uploads/2012/03/Hispaania-1978-K.doc (20.02.2017)

Suurbritannia õigusaktid (arvutivõrgus: <http://www.legislation.gov.uk/>)

98. Children and Young Persons Act 2008 (amendments up to date - 15.02.2017)
99. Crime and Disorder Act 1998
100. Powers of Criminal Courts (Sentencing) Act 2000

Prantsusmaa õigusaktid:

101. Criminal Code of the French Republic (as of 2016) (prantsusekeelne versioon)
102. Criminal Code of the French Republic (as of 2005) (inglisekeelne versioon)
103. Criminal Procedure Code of the French Republic (as of 2006) (inglisekeelne versioon)
104. Circulaire de la Direction de la Protection judiciaire de la jeunesse. Circulaire de la Direction de la Protection judiciaire de la jeunesse. NOTE PJJ 2000-778/13-01-2000. Kättesaadav arvutivõrgus: <http://www.justice.gouv.fr/bulletin-officiel/dpjj77.htm> .

Kasutatud kohtupraktika

105. HMKo 1-06-7964\1 Kriminaalasi (Vladimir Petrov süüdistuses KarS § 199 lg 2p 4,7 – 25 lg 2 järgi.)
106. HMKo 1-14-128/25 Kriminaalasi (Kriminaalasi Vladislav X süüdistuses KarS § 199 lg 2 p 7, 8, 9; § 121; § 266 lg 2 p 1, 3 järgi ning Aleksandr X süüdistuses KarS § 199 lg 2 p 4, 7, 8; § 266 lg 2 p 1, 3; § 121 järgi).
107. HMKo 1-16-11226/4 (Kriminaalasi Konstantin XXXX süüdistuses KarS § 184 lg 1 järgi);

108. PMKo 1-15-10005/7 (Kriminaalasi A. J. N süüdistuses KarS § 199 lg 2 p 8, 9 järgi).
109. PMKo 1-16-5984/12 (Kriminaalasi Aron Tamfeld süüdistuses KarS § 215 lg 2 p 1,2; § 199 lg 2 p 7,8,9; § 263 lg 1 p 1 järgi ja xx süüdistuses KarS § 200 lg 2 p 7; § 215 lg 2 p 1,2; § 199 lg 2 p 7,8,9 järgi).
110. RKKKo 3-1-1-43-06 (Kriminaalasi M. J., S. S., I. S., R. T. ja A. Ä. süüdistuses KarS § 118 p 1 ja § 117 järgi).
111. RKKKo 3-1-1-76-07 (Kriminaalasi R. M.-i süüdistuses KarS § 114 p-de 2 ja 3, § 404, § 199 lg 2 p-de 4,7 ja 8 ning § 209 lg 2 p-de 1 ja 4 järgi ja N. V.-i süüdistuses KarS § 114 p-de 2 ja 3, § 404, §199 lg 2 p-de 4, 7 ja 8 järgi).
112. RKPJKo 3-4-1-20-12 (Tartu Maakohtu taotlus tunnistada kriminaalmenetluse seadustiku § 407 põhiseadusega vastuolus olevaks.)
113. TMKo 1-15-5620/9 (Kriminaalasi A.-N.J. süüdistuses KarS § 263 p 1 järgi).

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Cornelia Bormann

(sünnikuupäev: 08.08.1992.a)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose „Alaealistele kohaldatavad karistused ja mõjutusvahendid Eestis ja Euroopas“, mille juhendaja on prof. Jaan Ginter,

1.1. reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace´is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

1.2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace´i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tallinnas, **02.05.2017.a**